

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

Ο ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΚΑΙ Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

ΟΙ ΧΩΡΙΣΤΟΙ ΔΗΜΟΙ
ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ (1957-1974)

Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ
ΚΑΙ Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΜΑΦΙΑ
Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΙΣΛΑΜΙΣΤΩΝ ΣΤΗ ΜΟΖΑΜΒΙΚΗ
Ο ΛΕΟΠΟΛΔΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΘΡΟΝΟΣ
ΤΟ 1821 ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Ο ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Clima Top

χειμώνα

καλοκαίρι

Με τα πιστοποιημένα συστήματα ενεργειακής αναβάθμισης της **BIOCLIMA**[®] - το **CLIMAWALL**[®] για κάθετους τοίχους και το **CLIMAROOF**[®] για ταράτσες & δώματα - η **KRAFT PAINTS** επιβεβαιώνει την εξειδίκευση και την υπεροχή της στα συστήματα εξωτερικής θερμομόνωσης, εδώ και πάνω από 12 χρόνια.

Τα συστήματα της **BIOCLIMA**[®]:

- αναβαθμίζουν αισθητικά το κτίριο με δυνατότητα επιλογής διαφόρων τελικών φινιρισμάτων και σύγχρονων αποχρώσεων
- τηρούν τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης και της πράσινης δόμησης
- θωρακίζουν το κτίριο με θερμομόνωση, υγραμόνωση, πυροπροστασία, αντιρρηγματική προστασία
- είναι ειδικά σχεδιασμένα για το κλίμα της Ελλάδας
- εξασφαλίζουν έως και **65%** εξοικονόμηση ενέργειας
- διαθέτουν όλες τις σχετικές εθνικές & ευρωπαϊκές πιστοποιήσεις

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΣΤΟ **NEO**
ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΩ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

ΠΟΛΛΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ, της εποχής μας ιδίως, αποδίδουν ευθύνες στον Ελευθέριο Βενιζέλο επειδή επιδίωξε και έπεισε τους τότε Συμμάχους της Ελλάδας και νικητές του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου να του επιτρέψουν να στείλει ελληνικό στρατό στη Σμύρνη για να σώσει τον εκεί ελληνικό πληθυσμό από τις σφαγές στο πλαίσιο της γενοκτονίας των χριστιανικών εθνοτήτων (Ελλήνων και Αρμενίων) προκειμένου να απαλλαγεί το τουρκικό έθνος από την απειλητική, όπως τη θεωρούσε, παρουσία τους.

Ο Βενιζέλος απήλθε της εξουσίας λόγω της ήττας του στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, και οι διάδοχοί του και πολιτικοί του αντίπαλοι από το 1915, οι οποίοι προεκλογικά είχαν υποσχεθεί στον ελληνικό λαό και στους αγωνιζόμενους στο μικρασιατικό μέτωπο στρατιώτες επιστροφή στα σπίτια τους, όταν ανέλαβαν τη διακυβέρνηση της χώρας όχι μόνο εφάρμοσαν τη μικρασιατική πολιτική του, αλλά και την επέκτειναν στέλνοντας επιπλέον στρατό και προωθώντας το μέτωπο μέχρι λίγα χιλιόμετρα από την Άγκυρα, το καλοκαίρι του 1921.

Η επιτυχία της πολιτικής του Βενιζέλου ήταν συνυφασμένη με ισχυρούς συμμαχικούς δεσμούς. Όμως, μετά την πτώση του, τα διεθνή δεδομένα μεταβλήθηκαν. Η χώρα περιήλθε σε διεθνή απομόνωση, τα σχέδια των συμμάχων περί διαμελισμού της Τουρκίας αναθεωρήθηκαν και οι συμμαχίες της Ελλάδας διαρρήχθηκαν. Οι διάδοχοί του, αγνοώντας τη διπλή πλέον απειλή του Κεμάλ και της Αντάντ, αποφάσισαν τη συνέχιση του πολέμου χωρίς να υπάρχουν πλέον οι προϋποθέσεις και οι εγγυήσεις που υπήρχαν την εποχή του Βενιζέλου. Δεν μπόρεσαν ή δεν θέλησαν να αντιληφθούν το μεγάλο κενό που άφησε η αποχώρησή του από τη διακυβέρνηση της χώρας. Μήπως αν δεν μεσολαβούσε η εκλογική ήττα η τύχη των Ελλήνων της Μικράς Ασίας θα ήταν εντελώς διαφορετική;

Η ήττα της Ελλάδας στη Μικρά Ασία δεν οφειλόταν τόσο σε στρατιωτικά, όσο σε πολιτικά αίτια. Το καλοκαίρι του 1922 υπήρχε μια ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των δύο αντιπάλων στο μέτωπο της Ανατολίας. Οι Έλληνες στρατιώτες όμως είχαν αποκαρδιωθεί μετά την εκστρατεία στον Σαγγάριο, που δεν έφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Περισσότερο αποκαρδιωτικό ήταν ωστόσο το γεγονός ότι οι ελληνικές νίκες, όσο θριαμβευτικές και αν ήταν, δεν έφεραν τα ανάλογα πολιτικά και διπλωματικά αποτελέσματα. Η αχίλλειος πτέρνα της Ελλάδας ήταν ότι από τον Νοέμβριο του 1920 και εξής πολεμούσε χωρίς την πολιτική κάλυψη των Συμμάχων. Η μεταστροφή των Συμμάχων συντελέστηκε μετά την επαναφορά του Κωνσταντίνου στον θρόνο. Η παλινόρθωση του εξόριστου μονάρχη παρέσχε μια πρώτης τάξεως αφορμή στις Δυνάμεις να απαγκιστρωθούν από τις δεσμεύσεις τους προς την Ελλάδα και να επιζητήσουν την αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών.

Για την καταστροφή ευθύνονται όλοι οι πολιτειακοί, πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες της εποχής, που ενώ το Έθνος είχε αποδωθεί στη μεγαλύτερη μετά τον Μέγα Αλέξανδρο εξόρμησή του, για τη σωτηρία των ομογενών Μικρασιατών, εκείνοι ανταγωνίζονταν μεταξύ τους στο πλαίσιο του από το 1915 διχασμού τους. Αλλά για την καταστροφή ευθύνη φέρουν και οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, οι οποίες εκμεταλλεύτηκαν τον ελληνικό διχασμό για να αποστασιοποιηθούν από την αρχική υπέρ της Ελλάδας πολιτική τους και κάποιοι από αυτούς (Γάλλοι και Ιταλοί) να προσεγγίσουν τον Κεμάλ, που υποτίθεται ότι ανήκε στην εχθρική τους παράταξη.

Διονύσιος Ν. Μουσμούτης
Εκδότης - Διευθυντής

ΤΕΥΧΟΣ # 650 / ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2022

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Αρχείο Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμίουτης
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΕΣ: Νίκος Νικολούδης, Σπυρίδων Πλουμίδης
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Λευτέρης Καντζίνος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ:

Γάβνης Ράγκος, Βαγγέλης Κούμπουλης
ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Γιώργος Βούλγαρης, Εισαγγελέας Εφετών, δ.ν.·

Γιώργος Γεωργής, τ. πρέσβης, καθηγητής Νεότερης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρος

Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Νίκος Καραπιδάκης, καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας,
Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους
Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Σύγχρονης
Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου·

Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου·

Σπυρίδων Πλουμίδης, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών·

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας
Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών·

Ανδρέας Στεργίου, Αναπληρωτής καθηγητής Σύγχρονης
Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Αναστασία Παπασταθοπούλου

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Κωνσταντίνα Κάρδαρη | conkardari@typografio.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΝ: Τατιάνα Μοσχοπούλου

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Κώστας Καράμπελας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Πανεπιστημίου 46, 106 78 Αθήνα
(+30) 210 36.11.880, 210 36.23.993

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ:

Reuters Photo

Το παρόν έργο προστατεύεται από τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και από τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή με φωτοτυπικές ή ηλεκτρονικές ή όποιες άλλες μεθόδους, η αναμετάδοση σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη. ΑΠΟΠΟΙΗΣΗ ΕΥΘΥΝΗΣ: Η *Ιστορία Εικονογραφημένη* καταβάλλει κάθε προσπάθεια ώστε να διασφαλίσει ότι τα άρθρα που δημοσιεύονται είναι ορθά και πλήρη. Όμως, δεν φέρει καμία ευθύνη για ενδεχόμενο λάθος ή παράλειψη πληροφοριών, σχετικά με την ακρίβεια και αξιοπιστία των παραπάνω άρθρων. Το περιεχόμενο και οι απόψεις των άρθρων εμπίπτουν στην αποκλειστική ευθύνη των συντακτών τους. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CC BY δηλώνεται ότι η φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons, αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/about/licenses/

- 6 Οι πρώτες ώρες της αγγλοκρατίας στην Κύπρο από την εύθυμη πλευρά
ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

- 20 Το ζήτημα των χωριστών δήμων στην Κύπρο (1957-1974), προάγγελος της μελλοντικής διχοτόμησης
ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΚΡΟΥΔΗ

- 34 Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος και η δικτατορία των συνταγματαρχών
ΤΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ Π. ΠΑΠΑΔΑΚΗ

- 45 Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος και η ελληνική πολιτική
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΦΙΛΑΝΔΡΟΥ

- 59 Ο Ελ. Βενιζέλος, η Μικρά Ασία, οι πολιτικοί του αντίπαλοι και οι σύμμαχοι
ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

- 74 Ο πόλεμος των ισλαμιστών στη Μοζαμβίκη
ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Θ. ΧΑΛΑΤΣΗ

- 89 Ο Λεοπόλδος του Σαξ-Κόμπουργκ και ο ελληνικός θρόνος
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

- 94 Έλληνες στην αμερικάνικη μαφία
ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

- 109 Το 1821 και το Πανεπιστήμιο Αθηνών
ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ & ΙΣΤΟΡΙΑ

- 120 το Χθες
ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ

- 122 Επικαιρότητα
ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΗ ΡΑΓΚΟ

- 124 Βιβλία
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΗ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗ

- 128 Σταυρόλεξο
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗ
-

649 / ΙΟΥΛΙΟΣ 2022

648 / ΙΟΥΝΙΟΣ 2022

647 / ΜΑΪΟΣ 2022

646 / ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2022

645 / ΜΑΡΤΙΟΣ 2022

644 / ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2022

**Ανακαλύψτε τη δύναμη
που κρύβει η γνώση
της Ιστορίας**

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

▮ **ΕΚΠΤΩΣΗ 25%** ΕΝΤΥΠΗ
41% ΨΗΦΙΑΚΗ

▮ **ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ**

▮ **ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ**

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ & ΔΩΡΟ* ΨΗΦΙΑΚΗ

ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ

ΕΛΛΑΔΑ 50 € 25

ΚΥΠΡΟΣ 100 € 50

ΕΥΡΩΠΗ 110 € 55

ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ 120 € 60

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΤΗΣΙΑ 35€

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται ο ΦΠΑ
και τα ταχυδρομικά έξοδα

ΙΣΧΥΕΙ ΕΠΙΠΡΟΣΘΕΤΗ
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΚΠΤΩΣΗ **10%**

* Δωρεάν ψηφιακή εγγραφή για
κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr

E-MAIL: info@istoria.gr

210 49.13.502, 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

**Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα**

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Δικαιούχος: «ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΙΚΕ»

Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ | Κωδικός SWIFT/BIC: ETHNGRAA
IBAN: GR36 011 0190 0000 0190 0048 8528

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ | Κωδικός SWIFT/BIC: PIRBGRAA
IBAN: GR23 017 2034 0005 0340 9216 3075

Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5

182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Άποψη της Λάρνακας από το λιμάνι το 1878.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΩΡΕΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΥΘΥΜΗ ΠΛΕΥΡΑ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Οι κινήσεις συνωμοτικής μαεστρίας στο σκοτεινό παρασκήνιο των εξυπηρετήσεων που πρόσφερε την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1878 η ικανότατη αγγλική διπλωματία στον σουλτάνο κατά το Συνέδριο του Βερολίνου έσωσαν κυριολεκτικά από τα χέρια του τσάρου την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Τουρκία, μετά την καταστροφική ήττα της από τους Ρώσους, είχε υπογράψει τον Μάρτη του 1878 την ατιμωτική συμφωνία του Αγίου Στεφάνου, που δημιούργησε τη μεγάλη Βουλγαρία, τη Σερβία και τη Ρουμανία. Οι άλλες Μεγάλες Δυνάμεις ωστόσο δεν αποδέχθηκαν «τα μαλλιά κουβάρια» που δημιούργησαν οι Ρώσοι στα Βαλκάνια, όπως το περιέγραψαν τότε οι Άγγλοι διπλωμά-

τες,¹ με αποτέλεσμα σε τρεις μήνες τα πράγματα να οδηγηθούν στο αναθεωρητικό Συνέδριο του Βερολίνου (13 Ιουνίου-13 Ιουλίου 1878).

Η ΑΓΓΛΙΑ δούλεψε εργολαβικά για την ολική ανατροπή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου και πριν αρχίσει το Συνέδριο του Βερολίνου η συμφωνία παραχώρησης της Κύπρου στην Αγγλία υπό τύπον ενοικίασης ήταν ήδη υπογραμμένη, με ημερομηνία 4 Ιουνίου. Η Τουρκία βέβαια πλήρωσε το τίμημα για τη συμμαχία και τις υπηρεσίες που αγόρασε, αλλά δεν το θεώρησε καθόλου βαρύ, αφού μάλιστα θα λάμβανε ως ετήσιο ενοίκιο το συνολικό ποσό των εσόδων που είχε από το νησί εκείνη τη στιγμή. Για τους Άγγλους, πάλι, η παραχώρηση αυτή αποτελούσε μέρος ενός αποφασιστικού ανοίγματος στη Μέση Ανατολή και στη Δυτική Ασία. Τόση ήταν η μυστικότητα με την οποία έγινε η παραχώρηση, ώστε οι τουρκικές Αρχές της Κύπρου δεν γνώριζαν τίποτα για τη συμφωνία, η οποία μάλιστα τους ανακοινώθηκε με καθυστέρηση. Όταν λοιπόν στις 9 Ιουλίου του 1878 ο αγγλικός στόλος εμφανίστηκε στη Λάρνακα, βρήκε τους εκεί Οθωμανούς αξιωματικούς προ τεράστιας εκπλήξεως.

Η απόλυτη μυστικότητα με την οποία χειρίστηκαν το θέμα οι Άγγλοι δημιούργησε με την αποβίβαση των ινδικών και αγγλικών στρατιωτικών μονάδων στη Λάρνακα αγωνία, ενδιαφέρουσες ανατροπές και επεισόδια ασυμμετρικής. Κατάσκοποι, φιλαρμονικές, πομπές, οινόπνευμα, ο διάδοχος του αγγλικού θρόνου και η ψυχρολουσία των οθωμανικών Αρχών ήταν θέματα που προκαλούσαν

μειδίαμα και ένα αίσθημα ανακούφισης στους Έλληνες. Αστεία ήταν βέβαια και η αφελής πεποίθηση μεταξύ των χριστιανών ότι το ομόθρησκο έθνος των Άγγλων θα κατανοούσε το πάγιο αίτημα για ένωση με την Ελλάδα και θα μας δικαίωνε αργά ή γρήγορα. Πού να υποψιαστούν το μπλέξιμο που θα ακολουθούσε και θα μας είχε μπλεγμένους μέχρι σήμερα.

Η αγγλική σημαία υψώνεται στη Λάρνακα στις 9 Ιουλίου 1878.

Ο ανώνυμος και μυστηριώδης Άγγλος πρόδρομος

Τα πρώτα αγγλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στη Λάρνακα στις 9 Ιουλίου 1878 (29 Ιουνίου με το παλιό ημερολόγιο) και η ανακοίνωση της Αγγλίας στο Συνέδριο του Βερολίνου για απόκτηση της Κύπρου από την Τουρκία έγινε την ίδια μέρα. Στις 22 Ιουλίου έφτασε στην Κύπρο ο πρώτος Άγγλος κυβερνήτης, σερ Γκάρνερ Γούλσλεϊ. Στις αρχές ωστόσο του Ιουλίου, λίγες μέρες πριν από την άφιξη του αγγλικού στόλου στον λιμένα της Λάρνακας, είχε εμφανιστεί στη Λάρνακα κάποιος Άγγλος ερχόμενος από τη Ρόδο, ο οποίος είχε συστατική επιστολή προς τον Άγγλο πρόξενο στη Μεγαλόνησο, που έδρευε τότε στην πόλη, όπως και όλοι οι πρόξενοι.

Τις μέρες που ο πρόξενος Τσάρλς Γουάτκινς, ο οποίος ήταν ταυτόχρονα και

Ο σερ Γκάρνερ Γούλσλεϊ (1833-1913) υπηρέτησε στη θέση του ύπατου αρμοστή της Κύπρου από τις 22 Ιουλίου του 1878 μέχρι τις 22 Ιουνίου του 1879, οπότε ανέλαβε άλλο αξίωμα, στη Νότια Αφρική.

διευθυντής της Οθωμανικής Τράπεζας, παρέλαβε την επιστολή έπρεπε να αναχωρήσει στη Βηρυτό για σοβαρές υποθέσεις της τράπεζάς του, που ήταν αγγλο-γαλλικών συμφερόντων. Πριν αναχωρήσει, ανέθεσε στον Γεώργιο Τζιάπρα Πιερίδη, ανώτερο υπάλληλο της τράπεζας και καλό γνώστη της αγγλικής, να περιποιηθεί και βοηθήσει τον ξένο του, και να δειπνεί μάλιστα μαζί του στην οικία του. Ο Άγγλος αυτός απέφυγε επιμελώς να απαντήσει σε οποιαδήποτε ερώτηση του Τζιάπρα Πιερίδη και δεν δήλωσε ποτέ το όνομα, το επάγγελμα ή τον σκοπό της άφιξής του στην Κύπρο. Εννοείται ότι ο Τζιάπρας απαντούσε με λεπτομέρεια σε όλες τις ερωτήσεις του μυστηριώδη επισκέπτη. Όλη τη μέρα αυτός γινόταν άφαντος και τη νύχτα επέστρεφε κατακουρασμένος, κάθιδρος και σκονισμένος, με γεωγραφικούς χάρτες τυλιγμένους, που δεν μπορούσε εύκολα να κρύψει.

Ο Τζιάπρας Πιερίδης δεν μπορούσε να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά και την περίεργη παρουσία αυτού του Άγγλου, και χίλια δυο περνούσαν από το μυαλό του. Το θέμα έφτασε στον ευρύτερο περίγυρο του υποδιευθυντή της Οθωμανικής Τράπεζας και έγινε θέμα σχολιασμού, προβλέψεων και στοιχημάτων, αλλά κανείς δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι τις επόμενες μέρες η Αγγλία θα γινόταν κυρίαρχος της Κύπρου και ότι ο άγνωστος κύριος ήταν μυστικός πράκτορας, αξιωματικός εντεταλμένος να διασφαλίσει ότι όλα κυλούσαν ομαλά πριν από την άφιξη των στρατευμάτων, ότι στο νησί δεν υπήρχαν αξιόλογες τουρκικές στρατιωτικές μονάδες, ότι δεν υπήρχαν ύποπτες κινήσεις πολεμικών πλοίων άλλων δυνάμεων γύρω από την Κύπρο, ότι το γενικό αίσθημα ήταν αντιοθωμανικό και ότι τα αγγλικά στρατεύματα θα έβρισκαν χώρους στρατοπέδευσης, νερό και

Έλληνες ιερείς ευλογούν την αγγλική σημαία στο μετόχι της μονής Κύκκου. Παρίσταται ο πρώτος Άγγλος κυβερνήτης, σερ Γκάρνερτ Γούλσλεϊ.

δυνατότητα σιτισμού. Πού να φανταστούν οι στοιχηματίες ότι ο κύριος ήταν ο Λόρενς της Κύπρου 35 χρόνια πριν από αυτόν της Αραβίας.

Το όνομα αυτού του ικανότατου Άγγλου αξιωματικού, που, σαν προπομπός, έμαθε μέσα σε λίγες μέρες τα πάντα για την Κύπρο και όταν έφτασε ο αγγλικός στόλος και στρατός έγινε το δεξιό χέρι του λόρδου αρχιναύαρχου που στάλθηκε με τόση μυστικότητα να υψώσει τη σημαία της Αγγλίας στην Κύπρο, δεν έγινε ποτέ γνωστό στους Έλληνες. Σύμφωνα με τον Άγγλο αξιωματικό Χέπγουερθ Ντίξον, που υπηρετούσε στην αγγλική ναυαρχίδα και εξέδωσε το 1879 το βιβλίο *Βρετανική Κύπρος*, ο μυστηριώδης αυτός κύριος ήταν ο πλοίαρχος Ρόουσον και είχε ιδιαίτερη ικανότητα να συλλέγει πληροφορίες χάρη στην πείρα που είχε αποκτήσει σε παρόμοιες αποστολές στην Κίνα και στην Αίγυπτο.² Μία πολύ σημαντική πληροφορία που συνέλεξε ήταν ότι ο Τούρκος διοικητής (καϊκαμάρης)

Λάρνακας δεν γνώριζε τίποτα για την παράδοση της Κύπρου. Αυτό ήταν σοβαρό, γιατί στο Συνέδριο του Βερολίνου η Αγγλία θα ανακοίνωνε την παράδοση της Κύπρου και την ύψωση της αγγλικής σημαίας στις 9 Ιουλίου.

Ένα άλλο θέμα προς διερεύνηση από τον κατάσκοπο ήταν η μεγάλη γαλλική κοινότητα της Λάρνακας και η πιθανότητα, αν κάτι είχε διαρρεύσει, να ειδοποιηθούν τα γαλλικά πολεμικά στην περιοχή και να παρέμβουν στην ομαλή παράδοση. Την ανησυχία αυτή αντιλήφθηκε ο Τζιάπρας Πιερίδης. Εκείνες τις μέρες, πριν από τις 9 Ιουλίου, μπήκε στο λιμάνι της Λάρνακας ένα αγγλικό πολεμικό, το Raleigh. Η επίσκεψη έμοιαζε συνηθισμένη, γιατί τέτοιες επισκέψεις γίνονταν και από πολεμικά άλλων χωρών, και δεν προκάλεσε καμία υποψία. Προς έκπληξη όμως του ανυποψίαστου Τζιάπρα Πιερίδη, που υποδέχθηκε το πλοίο απουσιάζοντος του Άγγλου προξένου Τσάρλς Γουάτκινς, ο καπετάνιος ρωτούσε επίμο-

Η αγκυροβολημένη στον λιμένα Λάρνακας αγγλική αρμάδα ενώ κανονιοβολεί για τα γενέθλια του διαδόχου πρίγκιπα του Εδιμβούργου, που έλαβε μέρος στην κατάληψη της Κύπρου ως πλοίαρχος του πολεμικού Black Prince.

να αν είχαν εμφανιστεί εκείνο το διάστημα γαλλικά πολεμικά πλοία. Η απάντηση βέβαια ήταν όχι, αλλά ο Πιερίδης προβληματίστηκε ακόμη περισσότερο αφού την ίδια ερώτηση είχε κάνει και ο μυστηριώδης ξένος που περιποιούνταν. Η ανησυχία των Άγγλων μήπως η μυστική συμφωνία παραχώρησης της Κύπρου της 4ης Ιουνίου είχε διαρρεύσει και είχε γίνει γνωστή στους Γάλλους ήταν τόση γιατί η Γαλλία ήταν η μόνη μεγάλη δύναμη με βάσιμες ιστορικές και τρέχουσες βλέψεις για την απόκτηση της Κύπρου και θα μπορούσε να προκαλέσει περιπλοκές. Στη Λάρνακα, επίσης, ευδοκίμούσε μεγάλη γαλλική κοινότητα μόνιμων κατοίκων, κυρίως ευκατάστατων μεγαλεμπόρων, και υπήρχε γαλλικό νοσοκομείο και γαλλικό σχολείο που χρησιμοποιούσαν ευρέως οι ντόπιοι, οι οποίοι ως δεύτερη γλώσσα μάθαιναν τα γαλλικά και όχι τα αγγλικά. Επιπλέον η

Γαλλία ήταν τότε υπέρμαχος της διατήρησης της πλήρους ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, παρότι στη Λάρνακα έδρευε ένας πολύ δραστήριος Γάλλος πρόξενος, δεν αντιλήφθηκε τίποτα και τελικά οι Γάλλοι δεν διαμαρτυρήθηκαν. Οι Άγγλοι έκαναν κινήσεις ταχυδακτυλουργικές, με αποτέλεσμα να μη δοθεί χρόνος για όποια φωνή διαμαρτυρίας.

Η ανύψωση της αγγλικής σημαίας στη Λάρνακα και στη Λευκωσία

Λίγες μέρες μετά την άφιξη του Raleigh άρχισαν να φτάνουν διαδοχικά στη Λάρνακα και άλλα αγγλικά πολεμικά, και στις 9 Ιουλίου του 1878 εισήλθε στο αγκυροβόλιο Λάρνακας ο Άγγλος λόρδος αρχιναύαρχος Τζον Χέι με τη ναυαρχίδα του στόλου, *Minotaur*, ηγούμενος όλου του στόλου της Μεσογείου και της θάλασσας της Μάγχης. Το μυστικό κωδικοποιημένο

Αγγλικό πολεμικό σκάφος αγκυροβολημένο στη Λάρνακα ενώ αποβιβάζει τα υποζύγια των στρατιωτικών μονάδων που αποβιβάστηκαν για την κατοχή της Κύπρου.

μήνυμα για την κατάληψη της Κύπρου είχε λάβει ο ναύαρχος με τηλεγράφημα το απόγευμα της Δευτέρας, 1 Ιουλίου, ενώ βρισκόταν στον κόλπο της Σούδας. Σύμφωνα με το σχέδιο, στις 9 Ιουλίου το πρωί θα έπρεπε να υψωθεί στο νησί η αγγλική σημαία. Ο λόρδος αρχιναύαρχος οδήγησε τα πολυάριθμα πλοία της μοίρας του στην Κύπρο αφού μάζεψε ισχυρές στρατιωτικές επίλεκτες μονάδες από την περιοχή. Στις 9 Ιουλίου τα ξημερώματα το λιμάνι της Λάρνακας γέμισε με αγγλικά πολεμικά, αλλά οι ντόπιοι αφέντες δεν είχαν ιδέα περί τίνος επρόκειτο. Το ίδιο και τα πληρώματα και οι περισσότεροι Άγγλοι αξιωματικοί επί του στόλου. Αυτό που προκαλούσε πρόβλημα ήταν ότι ο Τούρκος διοικητής δεν συναινούσε να υψωθεί η αγγλική σημαία στο Κάστρο της Λάρνακας, όπου βρισκόταν το διοικητήριο της πόλης, αφού δεν είχε καμία σχετική πληροφόρηση. Ο ναύαρχος Τζον

Χεί έπρεπε όμως να δράσει σύμφωνα με το σχέδιο κατάληψης και ταυτόχρονης πληροφόρησης του Συνεδρίου του Βερολίνου στις 9 Ιουλίου. Διέταξε λοιπόν μια ομάδα επιλέκτων να μπουν σε βάρκες και να κατασκευάσουν σε χρόνο ρεκόρ μια νέα αποβάθρα. Πράγματι, αυτοί διαμόρφωσαν τον χώρο και τοποθέτησαν εκεί έναν ψηλό ιστό, στον οποίο ο ναύαρχος ύψωσε την αγγλική σημαία.

Στη συνέχεια γύρω από τον πρόχειρο ιστό μαζεύτηκαν όλα τα στρατεύματα και ολόκληρος ο πληθυσμός της πόλης, αφού η ναυαρχίδα αποβίβασε φιλαρμονική που παιάνιζε. Υπό τους ήχους της παρήλασαν στο παραλιακό μέτωπο σε επίδειξης ισχύος οι επίλεκτες μονάδες. Η πομπή, με επικεφαλής τον ναύαρχο, κατευθύνθηκε προς το τουρκικό διοικητήριο, δηλαδή το σημερινό Κάστρο της Λάρνακας, όπου θα συναντούσε επίσημα τις τουρκικές Αρχές της πόλης και θα τους

Η Κύπρος υποδέχεται τον σερ Γκάρντ Γούλσλεϊ και αυτός τη χειροφιλεί. Σκίτσο στο βρετανικό περιοδικό Punch (3 Αυγ. 1878).

ανακοίνωνε τη συμφωνία παραχώρησης της Κύπρου. Ο λόρδος αρχιναύαρχος πλαισιωνόταν από τους πλοίαρχους των άλλων ελλιμενισμένων πλοίων και από τον δούκα του Εδιμβούργου Αλβέρτο-Εδουάρδο, γιο και διάδοχο της βασιλίσσας Βικτωρίας, ο οποίος επίσης δεν γνώριζε εκ των προτέρων τον σκοπό της επίσκεψης του στόλου της Μάγχης, στον οποίο υπηρετούσε ως πλοίαρχος. Μετά την ύψωση λοιπόν της αγγλικής σημαίας στον πρόχειρο ιστό ο διάδοχος δέχτηκε τις στρατιωτικές τιμές εκ μέρους του αγήματος σε θερμοκρασία 38 βαθμών Κελσίου.

Στη συγκέντρωση της 9ης Ιουλίου που ακολούθησε την παρέλαση, ο λόρδος αρχιναύαρχος Τζον Χέι ανακοίνωσε στους παριστάμενους Οθωμανούς ότι ήταν εντεταλμένος της χώρας του να προβεί στην κατοχή της Κύπρου. Στη σύντομη

αυτή τελετή παρευρέθηκε πλήθος Ελλήνων, ενώ μέσα στο διοικητήριο, δηλαδή στο Κάστρο της Λάρνακας, παρευρέθηκε ο μητροπολίτης Κιτίου Κυπριανός και οι πρόκριτοι της πόλης. Ο επίσκοπος Κιτίου Κυπριανός βρέθηκε κι αυτός προ εκπλήξεως και, παρότι εκπροσωπούσε το ενωτικό κίνημα της Κύπρου, όντας απροετοίμαστος για ένα τόσο κοσμογονικό και ανέλπιστο για την Κύπρο γεγονός, έχασε τη λαλιά του και δεν άρθρωσε λέξη. Η δυσπιστία των ταλαιπωρημένων ραγιαδών της Κύπρου σε όλη της την έκταση, αφού οι Τούρκοι δεν επιβεβαίωναν ακόμα τη φοβερή αυτή εξέλιξη. Ο επίσκοπος Κυπριανός εκφώνησε εξαιρετικό λόγο στις 22 Ιουλίου, όταν υποδέχθηκε τον πρώτο Άγγλο κυβερνήτη, σερ Γκάρντ Γούλσλεϊ. Στις 9 Ιουλίου εκ μέρους των παρευρισκομένων μίλησαν δύο γνωστοί μας αγγλομαθείς και αγγλόφιλοι. Ο καγκελάριος (γραμματέας) του αγγλικού προξενείου, Δημήτριος Πιερίδης, και ο υποδιευθυντής της Οθωμανικής Τράπεζας, Γεώργιος Τζιάπρα Πιερίδης. Ο πρώτος μίλησε για τα αισθήματα χαράς και ανακούφισης των Κύπριων από την ύψωση της σημαίας της φιλελεύθερης Αγγλίας στην Κύπρο και ο δεύτερος απευθύνθηκε προς τους παρευρισκόμενους με σύντομα αλλά θερμά λόγια σχετικά με την καλοδεχούμενη ανάληψη της εξουσίας από ένα ομόθρησκο, χριστιανικό κράτος. Η επίσημη ύψωση της αγγλικής σημαίας στη Λευκωσία έγινε 2 ημέρες αργότερα, και ήταν ακόμη πιο δραματική.

Εκεί η άγνοια των τουρκικών Αρχών για τη συμφωνία παραχώρησης της Κύπρου στην Αγγλία εξακολουθούσε να αποτελεί σοβαρό πρόβλημα, σε αντίθεση με τη Λάρνακα, όπου η τουρκική φρουρά ήταν λιγοστή και ο καϊμακάμης ήταν μάταιο να αντισταθεί. Η Λευκωσία όμως ήταν οχυρωμένη με δυνατά τείχη

και είχε φρουρά από τρεις χιλιάδες πε-
ρίπου μάχιμους άνδρες. Θα κάθονταν
ήσυχoi περιμένοντας να υποσταλεί η
σημαία τους και να υψωθεί η αγγλική;
Βέβαια οι Άγγλοι ήταν έτοιμοι ακόμη και
για τη χειρότερη περίπτωση, αυτήν της
πιθανής απειθαρχίας στο πρόσταγμα του
σουλτάνου από τους φανατικούς στρα-
τιωτικούς της Οθωμανικής Αυτοκρατο-
ρίας.¹⁵ Έτσι, ο ναύαρχος συνέλαβε ένα
πονηρό σχέδιο. Όλοι οι μισθοί των δη-
μοσίων υπάλληλων και των στρατιωτι-
κών ήταν απλήρωτοι αρκετούς μήνες,
όπως έμαθε από τον κατάσκοπό του,
πλοίαρχο Ρόουσον. Διέδωσε λοιπόν
έντεχνα ότι θα πήγαινε στις 11 Ιουλίου
στη Λευκωσία με άμαξα φορτωμένη με
αγγλικά μισά σελίνια για να πληρώσει τα
καθυστερημένα ως φίλος και σύμμαχος
του σουλτάνου. Ο Τούρκος κυβερνήτης
της Κύπρου όμως, Πεσίμ πασάς, δεν δε-
λεάστηκε.

Για καλή τύχη του ναυάρχου, την επο-
μένη έφτασε στη Λάρνακα με το πλοίο
Σαλαμίς ο αντιπρόσωπος του σουλτά-
νου, Σαμί πασάς, μεταφέροντας το φερ-
μάνι του σουλτάνου για τη μεταβίβαση
της εξουσίας στη βασίλισσα της Αγγλίας.
Το επόμενο πρωί ξεκίνησαν όλοι μαζί με
το φερμάνι για τη Λευκωσία, με ένα σχέ-
διο του Ρόουσον για το πώς θα μπορού-
σε να καταληφθεί η πόλη με έφοδο αν
κάτι δεν πήγαινε καλά. Ο Πεσίμ πασάς
ωστόσο, ακόμη και μετά την συνάντηση,
εξακολουθούσε να έχει σοβαρούς εν-
δοιασμούς, αφού είδε μεν το φερμάνι,
αλλά δεν έλαβε κανένας τίποτε εν τη
παλάμη. Ο ναύαρχος και η συνοδεία του
επέστρεψαν ξανά άπρακτοι στη Λάρνα-
κα. Η αγγλική μανία με την ακρίβεια στην
ώρα είχε ηττηθεί. Η προκαθορισμένη
ύψωση της αγγλικής σημαίας στη Λευ-
κωσία είχε καθυστερήσει ήδη 48 ώρες.
Στις 5 το πρωί της 12ης Ιουλίου ξεκίνησαν
πάλι όλοι για τη Λευκωσία. Ανάμεσα

στην πομπή και η άμαξα φορτωμένη με
τα νομίσματα. Η μεγάλη επιχείρηση της
εξαγοράς άρχισε στις 3 το απόγευμα,
μέσα στους 40 βαθμούς της Λευκωσίας.
Η άμαξα με τα ασημένια κέρματα στένα-
ζε από το βάρος των αγγλικών μισοσέ-
λινων, τελαλιζοντας σε όλη τη Λευκωσία
την αγγλική πρόθεση πληρωμής των
μισθών, που οι Τούρκοι προσδοκούσαν
να είναι αληθινή. Στις 4 το απόγευμα ο
Πεσίμ πασάς παρέδωσε την εξουσία
στον Άγγλο ναύαρχο και στις 5 έγινε η
υποστολή της τουρκικής σημαίας από το
Σαράι και ακολούθησε με όλες τις αγγλι-
κές στρατιωτικές τιμές η έπαρση της
αγγλικής.

Ο διάδοχος Αλβέρτος-Εδουάρδος στην Κύπρο

Η συμφωνία της 4ης Ιουνίου 1978 για
παραχώρηση της Κύπρου στη βασίλισσα
Βικτωρία προβλημάτιζε την αγγλική πολι-
τική και στρατιωτική ηγεσία, που φοβό-
ταν τυχόν περιπλοκές είτε από τους ίδιους
τους Τούρκους είτε από τη Γαλλία, που

Ο πρίγκιπας της Ουαλίας, μετέπειτα βα-
σιλιάς της Αγγλίας, Εδουάρδος Ζ΄.

από το 1830 σχεδίαζε τρόπους στρατιωτικής ή ειρηνικής απόκτησης της Κύπρου, εγχείρημα το οποίο προέβαλλε ως νόμιμο, αφού η Κύπρος ήταν γαλλικό βασίλειο σταυροφόρων από το 1194 μέχρι την οθωμανική κατάκτηση το 1571. Η ανάληψη λοιπόν της εξουσίας στο νησί από τους Άγγλους θα έπρεπε να γίνει με επίδειξη στρατιωτικής και ναυτικής παντοδυναμίας. Γι' αυτό επιλέχθηκε να ενισχύσει τον αγγλικό στόλο της Μεσογείου και ο στόλος της Μάγχης, ο οποίος διατάχθηκε απρόοπτα να πλεύσει στην Κρήτη με επικεφαλής τον ικανότατο ναύαρχο Τζον Χέι, ο οποίος ήταν ο μόνος που γνώριζε τον πραγματικό λόγο της εσπευσμένης αναχώρησης από την Αγγλία.

Στον στόλο της Μάγχης υπηρετούσε και ο διάδοχος Αλβέρτος-Εδουάρδος, ως πλοίαρχος του πολεμικού Black Prince, όχι πολύ μακριά από τα καθήκοντά του ως διαδόχου και σχετικά κοντά στη σύζυγό του, Αλεξάνδρα της Δανίας, με την οποία είχαν ήδη τρεις γιους και τρεις κόρες. Στον διάδοχο δόθηκε από το ναυαρχείο άδεια έξι εβδομάδων, αλλά αυτός δεν την δέχτηκε, αφού ήταν απρογραμμάτιστη, και, έχοντας άγνοια του πραγματικού λόγου του ταξιδιού, συνέχισε ως πλοίαρχος του Black Prince στη μυστική αποστολή στη Μεσόγειο.

Η μυστικότητα της αποστολής δεν έδωσε την ευκαιρία στον διάδοχο να ειδοποιήσει την οικογένειά του πού βρισκόταν, ούτε το ναυαρχείο μπορούσε να δώσει λεπτομέρειες για την αποστολή. Μόλις ο στόλος αγκυροβόλησε στη Λάρνακα ο διάδοχος έσπευσε να τηλεγραφήσει στην σύζυγό του αναφέροντας μόνο ότι βρίσκονταν στη Λάρνακα της Κύπρου και ότι στο νησί επικρατούσε αφόρητη ζέστη. Το κείμενο του βασιλικού τηλεγραφήματος, του σπουδαιότερου που έγινε από τη Λάρνακα στον ένα περίπου χρόνο λειτουργίας της σύνδε-

σης με Κωνσταντινούπολη και Κάιρο, παρέλαβε και μετέδωσε στο Λονδίνο ο Έλληνας χειριστής του τηλέγραφου, ο οποίος εξεπλήγη με την άγνοια του διαδόχου για τον λόγο της άφιξης τόσο μεγάλου αγγλικού στόλου στην Κύπρο. Το έκανε θέμα σκωπτικού κουτσομπολιού στα καφενεία της πόλης.

Με το πέρασ της ύψωσης της αγγλικής σημαίας στην προκουμαία ο εκ Λάρνακας μεγαλέμπορος κρασιών Κώστας Λοϊζου άνοιξε, όπως απαιτούσε η παραδοσιακή κυπριακή φιλοξενία, τα βαρέλια με τη διάσημη κυπριακή κουμανταρία για να φιλέψει αξιωματικούς και οπλίτες. Εν μέσω του καύσωνα των 38 βαθμών Κελσίου οι φιλόμεθοι Άγγλοι άρχισαν χωρίς δεύτερη σκέψη να δοκιμάζουν τα κυπριακά και άλλα οινοπνεύματα, τόσο αυτά που παραχωρούνταν δωρεάν όσο και όλα τα άλλα, που πωλούνταν στις πολυάριθμες κάβες της πόλης σε πολύ προσιτές τιμές. Η Λάρνακα, λόγω του πολυσύχναστου λιμένα της, ήταν τότε το κέντρο εμπορίας-εξαγωγών των κρασιών όλης της Κύπρου. Όλοι οι στρατιώτες ανέπεμψαν παρατεταμένες σπονδές προς τον Βάκχο και την Κύπρια Αφροδίτη, και πολύ σύντομα δεν ήξεραν πού πατούσαν. Ο διάδοχος Αλβέρτος θεώρησε την άθλια εμφάνιση των Άγγλων στρατιωτών μέρα μεσημέρι απαράδεκτη. Κατέστησε υπεύθυνο τον Κώστα Λοϊζου και με βάση τα δικαιώματα που είχε αποκτήσει το Στέμμα στην Κύπρο, πριν καν περάσουν μερικές ώρες από την ανακρίνωση της συμφωνημένης κατάληψης του νησιού, διέταξε την σύλληψη και φυλάκιση του μεγαλέμπορου. Εντέλει οι Κύπριοι, χρησιμοποιώντας τη σχέση που είχε αναπτύξει ο Τζιάπρας Πιερίδης με τον ανώτατο Άγγλο αξιωματικό Ρόουσον, πρόδρομο του αγγλικού στόλου και στρατού, κατάφεραν να πείσουν τον διάδοχο του αγγλικού θρόνου να ελευθε-

Ένα από τα παραλιακά καφενεία της Λάρνακας στα οποία πριν από τις 9 Ιουλίου 1878 συζητιόταν η παρουσία ενός περίεργου και μυστηριώδη Άγγλου που έκανε πολλές ερωτήσεις.

ρώσει τον κρατούμενο, που τιμωρούνταν με πρωτότυπη μέθοδο έμπνευσης του Αλβέρτου-Εδουάρδου, που ήταν έκθεση στον ήλιο μέσα στον καύσωνα.

Ο δυστυχής Αλβέρτος-Εδουάρδος ταλαιπωρούνταν από υψηλό πυρετό, καθώς είχε αναγκαστεί κι εκείνος να σταθεί στον ήλιο για να δεχτεί τις τιμές του αγήματος, όπως προέβλεπε το αγγλικό εθιμοτυπικό. Η κατάσταση του ήταν αρκετά σοβαρή και κλήθηκε ο ελληνοσοσηδικής καταγωγής Χάντεσταμ, ο γιατρός του λοιμοκαθαρτηρίου και μοναδικός γιατρός στη Λάρνακα που γνώριζε αγγλικά, για να τον περιθάψει. Όλοι οι άλλοι γιατροί μιλούσαν τότε γαλλικά και όχι αγγλικά, αφού η μεγάλη ξένη κοινότητα των εμπόρων της Λάρνακας ήταν γαλλική και η Κύπριοι σπούδαζαν τότε Ιατρική κυρίως στη Γαλλία. Ίσως εντέλει η αιτία για την παράλογη συμπεριφορά του διαδόχου εκείνη τη μέρα να ήταν η κατάσταση της υγείας του, που πάντως εξελίχθηκε καλά και ο θεράπων ιατρός του πολύ σύντομα διορίστηκε από τους Άγγλους ως ο πρώτος δήμαρχος της πόλης.

Όσο για τον ναύαρχο Τζον Χέι, όταν αντιμετώπισε την αρχική ανυπακοή για

την ειρηνική ύψωση της αγγλικής σημαίας στη Λάρνακα και στη Λευκωσία, σκαρφίστηκε έναν ευφάνταστο τρόπο για να τρομάξει τους Τούρκους. Να κάνει τα κανόνια του αγκυροβολημένου στόλου να ηχήσουν. Επειδή δεν ήθελε να δείξει εχθρικές προθέσεις, χρησιμοποίησε το γεγονός ότι ο γιος του διαδόχου, Γεώργιος, που ήταν 4ος στη σειρά διάδοχος στο θρόνο, αλλά και η κόρη του, Βικτώρια, είχαν τα γενέθλιά τους τις μέρες που ο στόλος βρισκόταν στο πέλαγος. Έτσι, ανακοίνωσε ότι, όπως ήταν το έθιμο, τα πλοία του στόλου θα έριχναν προς τιμήν τους 12 ομοβροντίες, όσα και τα χρόνια του πρίγκιπα Γεώργιου. Χωρίς να παρεξηγηθεί έστειλε μήνυμα, που ήταν αρκετά ηχηρό.

Τα άλλα εύθυμα της πρώτης μέρας

Τη μέρα της ύψωσης της αγγλικής σημαίας και της επίσημης ανακοίνωσης για την ανάληψη της εξουσίας στην Κύπρο από τους Άγγλους αποκαλύφθηκε πανηγυρικά και η δουλειά του μυστηριώδους Άγγλου ξένου που έκανε τόσο πολλές ερωτήσεις. Αυτού τον οποίο βοηθούσε ο Τζι-άπρας Πιερίδης και είχε γίνει θέμα συζητήσεων και στοιχημάτων στα καφενεία,

του πλοιάρχου Ρόουσον. Όλα τα στοιχήματα αποδείχτηκαν λανθασμένα, γιατί ενόσω γινόταν η παρέλαση και οι θεατές θαύμαζαν την αγγλική στρατιωτική τάξη και πειθαρχία, καθώς και τις πρωτόγνωρες πίπιζες της μπάντας, πολλοί αναγνώρισαν έναν Άγγλο με επίσημη στολή ανώτερου αξιωματικού, που προχωρούσε έφιππος ανάμεσα στην πομπή. Δεν ήταν άλλος από τον ανώνυμο παράξενο ταξιδιώτη που βοηθούσε και περιποιούνταν ο Γεώργιος Τζιάπρας Πιερίδης τις προηγούμενες μέρες. Ένας Άγγλος κατάσκοπος που δεν συνελήφθη από τους Τούρκους, παρά την εκτεταμένη κατασκοπευτική δράση του κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ένας Λόρενς 35 χρόνια πριν από εκείνον της Αραβίας. Τα στοιχήματα που έμπαιναν στα καφενεία για την εργασία που είχε στο νησί ο μυστηριώδης εκείνος Άγγλος δεν πληρώθηκαν, επειδή κανείς δεν είχε προβλέψει σωστά. Πώς να φανταστεί κάποιος ότι έκανε προετοιμασία για την εντελώς απρόβλεπτη κατάληψη της Κύπρου από τους Άγγλους.

Προβλήματα με τον ήλιο και την υψηλή θερμοκρασία είχαν και πολλοί στρατιώτες, που από την πρώτη μέρα, όπως είπαμε, επιδόθηκαν στην οινοποίηση αρχίζοντας με τη δωρεάν γλυκιά κουμανταρία που προσφερόταν από τους ντόπιους εμπόρους κρασιών. Ο καύσωνας και το οινόπνευμα ανάγκαζε τις χιλιάδες των στρατιωτών να ξεδιψούν από τις εφτά δημόσιες κρήνες του παλιού οθωμανικού υδραγωγείου, που από το έτος λειτουργίας τους το 1750 δεν είχαν καθαριστεί ποτέ. Οι καβούζες, όπως λέγονταν στην Κύπρο, περιείχαν μικρόβια δυσεντερίας για τα οποία οι ντόπιοι είχαν αναπτύξει ανοσία, αλλά οι νεότεροι αρρώστειναν εξαιτίας τους. Πολλοί στρατιώτες άρχισαν να υποφέρουν από πόνους στην κοιλιά και γέμισαν τα ια-

τρεία των γαλλομαθών γιατρών της Λάρνακας. Η μόνη θεραπεία ήταν η αποφυγή εκείνου του νερού, εκτός κι αν έβραζε πρώτα σε θερμοκρασία εξάτμισης, και η αυστηρή δίαιτα. Στη δίαιτα που συνταγολούσαν οι γαλλομαθείς γιατροί περιλαμβανόταν και το ψάρι, ως ελαφρύ και εύπεπτο γεύμα. Η λέξη ψάρι στα γαλλικά μοιάζει με τη λέξη δηλητήριο στα αγγλικά. Πλήρης ασυνεννοησία και καχυποψία.

Χτυπητό παράδειγμα σχετικά με την έλλειψη αγγλομαθών στην Κύπρο ήταν η προσπάθεια του αγγλικού στρατού να προσλάβει δύο διερμηνείς έναντι ψηλού μισθού. Πήραν τη δουλειά ο Σοφοκλής Νικολαΐδης και ο Πιεράκης Θεμιστοκλέους, που ελάχιστα αγγλικά ήξεραν πέραν του *Yes sir*. Για καλή τους τύχη έμειναν μερικές βδομάδες στη δουλειά, γιατί ο Άγγλος αξιωματικός που θα εξυπηρετούσε ο πρώτος έφυγε εσπευσμένα από την Κύπρο και ο αξιωματικός που θα εξυπηρετούσε ο άλλος έσπασε το πόδι του και έμεινε εκτός υπηρεσίας.

Άλλα ευτράπελα, αν μπορεί κανείς να τα πει έτσι, δημιουργήθηκαν από το γεγονός ότι πόλη είχε πολλά κόκκινα φώτα, λόγω του ότι ήταν πολυσύχναστο λιμάνι. Αυτό, σε συνδυασμό με την ντόπια ομορφιά και τον μύθο της θεάς του έρωτα, εξήπτε τη φαντασία των μεθυσμένων. Όποια γυναίκα περνούσε ντυμένη με φουστάνι γινόταν αντικείμενο θαυμασμού και χειροκροτημάτων. Οι Χριστιανές που τόλμησαν να κυκλοφορήσουν εκείνη τη μέρα είχαν σοβαρά προβλήματα. Τις Οθωμανές, με την μπούρκα που κάλυπτε ολοσχερώς το πρόσωπο και τις ολόσωμες τζελαπίες, τις αποκαλούσαν «φαντάσματα» και τις υποδέχονταν με *γιουχαΐσματα*. Η εύπορη κοινωνία της Λάρνακας, λόγω της παρουσίας της μεγάλης ευρωπαϊκής μειονότητας, ήταν ντυμένη με την τελευταία λέξη της μόδας

και πολλές γυναίκες ήταν πανέμορφες. Ανάμεσά τους οι κόρες του πρόξενου της Ελλάδας, Βασιλειάδη, που καταδιώχθηκαν μέχρι το προξενείο, στο οποίο εισέβαλαν εντελώς μεθυσμένοι κάποιοι στρατιώτες. Εν τη απουσία του Άγγλου πρόξενου ο αναπληρωτής Τζιάπρας Πιερίδης παρενέβη ξανά για την επιβολή της τάξης.

Τα χάλια της πιο ευρωπαϊκής πόλης της Κύπρου

Η γενική όψη της Λάρνακας, που ήταν τότε η πιο αναπτυγμένη, εξευρωπαϊσμένη και οικονομικά εύρωστη πόλη της Κύπρου, προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση στους Άγγλους. Πράγματι, η κατάσταση της πόλης τα τελευταία χρόνια της τουρκικής κατοχής ήταν αξιοθρήνητη, αλλά ήταν η καλύτερη απ' όλες τις άλλες πόλεις της Κύπρου. Το αρνητικό πρόσημο της πρώτης εκτίμησης των Άγγλων μαθαίνουμε από το βιβλίο του Άγγλου Χέπγουορθ Ντίξον, που ήταν αξιωματικός στη ναυαρχίδα του στόλου, το *Minotaur*. Μεταφέρουμε λοιπόν τις περιγραφές της πόλης σε ελεύθερη μετάφραση και απλή γλώσσα, για περισσότερη κατανόηση, στις επόμενες παραγράφους:

«Από εμφάνιση η Λάρνακα, όπως και κάθε παραλιακή πόλη, δεν είναι άσχημη στην έκτασή της επί της θάλασσας, που εδώ καταλαμβάνει περίπου ένα αγγλικό μίλι. Η εμφάνισή της βέβαια είναι η εμφάνιση μιας τουρκικής πόλης, όπου μόνο οι 5-6 κατοικίες των προξένων είναι ευπαρουσίαστες. Η λεγόμενη προκουμαία είναι κατεστραμμένη σε πολλά σημεία, τα κύματα υπονομεύουν τις απέναντι κατοικίες και στα χάσματα που προκαλούνται μαζεύονται σωροί από ακαθαρσίες. Τα πάσης φύσεως σκουπίδια της πόλης ρίπτονται στη θάλασσα. Οι δρόμοι είναι γεμάτοι από αδέσποτους σκύλους, καμήλες και γαϊδούρια, και τα λογής πε-

Βρετανικά στρατεύματα σε στρατόπεδο στο όρος Τρόδος (1878-1880).

ριττώματά τους δεν καθαρίζονται ποτέ. Ο υπεύθυνος Τούρκος διοικητής της πόλης (καϊμακάμης) διοριζόταν για να τρώει μόνο, να κοιμάται και να απολαμβάνει παντοιοτρόπως τον παράδεισο του χαρμιού και της εξουσίας του, αφήνοντας τα πράγματα να προχωρούν μόνα. Η πόλη είναι γεμάτη σκόνη ανακατεμένη με φτυσιές και κακοσμία.

»Παρότι είναι λιμάνι της Ανατολής, έχει περισσότερες από τις συνηθισμένες ακαθαρσίες των λιμανιών της Ανατολής. Η πόλη είναι ιερή και οι εκκλησίες και τα τζαμιά της δέχονται πολλούς προσκυνητές (τάφος του Αγίου Λαζάρου και τάφος της αγίας βοηθού του Μωάμεθ, Ουμ Χαράμ). Δυστυχώς όμως όλοι οι χώροι όπου υπάρχουν προσκυνήματα δέχονται πλήθη προσκυνητών και πάντοτε είναι ακάθαρτοι, πνιγμένοι στις βρωμιές που αφήνουν. Ακόμη και το πολυσύχναστο Παζάρι βρίθεται από ακαθαρσία. Τα προάστια είναι γεμάτα ψόφια και άταφα ζώα. Πρόβατα, όρνιθες, κουνέλια αγελάδες, κατσίκια και κυνήγια σφάζονται σε ανοιχτούς χώρους, ακόμη και σε γενική θέα στους δρόμους. Τα εντόσθια και τα άλλα απομεινάρια των σφαγμένων ζώων μένουν να αποξηραίνονται, να αποσυντί-

θεται και να βρωθούν ή να γίνονται τροφή γερακιών και κοράκων».³

Αυτό λοιπόν ήταν το πιο πολιτισμένο μέρος της Κύπρου που αντίκρισαν οι Άγγλοι την πρώτη μέρα της νέας τους κατάκτησης.

Επιεικώς η Λάρνακα περιγράφεται ως λιμάνι, αφού η προκουμαία ήταν εξαιρετικά αβαθής και ένας σωρός από μεγάλες πέτρες ριγμένες ακανόνιστα στη θάλασσα χρησιμοποιούνταν για τις βάρκες και τις μαούνες που πηγαινοέρχονταν για να εξυπηρετήσουν τα αγκυροβολημένα πλοία. Τα κύματα, σπρωγμένα με βία από τον αέρα, έσπαζαν αφρισμένα στις πέτρες και κατάβρεχαν τους περαστικούς. Νικούσαν το ύψος των ογκόλιθων και πλημμύριζαν τον δρόμο. Ο παραλιακός δρόμος με τα πανδοχεία ήταν γεμάτος λιμνούλες που δύσκολα αποφεύγονταν. Γι' αυτό οι Άγγλοι άρχισαν από την πρώτη μέρα να κατασκευάζουν καλύτερες αποβάθρες για τις ανάγκες της απόβασης των στρατευμάτων και της εκφόρτωσης των απαραίτητων προμηθειών, ενώ οι λιμνούλες παραγεμίστηκαν ώστε να μην κατακρατούν τα νερά της θάλασσας.

Με τη διάδοση της είδησης ότι τα πολυάριθμα αγγλικά πολεμικά πλοία και τα μεταγωγικά στο λιμάνι, με 20 χιλιάδες περίπου ναύτες και στρατιώτες, είχαν φτάσει για να αναλάβουν την εξουσία στην Κύπρο, σμήνη από μικροπωλητές κάθε είδους εγκαταστάθηκαν στην προκουμαία και στους γύρω δρόμους. Η προσδοκία του κέρδους ικανοποιήθηκε πλήρως. Τα πρώτα εικοσιτετράωρα η πόλη είχε όψη ευχάριστου πανηγυριού, με πάρα πολύ μεγάλη κίνηση ντόπιων και στρατιωτικών. Επικρατούσε πλήρης ευθυμία και αισιοδοξία. Από την επομένη της αποβίβασης των Άγγλων οι τιμές των ενοικίων και της ακίνητης ιδιοκτη-

σίας στην πόλη ανέβηκαν κατακόρυφα. Ήταν η πρώτη σύγχρονη μεγάλη οικονομική φούσκα, την οποία μόνο η Λάρνακα έζησε. Έσπασε το επόμενο έτος, αφού, παρά τις προσδοκίες και τις προβλέψεις, οι Άγγλοι δεν την επέλεξαν ως πρωτεύουσα. Ήταν τότε η πόλη με τον μεγαλύτερο ελληνικό πληθυσμό, η δεύτερη σε συνολικό πληθυσμό μετά τη Λευκωσία, αλλά η κατάσταση της πόλης και του λιμένα της δεν προκάλεσε τον έρωτα των αποικιοκρατών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 George Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge University Press, 1952, επανέκδοση 2010, τόμ. 4, σ. 269.
- 2 Herworth W. Dixon, *British Cyprus*, Λονδίνο, 1879. Επίσης Χ. Ντίξον, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες*, Λευκωσία, 1995, τόμ. Γ, σ. 1171.
- 2 Herworth W. Dixon, *British Cyprus*, Λονδίνο, 1879. Επίσης Χ. Ντίξον, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες*, Λευκωσία, 1995, τόμ. Γ, σσ. 1152-1180.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Φίλιος Ζαννέτος, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου*, Λάρνακα, 1912, επανέκδοση, εκδ. Επιφανίου, Λευκωσία, 1997
- Γιώργος Ιακώβου (επιμέλεια), *Λάρνακα 2000. Το τέλος ενός αιώνα*, Δήμος Λάρνακας, 2002
- Κ. Α. Κωνσταντινίδης, *Η αγγλική κατοχή της Κύπρου του 1878*, Λευκωσία, 1930.
- Αλέξης Μιχαηλίδης, *Η Τουρκοκρατία στη Λάρνακα. Αγνωστες πτυχές της ζωής, της εκπαίδευσης και των αγώνων της Κύπρου*, εκδ. Δήμου Λάρνακας, Λάρνακα, 2010.
- Ιστορία της Λάρνακας*, συλλογική έκδοση, Δήμος Λάρνακας, 2005,
- Herworth W. Dixon, *British Cyprus*, Λονδίνο, 1879. Επίσης Χ. Ντίξον, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες*, Λευκωσία, 1995.
- George Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge University Press, 1952, επανέκδοση 2010.

Ο Αλέξης Μιχαηλίδης είναι ιστορικός ερευνητής.

**Ένα ταξίδι ανάμεσα σε φυλές,
κουλτούρες και θρησκείες, από τους Βενετούς
και τους Σλάβους μέχρι τους Τούρκους
και τους ιππότες της Δύσης.**

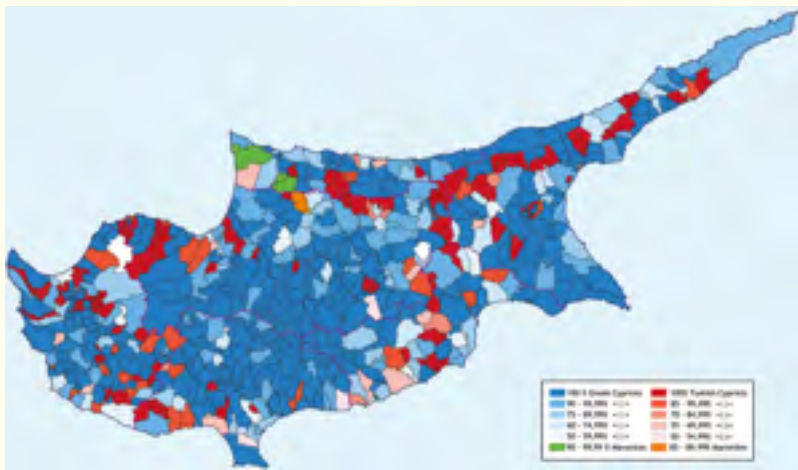
**Μια αναδρομή στην άγνωστη εποχή της
φραγκοκρατίας και στον ρόλο που έπαιξε
στη διαμόρφωση της ιστορίας
της σύγχρονης Ελλάδας.**

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΧΩΡΙΣΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (1957-1974) ΠΡΟΑΓΓΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ

ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΚΡΟΥΔΗ

Οι Ελλαδίτες που επισκέπτονται σήμερα τη Λευκωσία σίγουρα κατευθύνονται προς τη λεγόμενη Πράσινη Γραμμή, το σύμβολο διαίρεσης της πόλης, «της τελευταίας διαιρεμένης πρωτεύουσας», όπως πληροφορεί μία πινακίδα στα αγγλικά, στα γαλλικά και στα γερμανικά. Οι περισσότεροι, αν όχι όλοι, τη θεωρούν αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής που έλαβε χώρα τον Ιούλιο-Αύγουστο του 1974 και τη συγχέουν με τη νεκρή ζώνη (buffer zone), που αποτελεί έκτοτε το όριο μεταξύ των ελεύθερων της Κυπριακής Δημοκρατίας και των κατεχόμενων από την Τουρκία περιοχών. Η πραγματικότητα είναι κάπως διαφορετική. Ας πάρομε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Εθνολογικός χάρτης Κύπρου το 1960. Με μπλε/γαλάζιο χρώμα αποτυπώνονται οι ελληνικοί πληθυσμοί, με κόκκινο/πορτοκαλί οι τουρκοί και με πράσινο οι αραβόφωνοι Μαρωνίτες.

Εισαγωγή

Η ιδέα της χωριστής αντιπροσώπευσης πολιτών διαφορετικής καταγωγής, αλλά μέσα στον ίδιο δήμο ή κοινότητα, έχει τη βάση της στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία ήταν οργανωμένη με το σύστημα των μιλέτ (θρησκευτικών εθνοτήτων). Οι προσωπικές και περιουσιακές διαφορές που προέκυπταν μεταξύ των πιστών του ίδιου μιλέτ ανήκαν στη δικαιοδοσία των ηγετών της κάθε κοινότητας. Μόνο αν η διαφορά προέκυπτε μεταξύ δύο αλλόθρησκων διευθετούνταν από Οθωμανό δικαστή, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγονταν και τα σοβαρά ποινικά αδικήματα.

Μετά το πέραςμα της Κύπρου από την οθωμανική στη βρετανική κυριαρχία (1878) επεκτάθηκε στα χωριά ο θεσμός των μουχτάρηδων (κοινοταρχών), που μπορεί να ήταν και δύο, ένας για κάθε θρησκευτική κοινότητα, ενώ μετά το 1882 οι πόλεις διοικούνταν από συμβούλια με αναλογική εκπροσώπηση Τούρκων και Ελλήνων. Η πλειοψηφία των μελών των δημοτικών συμβουλίων εξέλεγε τον δήμαρχο. Εάν δεν υπήρχε τέτοιο συμβούλιο, μια πόλη διοικούνταν από διορισμένη επιτροπή, αποτελούμενη

από έναν Ελληνοκύπριο, έναν Τουρκοκύπριο και έναν Βρετανό αξιωματούχο, ως επικεφαλής. Αυτή η πρόνοια οδήγησε πολλές φορές τους Τουρκοκύπριους να αρνούνται να συμπράξουν, προκειμένου να αποτρέψουν την εκλογή Ελληνοκύπριου δημάρχου, ώστε αναπόφευκτα η βρετανική διοίκηση να οδηγείται στον διορισμό της ανωτέρω τριμελούς επιτροπής. Μετά το διάλειμμα 1931-1942 (περίοδος παλμεροκρατίας), οπότε ουσιαστικά είχε καταργηθεί η αιρετή αυτοδιοίκηση, το 1943 πραγματοποιήθηκαν δημοτικές και κοινοτικές εκλογές. Οι νέοι εκλεγμένοι δήμαρχοι, δεξιοί και αριστεροί, υπέγραψαν στο σύνολό τους σχετική έκκληση προς το Λονδίνο για ένωση με την Ελλάδα, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση των Τουρκοκύπριων, χωρίς πάντως περαιτέρω όξυνση των σχέσεων των δύο κοινοτήτων.

Τα διχοτομικά σχέδια

Το ενωτικό δημοψήφισμα (1950) και η έναρξη του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ (1955) ήταν αναμενόμενο να οδηγήσει σε έξαψη των παθών και σε αρνητικά αντανάκλαστικά των Τουρ-

Αντάρτες της ΕΟΚΑ παρελαύνουν μετά την απονομή γενικής αμνηστίας σε όλους τους αγωνιστές το 1959. ΔΕΞΙΑ: Άλωνα. Σύνθημα πλάι στο καφενείο. Σάββατο, 2 Οκτωβρίου 1954. Φωτογραφία του Γιώργου Σεφέρη.

κοκύριων. Ενώ η αρχική θέση της Τουρκίας ήταν η διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας, το 1956 μεταστράφηκε προς τη λύση της διχοτόμησης και της διπλής ένωσης, ιδίως από τη στιγμή που έγινε εμφανές ότι η Βρετανία δύσκολα θα διατηρούσε πλήρη δικαιώματα στο νησί. Στη μαξιμαλιστική διάστασή της η τουρκική εκδοχή για διχοτόμηση έφτανε μέχρι το 46% της Κύπρου, ακριβώς στο ύψος του 35ου παράλληλου. Κατά τη διαπραγμάτευση ωστόσο του σχεδίου Άτσεσον (1964) αποδέχθηκε περίπου 10% του κυπριακού εδάφους (με πρόσθετα στοιχεία εξασφάλισης όσων Τουρκοκύπριων είχαν απομείνει υπό ελληνική διοίκηση). Το σχέδιο αυτό απορρίφθηκε από την ελληνοκυπριακή και τελικά και την ελλαδική πλευρά, αν και αρχικά η τότε ελληνική κυβέρνηση Γεώργιου Παπανδρέου ήταν πιο διαλλακτική.

Για την Τουρκία το ζήτημα του εδαφικού διαχωρισμού ήταν βασικό. Κατά τον Τούρκο πρωθυπουργό Μεντερές ακόμη και μια ελβετικού τύπου ομοσπονδία με ξεχωριστά καντόνια δεν ήταν αρκετή για

την ασφάλεια των Τουρκοκύπριων. Το 1956 η Άγκυρα κατάφερε να αποσπάσει δημόσια δέσμευση της βρετανικής κυβέρνησης ότι, αν τυχόν εφαρμοζόταν η αρχή της αυτοδιάθεσης, θα εφαρμοζόταν ξεχωριστά και για την τουρκοκυπριακή μειονότητα, αφήνοντας ανοικτό το ενδεχόμενο μελλοντικής διχοτόμησης. Αργότερα ωστόσο έχασε τη βρετανική υποστήριξη στο ζήτημα αυτό, καθώς τον Απρίλιο του 1958 η βρετανική κυβέρνηση ξεκαθάρισε ότι μια διχοτόμηση ήταν πρακτικά ανεφάρμοστη.

Για την ελληνική πλευρά η ενδεχόμενη διχοτόμηση του νησιού αποτελούσε ένα εφιαλτικό σενάριο, μια λύση a priori απορριπτέα. Η προσπάθεια αποφυγής της υπήρξε κύριο μέλημα των ελληνικών κυβερνήσεων, τουλάχιστον μέχρι το 1964, κυρίως όμως του Μακάριου και της ελληνοκυπριακής ηγεσίας.¹ Εκτός από αντιδημοφιλής, η λύση της διχοτόμησης, ακόμη και με την παραχώρηση σχετικά μικρού τμήματος του νησιού στην Τουρκία, φαινόταν εξαιρετικά δυσχερές, γιατί θα οδηγούσε σε μαζικές αναγκαστικές

Λευκωσία, 16 Αυγούστου 1960. Η υπογραφή των τελικών κειμένων των συμφωνιών για την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος υπογράφει τα κείμενα. Αριστερά του ο τελευταίος Βρετανός κυβερνήτης της Κύπρου, σερ Χιου Φουτ, και δεύτερος από δεξιά ο Τουρκοκύπριος αντιπρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, Φαζίλ Κιουτσούκ. ΔΕΞΙΑ: Ο Μακάριος με τον Ραούφ Ντενκτάς και τον Φαζίλ Κιουτσούκ στις 16 Αυγούστου 1960.

μετακινήσεις πληθυσμών. Ο τουρκικός πληθυσμός ήταν διάσπαρτος σε όλα τα σημεία του νησιού και σε κανένα σημείο δεν υπήρχε τουρκοκυπριακή πλειονότητα, πολύ περισσότερο στις βορειοανατολικές περιοχές που η Τουρκία προέκρινε ως προσφορότερες. Μια αντίστοιχη μικρογραφία αυτού του προβλήματος ήταν και αυτή των χωριστών δήμων, αφού μέσα στις τουρκικές συνοικίες υπήρχαν αρκετές ελληνικές κατοικίες και περιουσίες.

Η περίοδος 1950-1958

Μετά το ενωτικό δημοψήφισμα του 1950 οι Τουρκοκύπριοι δημοτικοί σύμβουλοι αρχικά διαμαρτυρήθηκαν για τις ενωτικές δραστηριότητες των συναδέλφων τους και έθεσαν διάφορα ζητήματα που αφορούσαν τους δήμους, όπως η εκλογή δημάρχου απευθείας από τους πολίτες, η αναγνώριση της τουρκικής γλώσσας ως επίσημης στους δήμους, καθώς και η σύσταση δημορχιακού παραρτήματος στις

τουρκικές συνοικίες. Παρότι στις αρχές του 1957 ο Βρετανός εμπειρογνώμων Κέβιν Χέιγουαρντ υιοθέτησε μερικά από τα αιτήματά τους, σταδιακά η τουρκοκυπριακή θέση άρχισε μεταβάλλεται επί το σκληρότερο και για πρώτη φορά οι Τούρκοι ζήτησαν να περάσουν συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές υπό τον έλεγχο των τουρκοκυπριακών δημοτικών συμβουλίων. Προφανώς αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί άσχετο με τη γενικότερη μεταβολή της τουρκικής θέσης στο Κυπριακό, αφού εκείνη τη χρονιά η τουρκική κυβέρνηση οργάνωνε μαζικές λαϊκές εκστρατείες υπέρ του ταξίμ (διχοτόμηση). Την ίδια χρονιά (1957) οι Τούρκοι δημοτικοί σύμβουλοι των πέντε μεγαλύτερων πόλεων υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους και απαιτούσαν πλέον τη σύσταση χωριστών δήμων. Ουδέποτε απέκρυψαν ότι το πρόβλημά τους δεν ήταν αυτή καθαυτή η λειτουργία των δήμων και οι σχέσεις με τους Έλληνες συναδέλφους τους, αλλά ότι ήθελαν να πιέσουν την τοπική βρετα-

Οι πρώτοι άνδρες της ΕΛΔΥΚ φτάνουν στην Κύπρο το 1959. ΚΑΤΩ: Ο πρόεδρος της Κύπρου, αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄, με τον αρχηγό της ΕΟΚΑ, στρατηγό Γεώργιο Γρίβα. Ο Γρίβας κατηγορούσε τον Μακάριο για φιλοκομμουνιστική πολιτική και εγκατάλειψη του ενωτικού αγώνα.

νική διοίκηση ώστε να μην εφαρμοστούν οι συνταγματικές προτάσεις Ράντκλιφ, οι οποίες δεν απέκλειαν το ενδεχόμενο μελλοντικής αυτοδιάθεσης. Ο ηγέτης των Τουρκοκύπριων, Κιουτσούκ, αναφώνησε ότι «η διχοτόμηση έχει ουσιαστικά αρχίσει».

Πάντως μέχρι τότε οι δήμοι εξακολουθούσαν να λειτουργούν κανονικά και οι Τούρκοι δημοτικοί υπάλληλοι προσέρχονταν κανονικά στην εργασία τους. Στα μέσα του 1958 ωστόσο παραιτήθηκαν μαζικά. Παράλληλα, λόγω του τεταμένου κλίματος, οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο κοινοτήτων περιορίστηκαν (κυρίως από τουρκικής πλευράς), ενώ άρχισαν πλέον μετακινήσεις πληθυσμών, κυρίως σε Λευκωσία και Λεμεσό, ώστε οι Έλληνες που κατοικούσαν σε τουρκικές συνοικίες να μετακινηθούν πλέον σε ελληνικές και το αντίστροφο. Στην περίπτωση μάλιστα της Λευκωσίας τοποθετήθηκε συρματόπλεγμα σε πολλά σημεία, ενώ στην Πάφο, αργότερα, επιχειρήθηκε ακόμη και ανέγερση τείχους.

Οι Άγγλοι άρχισαν να συνειδητοποιούν το επικίνδυνο της υλοποίησης των τουρκικών προτάσεων, αλλά οι πολιτικοί συσχετισμοί δεν τους επέτρεπαν να ανοίξουν, μετά τους Έλληνες, και δεύτερο μέτωπο, με τους Τουρκοκύπριους. Τον Αύγουστο του 1958 ο Χάρολντ Μακμίλαν ουσιαστικά αποδέχθηκε χωριστούς δήμους, ως αντιστάθμισμα στην υπόσχεση προς τους Έλληνες για κοινό νομοθετικό σώμα στο μέλλον. Ωστόσο το σχέδιο Μακμίλαν ήταν περισσότερο μια λειτουργική, έστω περίπλοκη, και όχι εδαφική διχοτόμηση. Τον Σεπτέμβριο του 1958 ο κανονισμός εκτάκτου ανάγκης που εξέδωσε η βρετανική διοίκηση έδωσε έμπρακτη νομική κάλυψη στους χωριστούς τουρκοκυπριακούς «δήμους», αφού τους επέτρεπε τη συλλογή φόρων και την άσκηση εξουσίας στους πολίτες

Μαχητική διαδήλωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών για το Κυπριακό.

εντός των τουρκικών συνοικιών. Επρόκειτο για μια μικρή αλλά ουσιαστική τουρκοκυπριακή νίκη, στην οποία στηρίχθηκε αργότερα ο Τούρκος αντιπρόεδρος Φατίν Ζορλού, για να ισχυριστεί στις συνομιλίες κατά την υπογραφή της Συνθήκης της Ζυρίχης ότι «οι χωριστοί δήμοι αποτελούν πλέον πραγματικότητα».

Η Αθήνα αποδέχθηκε τελικά το επίμονο τουρκικό αίτημα για ύπαρξη χωριστών δήμων, ως αντάλλαγμα για την αποτροπή εγκατάστασης τουρκικής στρατιωτικής βάσης στην Κύπρο. Κατά τον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών Ευάγγελο Αβέρωφ μάλιστα, και ο ίδιος ο Μακάριος ήταν σαφώς θετικός προς την ύπαρξη ξεχωριστών τουρκοκυπριακών δήμων, γιατί κατ' αυτόν οι τουρκικές συνοικίες ήταν «ελεεινές» και θα απαιτούνταν πολλά χρήματα για τη φροντίδα τους. Εάν υπήρχαν χωριστοί δήμοι, οι Τούρκοι θα έριχναν την ευθύνη στους ίδιους και όχι στους Έλληνες για την κακή λειτουργία τους. Η μαρτυρία του Αβέρωφ επιβεβαιώνεται και από τον τότε συνεργάτη του Μακάριου, Γλαύκο Κλη-

ρίδη. Όπως και να έχει, αναμφισβήτητο είναι ότι ο Μακάριος, πιεζόμενος ή μη, αποδέχθηκε την ύπαρξη χωριστών τουρκικών δήμων. Ως εκ τούτου, στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου διελήφθη σχετική πρόβλεψη για τις πέντε μεγαλύτερες πόλεις του νησιού (Λευκωσία, Λεμεσός, Λάρνακα, Αμμόχωστος, Πάφος), χωρίς πάντως να διευκρινίζεται αν επρόκειτο περί εδαφικού ή λειτουργικού διαχωρισμού, ζήτημα που εκ των πραγμάτων παρέμενε ανοικτό προς οριστική διευθέτηση.

Η μεταβατική περίοδος (1959-1960)

Το πρόβλημα δεν λύθηκε ούτε κατά την περίοδο που μεσολάβησε από την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου μέχρι την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας (Φεβρουάριος 1959-Αύγουστος 1960), παρά το ομαλό κλίμα που επικράτησε στην Κύπρο. Κύριο μέλημα των τριών συμβαλλομένων κυβερνήσεων (Ελλάδας, Τουρκίας, Βρετανίας) ήταν να μη δημιουργηθούν πρόσθετες πηγές εντάσεων μέχρι την ανακήρυξη της ανε-

ξαρτησίας, ώστε να μην καταρρεύσουν οι συμφωνίες. Και μπορεί καμία πλευρά να μην έμεινε απολύτως ικανοποιημένη (αφού οι Έλληνες δεν πέτυχαν την ένωση και οι Τούρκοι τη διχοτόμηση), αλλά και οι δύο πλευρές έβλεπαν θετικά την προοπτική του νέου κράτους, αν και με διαφορετικό τρόπο. Οι μεν Ελληνοκύπριοι απέβλεπαν σε ένα ενιαίο εν πολλοίς κράτος, όπου η πλειοψηφία θα αποφάσιζε για τα κυριότερα ζητήματα, ενώ οι Τουρκοκύπριοι σε μια ομοσπονδία, όπου θα ήταν κατά βάση υπόλογοι σε δικούς τους θεσμούς και όχι στην κεντρική κυβέρνηση. Η επιμονή των τελευταίων ενίσχυε την υποψία των Ελληνοκυπρίων ότι κύριος στόχος τους παρέμενε η διχοτόμηση, και δη η εδαφική. Από την άλλη, η ενωτική ρητορική των περισσότερων Ελληνοκυπρίων πολιτικών, συχνά του Μακαρίου συμπεριλαμβανομένου, ενίσχυε τους φόβους των Τουρκοκυπρίων ότι η ανεξαρτησία αντιμετωπιζόταν ως ένα απλό ενδιάμεσο στάδιο μέχρι την ένωση, κατά το αντίστοιχο πρότυπο της Κρήτης, όπου η αυτονομία που είχε επιτευχθεί το 1897

είχε οδηγήσει σε ένωση με την Ελλάδα το 1912.

Έτσι, οι Τούρκοι πίεζαν το Λονδίνο να εκδώσει μια περί δήμων νομοθεσία που να επιλύει το ζήτημα υπέρ των δικών τους θέσεων πριν από την εγκαθίδρυση της ανεξαρτησίας. Ο Βρετανός κυβερνήτης Χιου Φουτ δεν ήθελε να παραμείνει το θέμα εκκρεμές επί μακρόν, ούτε να επιλυθεί με αμιγώς νομικά κριτήρια από τη συνταγματική επιτροπή, αλλά να υπάρξει μια δέσμευση των μερών (κυρίως Ελλάδας-Τουρκίας) επ' αυτού. Στο ζήτημα όμως αυτό δεν είχε τη στήριξη του Λονδίνου. Οι Βρετανοί, που θα μπορούσαν εκείνη την περίοδο να επιλύσουν μονομερώς το ζήτημα, ενδιαφέρονταν πρωτίστως για τη διατήρηση της στρατιωτικής παρουσίας τους και δεν ήθελαν να έρθουν σε ρήξη με τις δύο κοινότητες, ιδίως με τους Ελληνοκύπριους, με τους οποίους είχαν έρθει σε ιδιαίτερες προστριβές κατά το προηγούμενο διάστημα. Την ίδια ώρα οι ΗΠΑ ενδιαφέρονταν περισσότερο για την αποδυνάμωση της αυξανόμενης επιρροής του φιλοσοβιε-

Οι επικεφαλής των διαπραγματευτικών ομάδων των δύο κοινοτήτων, Γλαύκος Κληρίδης και Ραούφ Ντενκτάς. Ο Κληρίδης εξέφραζε πιο διαλλακτικές θέσεις σε σχέση με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ενώ ο Ντενκτάς πιο αδιάλλακτες σε σχέση με τον αντιπρόεδρο Κιουτσούκ.

Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος επισκέπτεται τον Μάρτιο του 1964 τον πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου στο Καστρί. Στη συνάντηση παρευρίσκονται ο υπουργός Εθνικής Άμυνας, Πέτρος Γαρουφαλιάς, ο Κύπριος υπουργός Εξωτερικών, Σπύρος Κυπριανού, ο Γεώργιος Γρίβας και ο υπουργός Εξωτερικών, Σταύρος Κωστόπουλος.

τικού ΑΚΕΛ, ακόμη και αν στην πράξη αυτό ενίσχυε ακραίες εθνικιστικές φωνές στον χώρο της Δεξιάς, οι οποίες εν προκειμένω κατηγορούσαν τον Μακάριο για ενδοτισμό και εγκατάλειψη του οράματος της ένωσης. Από την άλλη το ΑΚΕΛ, παρά τις μετριοπαθέστερες θέσεις του στο εθνικό ζήτημα και τους δι-αύλους επικοινωνίας που διατηρούσε με την τουρκική κοινότητα, αντιμετώπιζε και αυτό αρνητικά το ζήτημα των ξεχωριστών δήμων, γιατί φοβόταν την απώλεια της επιρροής του σε συνοικίες στις οποίες ήταν ισχυρό. Ο Μακάριος, πάλι, θεωρούσε ότι ήταν προτιμότερη η δικαστική επίλυση του ζητήματος –η οποία όμως θα απαιτούσε χρόνο– ή η μετάθεση της συζήτησής του για αργότερα.

Έτσι, παρά την ευνοϊκή συγκυρία των ομαλών ελληνοτουρκικών σχέσεων, και δη της πολύ καλής προσωπικής σχέσης Καραμανλή-Μεντερές, της διαφανόμενης προσέγγισης Μακάριου-Κιουτσούκ το 1960 σε άλλα ζητήματα γενικότερης πολιτικής (κυρίως στο ζήτημα των βρετανικών βάσεων), αλλά και της επιθυμίας του Βρετανού κυβερνήτη Φουτ να

επιλυθεί σύντομα το ζήτημα, αυτό παρέμεινε εκκρεμές και μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας. Η προσωρινή νομοθεσία για τους χωριστούς δήμους, που είχε θεσπιστεί από τη βρετανική διοίκηση το 1958, άρχισε να ανανεώνεται συνεχώς ανά τετράμηνο, για να μετατεθεί τελικά η διευθέτηση του προβλήματος για μετά την ανεξαρτησία.

Η περίοδος 1960-1964

Σύμφωνα με το άρθρο 173 του συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960) χωριστοί δήμοι και δημοτικά συμβούλια θα δημιουργούνταν από τους Τούρκους κατοίκους στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις (Λευκωσία, Λεμεσός, Λάρνακα, Αμμόχωστος, Πάφος), με τη ρητή ωστόσο πρόβλεψη ότι ο πρόεδρος και ο αντιπρόεδρος θα επανεξέταζαν μέσα σε τέσσερα χρόνια αν ο διαχωρισμός αυτός θα συνεχιζόταν. Καμία πάντως αναφορά δεν υπήρξε αν ο σχετικός διαχωρισμός θα ήταν γεωγραφικός ή απλώς κοινοτικός. Το 1962 ο Τουρκοκύπριος ηγέτης, Κιουτσούκ, φάνηκε να αποδέχεται ότι ο γεωγραφικός διαχωρισμός των δήμων ήταν

Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος επισκέπτεται το καλοκαίρι του 1960 την Κύπρο και συναντάται με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τον στρατηγό Γρίβα. ΔΕΞΙΑ: Ο αντιπρόεδρος του δικτατορικού καθεστώτος, Στυλιανός Παττακός, συνομιλεί με τον πρωθυπουργό της Τουρκίας, Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, και τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο στην κηδεία του Ντε Γκολ τον Νοέμβριο του 1970.

δυσχερής. Ιδίως στη Λάρνακα και στη Λεμεσό ο τουρκικός πληθυσμός ήταν πολύ μικρός για να στηρίξει αυτόνομες δημοτικές Αρχές. Η ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε δημιουργήσει μια επίπλαστη εντύπωση ηρεμίας στο νησί. Ακόμη και η Τουρκία προσπάθησε να ενθαρρύνει τη μετριοπάθεια στους κόλπους της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Ωστόσο οι εκλογές που διεξήχθησαν το 1960 στην Κύπρο κατέδειξαν ένα σώμα που μόνο τύποις ανήκε στην κυβερνητική πλειοψηφία και στις δύο κοινότητες. Οι πρόνοιες της Συνθήκης Ανεξαρτησίας δεν ευνοούσαν τη διακοινοτική συνεννόηση των βουλευτών, αφού οι εκλεγέντες εξέφραζαν όχι το σύνολο του κυπριακού πληθυσμού, αλλά την κάθε κοινότητα ξεχωριστά. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να υπερισχύουν τα πιο σκληρά στοιχεία σε κάθε επιμέρους παράταξη. Τον Φεβρουάριο του 1962 ο υπουργός Εσωτερικών, Πολύκαρπος Γεωρκάτζης, δήλωσε ότι ο αγώνας της ΕΟΚΑ «τελικά θα ευοδοθή σύμφωνα με τους πόθους και τις προσδοκίες των Πανελλήνων»,

ενώ και ο γραμματέας του ΑΚΕΛ, Εζεκίας Παπαϊωάννου, υποστήριξε ότι «η ρίζα της σημερινής ανώμαλης κατάστασης οφείλεται στο γεγονός ότι ο κυπριακός λαός εμποδίστηκε να ασκήσει το ιερό και αναφαίρετο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης». Ο πρόεδρος Μακάριος, σε ομιλία του στη Λευκωσία τον Ιανουάριο του 1962, δήλωσε ότι με τις συμφωνίες οι Τουρκοκύπριοι είχαν εξασφαλίσει ορισμένα προνόμια «πέραν του δικαίου, με σκοπόν την προστασίαν των ως μειονότητος» (αν και κατά το σύνταγμα αποτελούσαν συστατική κοινότητα και όχι απλή μειονότητα). Πρόσθεσε μάλιστα ότι από τη στιγμή που γινόταν κατάχρηση των προνομίων αυτών ήταν υποχρεωμένος να ζητήσει την αναθεώρηση των συνταγματικών διατάξεων που παρακώλυαν τις λειτουργίες του κρατικού μηχανισμού. Οι δηλώσεις αυτές προκάλεσαν την έντονη αντίδραση του Τουρκοκύπριου αντιπρόεδρου, Κιουτσούκ, ο οποίος προειδοποίησε ότι τυχόν αναστολή ή αλλαγή του συντάγματος θα σήμαινε το τέλος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Από την άλλη, ήδη από τον Μάρτιο του 1961, οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές, κάνοντας χρήση σχετικού συνταγματικού δικαιώματος, καταψήφισαν το φορολογικό νομοσχέδιο, με αποτέλεσμα να μην υπάρξει σχετική νομοθεσία για τέσσερα χρόνια και τελικά κάθε κοινότητα να απευθυνθεί στα μέλη της για την είσπραξη φόρων. Το δικαίωμα είσπραξης φόρων ανήκει στον σκληρό πυρήνα της νόμιμης επιβολής ενός κράτους στους πολίτες του και, εν προκειμένω, πέρα από τα οικονομικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν (που πάντως δεν ήταν πολύ μεγάλα, καθώς η συμμετοχή των Τουρκοκύπριων στα κρατικά έσοδα ήταν μικρή), περιείχε σαφείς συμβολισμούς. Εξαρχής ξεκαθάρισαν ότι ο λόγος της άρνησής τους δεν οφειλόταν τόσο σε δημοσιονομικά ζητήματα, όσο στην άρνηση της κυβέρνησης να ολοκληρώσει τις διακοινοτικές διατάξεις του συντάγματος. Πάντως μεταξύ Μαρτίου-Μαΐου 1962 παρατηρήθηκε ηρεμία και στις δύο πλευρές. Τουρκοκύπριοι δημοτικοί υπάλληλοι, που είχαν παλαιότερα υποβάλει τις παραιτήσεις τους, άρχισαν να επανέρχονται στην υπηρεσία, ενώ στην Κερύνεια, πόλη με μικρό τουρκοκυπριακό πληθυσμό πριν από την εισβολή, ο δήμος επανενώθηκε οικειοθελώς. Ο Μακάριος υπέβαλε συμβιβαστικές προτάσεις για αναλογική συμμετοχή σε ενιαία δημοτική Αρχή και Τούρκο αντιδήμαρχο στις πέντε μεγάλες πόλεις. Ο Κιουτσούκ φάνηκε θετικός, αλλά ο σκληροπυρηνικός Ντενκτάς, που στο μεταξύ είχε ενισχυθεί μέσα στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, απέρριψε τις προτάσεις.

Τον Δεκέμβριο του 1962 οι Ελληνοκύπριοι βουλευτές δεν ανανέωσαν τον προσωρινό περί δήμων νόμο που είχε θεσπίσει η βρετανική διοίκηση το 1958 και ανανεωνόταν συνεχώς ανά τετράμηνο από τότε, σε μια προσπάθεια να εξα-

ναγκάσουν τους Τουρκοκύπριους να αποδεχθούν την ενοποίηση των δήμων. Πρόκειται αναμφίβολα για μια επιθετική κίνηση, που εκ των πραγμάτων επιβάρυνε το κλίμα μεταξύ των δύο κοινοτήτων, δεδομένου μάλιστα ότι δεν είχε ακόμα παρέλθει η σχετική συνταγματική πρόβλεψη για τετραετή δοκιμαστική περίοδο (αρθ. 173 Σ). Ωστόσο, με την ενθάρρυνση της ελληνικής κυβέρνησης, ο διαπραγματευτής της ελληνοκυπριακής πλευράς, Γλαύκος Κληρίδης, υπέβαλε νέες συμβιβαστικές προτάσεις, πάντοτε βέβαια στη βάση της δημιουργίας ενιαίων δήμων, οι οποίες απορρίφθηκαν τελικά τον Μάιο του 1963. Το ζήτημα των χωριστών δήμων ήταν πλέον εκείνο για το οποίο οι Τούρκοι νοιάζονταν περισσότερο απ' όλα.

Η απόρριψη των προτάσεων αυτών οδήγησε την ελληνοκυπριακή πλευρά στην υιοθέτηση πιο σκληρών μέτρων όχι μόνο στο θέμα των δήμων, αλλά και στην ανάγκη γενικότερης αναθεώρησης του συντάγματος και των Συνθηκών Εγγυήσεως. Μετά το ναυάγιο των συνομιλιών ο Μακάριος δήλωσε ότι «ο διαχωρισμός των δήμων είναι πρακτικά ανεφάρμοστος [και] κατά συνέπεια η τοιαύτη συνταγματική πρόνοια δεν δύναται να ισχύσει». Στη συνέχεια επισημοποίησε την πρόθεση να προβεί σε αναθεώρηση διατάξεων του συντάγματος, παρά μάλιστα την έντονη αντίδραση του Αβέρωφ, ο οποίος, αφού επισήμανε στον Μακάριο τις παλαιότερες θέσεις του περί χωριστών δήμων, τον προειδοποίησε για τους κινδύνους τέτοιων μονομερών ενεργειών όχι μόνο για τους Ελληνοκύπριους, αλλά και για το σύνολο του ελληνισμού (κάτι που δεν άργησε εξάλλου να φανεί, με τις μαζικές απελάσεις των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης το 1964). Το χρονικό διάστημα που είχε μεσολαβήσει από την υπογραφή των συμ-

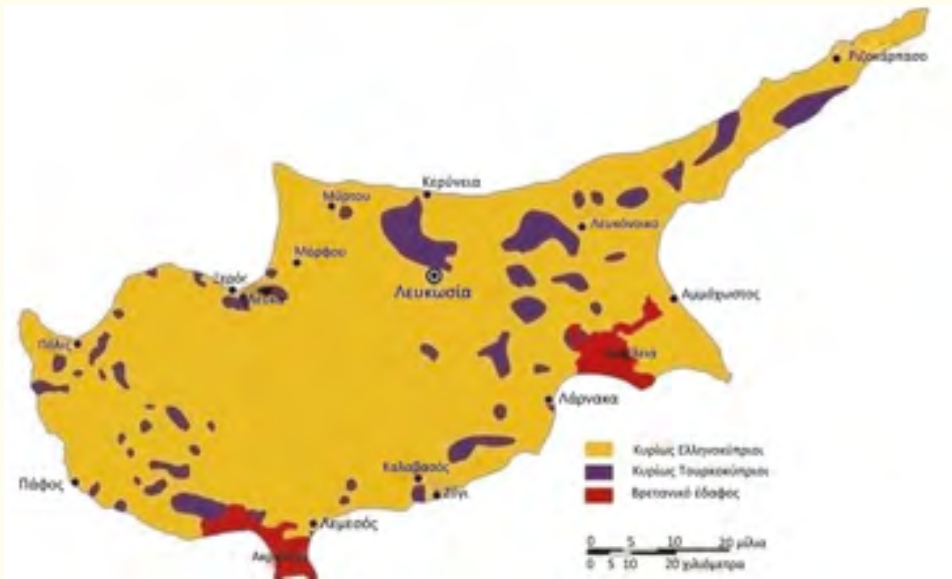
φωνιών ήταν πολύ μικρό και δεν δικαιολογούσε αλλαγές, και μάλιστα τόσο εκτεταμένες.

Ωστόσο η κυβέρνηση Καραμανλή αντιμετώπιζε εκείνη την περίοδο τεράστια εσωτερικά προβλήματα, που τελικά οδήγησαν τον Ιούλιο του 1963 στην παραίτησή της και στον διορισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης. Ουσιαστικά, μέχρι την εκλογή αυτοδύναμης κυβέρνησης της Ενώσεως Κέντρου τον Φεβρουάριο του 1964, στην Ελλάδα υπήρχε πολιτικό κενό, που ευνοούσε την αυτόνομη δράση του Μακάριου, ο οποίος εμφανώς υπερτιμούσε τόσο τις (πράγματι σημαντικές) διαπραγματευτικές του ικανότητες, όσο και τις αντικειμενικές δυνατότητες Ελλάδας και, κυρίως, της Κύπρου να διαμορφώνουν τη γεωπολιτική πραγματικότητα της περιοχής. Θα ήταν ωστόσο αφελές να θεωρήσουμε ότι η σκληρή στάση του Μακάριου οφειλόταν αποκλειστικά σε προσωπική στρατηγική, αφού, για τους λόγους που προαναφέραμε, λίγο πολύ όλη η ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία συντασσόταν μαζί του. Υπήρχε μάλιστα η διάχυτη αντίληψη ότι το σύνταγμα αδικούσε τους Ελληνοκύπριους και έπρεπε να αλλάξει. Ο Μακάριος εξάλλου είχε εξασφαλίσει επ' αυτού τη στήριξη του Βρετανού αρμοστή, Κλαρκ, ενώ ο Κύπριος υπουργός Εξωτερικών, Σπύρος Κυπριανού, φέρεται να είχε εξασφαλίσει τη σύμφωνη γνώμη του Βρετανού υπουργού Κοινοπολιτειακών Υποθέσεων. Ωστόσο τα εντελώς αντίθετα μηνύματα έστειλε ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών στον Έλληνα ομόλογό του, Αβέρωφ. Από τη μελέτη των βρετανικών αρχείων φαίνεται πως υπήρχε διάσταση απόψεων μεταξύ των δύο υπουργείων, που τότε δεν ήταν ενιαία, όπως σήμερα. Αν και μάλλον η ελληνοκυπριακή ηγεσία υπερτίμησε τις προθέσεις και κυρίως τη δυνατότητα του

Λονδίνου να επηρεάζει πλέον τις εξελίξεις, αναμφισβήτητο είναι ότι η βρετανική στάση επί του θέματος αποτελεί πλήρη αποτυχία σε σχέση με τα μηνύματα που ήθελε να περάσει.

Στις 30 Νοεμβρίου 1963 ο Μακάριος προχώρησε στη διατύπωση προτάσεων για 13 συνταγματικές αλλαγές που έπρεπε να πραγματοποιηθούν, μεταξύ των οποίων και το ζήτημα των χωριστών δήμων (6ο σημείο). Από τα 13 σημεία, μόνο τα 2 ήταν υπέρ των Τουρκοκύπριων, σε μάλλον συμβολικής σημασίας θέματα², και τα περισσότερα υπέρ των Ελληνοκύπριων. Βέβαια η υποβολή των 13 σημείων δεν μπορεί να θεωρηθεί από μόνη της μονομερής ενέργεια, αφού τυπικά αποτελούσαν πρόταση για «καλόπιστες διαπραγματεύσεις». Επί της ουσίας όμως ανέτρεπαν πλήρως όλο το οικοδόμημα των συνθηκών. Μάλιστα 7 από τα προς αναθεώρηση σημεία αφορούσαν θεμελιώδεις και συνεπώς μη αναθεωρητέες διατάξεις, κατά το άρθρο 182 του συντάγματος.

Η Τουρκία, μην τηρώντας ούτε τα προσχήματα, απέρριψε οργισμένα τις προτάσεις του αρχιεπισκόπου πριν καν προλάβουν οι Τουρκοκύπριοι να αρνηθούν. Έπειτα από λίγες μέρες σημειώθηκε έκρηξη βόμβας στο άγαλμα του αγωνιστή της ΕΟΚΑ Μάρκου Δράκου στη Λευκωσία. Στις 21 Δεκεμβρίου 1963 ο έλεγχος ενός τουρκοκυπριακού οχήματος κατέληξε σε συμπλοκή με δύο νεκρούς Τουρκοκύπριους. Τις επόμενες μέρες οι αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων επεκτάθηκαν ταχύτατα, οδηγώντας στη διαμεσολάβηση των Βρετανών και στη χάραξη της Πράσινης Γραμμής της Λευκωσίας από τον Βρετανό στρατηγό Γιανγκ, με τον διαχωρισμό της σε ελληνικό και σε τουρκικό τομέα. Αυτό που πάσχιζε επί έξι χρόνια να αποφύγει η ελληνοκυπριακή πλευρά, δηλα-

Χάρτης της Κύπρου πριν το 1974. Με μοβ χρώμα αποτυπώνονται οι τουρκοκυπριακοί θύλακες και με κόκκινο οι βρετανικές βάσεις.

δή ο γεωγραφικός διαχωρισμός των δύο κοινοτήτων, έγινε πραγματικότητα, και μάλιστα μέσα στην ίδια την πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους.

Σύντομα 20.000-25.000 Τουρκοκύπριοι, κυρίως από μικτά χωριά, μετακινήθηκαν σε αμιγώς τουρκικούς θύλακες διάσπαρτους σε όλο το νησί, περίπου το 5% του κυπριακού εδάφους. Ο αριθμός των μικτών χωριών από 102 το 1960 περιορίστηκε σε 42 μετά το 1963. Οι τουρκοκυπριακοί θύλακες παγιώθηκαν και ενισχύθηκαν μέχρι την εισβολή του 1974, με σημαντικότερους την πόλη της Λεύκας (η μόνη πόλη με τουρκοκυπριακή πλειοψηφία πριν από το 1974), τα χωριά Κόκκινα και Μανσούρα στην Τηλλυρία, τα χωριά Γαληνόπορνη και Γαλάτεια στην Καρπασία και, βέβαια, τον τουρκοκυπριακό τομέα της Λευκωσίας, μαζί με εννιά χωριά, και τη νευραλγική διάβαση Μπογαζίου στην επαρχιακή οδό Λευκωσίας-Κερύνειας. Η πρώτη διχοτόμηση ήταν πλέον πραγματικότητα.

Η όλη διαδικασία δεν έγινε αναίμακτα.

Μέχρι τον Μάρτιο του 1964 έχασαν τη ζωή τους σε συγκρούσεις ή από πράξεις αντεκδίκησης περίπου 1.000 Τουρκοκύπριοι και 200 Ελληνοκύπριοι. Οι προσπάθειες της ελληνοκυπριακής πλευράς να περιορίσει τον αριθμό και την έκταση των τουρκοκυπριακών θυλάκων τις περισσότερες φορές απέτυχαν, με την ελληνική πλευρά να εκτίθεται δυστυχώς στα μάτια της διεθνούς κοινής γνώμης στην περίπτωση της επιτυχημένης μεν επιχειρησιακά αλλά αιματηρής ανακατάληψης του προαστίου της Λευκωσίας Ομορφίτα από τις δυνάμεις του Σαμψών.³ Στην περίπτωση της Τηλλυρίας μάλιστα (Αύγουστος 1964) οδήγησαν σε εκτεταμένους βομβαρδισμούς ελληνοκυπριακών θέσεων από την τουρκική αεροπορία και σε προπαρασκευαστικές ενέργειες εισβολής. Η ελληνική αεροπορία αποδείχθηκε αδύναμη, λόγω απόστασης, να συνδράμει τις ελληνοκυπριακές δυνάμεις, ενώ και η ΕΛΔΥΚ απέφυγε να αναμιχθεί επιχειρησιακά, προκαλώντας την απογοήτευση των Ελληνο-

κύπριων. Σε κάθε περίπτωση, η στάση της ελλαδικής πλευράς, ανεξαρτήτως αν εκληφθεί ως ηθελημένη απροθυμία ή αντικειμενική αδυναμία, δεν εκτιμήθηκε ορθά σε βάθος χρόνου από την ελληνοκυπριακή ηγεσία.

Η ύστατη περίοδος (1964-1974)

Η κατάσταση παρέμεινε τεταμένη μέχρι και το 1968 (με μόνο πάντως σοβαρό αιματηρό επεισόδιο αυτό της Κοφίνου τον Νοέμβριο του 1967). Το 1968 εμφανίστηκαν σημάδια ύφεσης, με την έναρξη διακοινοτικών συνομιλιών, κατά τη διάρκεια των οποίων οι Τουρκοκύπριοι δέχτηκαν να απεμπολήσουν πολλά από τα συνταγματικά τους προνόμια (μείωση του αριθμού των βουλευτών κατά την πληθυσμιακή τους αναλογία, εκλογή Τουρκοκύπριου αντιπροέδρου από το σύνολο των βουλευτών, και λοιπά). Ωστόσο στο ζήτημα των ξεχωριστών δήμων επιδείκνυαν πάντοτε ακαμψία, ιδίως κατά την πρώτη περίοδο των διαπραγματεύσεων. Κατά τη δεύτερη φάση των διακοινοτικών συνομιλιών (1972-1974) φάνηκαν πιο διαλλακτικοί στο ζήτημα των δήμων, αποσύροντας την απαίτηση για ομαδοποίηση των τουρκοκυπριακών χωριών και συμβιβασόμενοι στην κατοχύρωση των ξεχωριστών αυτοδιοικητικών θεσμών όχι από το ίδιο το σύνταγμα (διαδικασία συνήθως πολύπλοκη και χρονοβόρα), αλλά μέσω ενός οργανικού νόμου, η τροποποίηση του οποίου θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με συναίνεση του 1/3 των Τουρκοκύπριων βουλευτών. Τον Ιανουάριο του 1974 οι δύο πλευρές έφτασαν τελικά σε συμφωνία στο ακανθώδες αυτό ζήτημα. Για τον συντονισμό των τοπικών υποθέσεων τα δύο τμήματα της Βουλής (ελληνικό-τουρκικό) θα εξέδιδαν το καθένα για τη δική του κοινότητα νομοθετικά διατάγματα, τα οποία θα απέρρεαν από τον οργανικό νόμο, καθώς και από νό-

μους-πλαίσιο του ενιαίου κοινοβουλίου, που θα θέσπιζαν τις γενικές αρχές των τοπικών υποθέσεων. Πριν από τη δημοσίευση ωστόσο των Ν.Δ. θα ασκούσαν έλεγχος από τον (Έλληνα) πρόεδρο της Βουλής και τον αρμόδιο αντιπρόεδρο και, αν υπήρχε διαφωνία ως προς τη συνταγματικότητα ή τη νομιμότητα των διαταγμάτων, η διαφορά θα επιλυόταν από το συνταγματικό δικαστήριο.

Γενικότερα στις αρχές του 1974 οι δύο πλευρές είχαν φτάσει στα πρόθυρα μιας συνολικής όσο και λεπτομερούς επίλυσης των μεταξύ τους διαφορών, χάρη και στη συστηματική και καλόπιστη προσπάθεια των δύο συνταγματολόγων-εμπειρογνομόνων που είχαν διορίσει οι κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας (Δεκλής-Αλντικαστί). Οι μαξιμαλιστικές ωστόσο προσεγγίσεις από τους σκληροπυρηνικούς πολιτικούς και των δύο πλευρών, κυρίως όμως η εσωτερική διχόνοια στην ελληνοκυπριακή πλευρά και η αναβλητικότητα του Μακάριου δεν επέτρεψαν την επισημοποίηση της συμφωνίας. Βεβαίως, ακόμη και η καλύτερη και λεπτομερέστερη συμφωνία απαιτεί πνεύμα ειλικρινούς συναίνεσης για να υλοποιηθεί και δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι αυτή υπήρχε και στις δύο κοινότητες εκείνη την εποχή. Όπως και να έχει, το άφρον πραξικόπημα της χούντας των Αθηνών και η τουρκική εισβολή που ακολούθησε τον Ιούλιο του 1974 πρόλαβαν τις όποιες συναινετικές εξελίξεις, επισφραγίζοντας και τυπικά το τέλος της ενιαίας Κυπριακής Δημοκρατίας, αν και στην πράξη αυτή είχε πάψει προ πολλού να υφίσταται.

Είναι αναμφισβήτητο ότι η Τουρκία, από τη στιγμή που συνειδητοποίησε την πιθανότητα κατάργησης της βρετανικής κυριαρχίας στην Κύπρο, καλλιέργησε συστηματικά την ιδέα της γεωγραφικής διχοτό-

μησης, παρά το γεγονός ότι τα δημογραφικά δεδομένα δεν ευνοούσαν κάτι τέτοιο. Από την ελληνική και, κυρίως, την ελληνοκυπριακή πλευρά υπήρξε μία απόλυτη άρνηση στο ζήτημα αυτό, ακόμη και όταν η Τουρκία βρέθηκε να συζητάει εδαφικά ποσοστά κάτω από την πληθυσμιακή αναλογία του τουρκικού πληθυσμού, πρωτίστως γιατί κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών, ενώ γενικότερα θεωρούσε ότι ο χρόνος λειτουργούσε υπέρ των δικών της θέσεων. Από την άλλη, μετά την αποδοχή της ανεξαρτησίας, η ύπαρξη χωριστών γεωγραφικά δήμων αποτέλεσε για την τουρκική πλευρά σαφή «κόκκινη γραμμή» αποσκοπούσε σε μια ομοσπονδία η οποία, πέρα από λειτουργικά, θα είχε και εδαφικά χαρακτηριστικά, σε μια «ήπια διχοτόμηση», θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς. Η απάντηση της ελληνοκυπριακής πλευράς σε αυτό το θέμα υπήρξε απολύτως αρνητική, με επιχειρήματα που σίγουρα δεν στερούνταν βάσης. Αντί όμως να επιμείνει στη θέση ότι το σύνταγμα δεν προέβλεπε γεωγραφικό διαχωρισμό των δήμων και να εμμένει στην πιστή κατά τα λοιπά τήρησή του, προέβη σε κινήσεις αναθεώρησης θεμελιωδών διατάξεών του, που, σε συνδυασμό με άλλες άστοχες δηλώσεις και ενέργειες Ελληνοκύπριων αξιωματούχων, έδινε επιχειρήματα στην αντίπαλη πλευρά ότι δεν σέβεται τα υπεσχημένα και αποσκοπεί, αν όχι στην ένωση, τουλάχιστον στη μετατροπή της Κύπρου σε μια δεύτερη Ελληνική Δημοκρατία. Εκ του αποτελέσματος, η επιμονή αυτή δεν ήταν επιτυχής, αφού και η πλήρης διχοτόμηση τελικά επήλθε και μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών έγιναν, με τους Ελληνοκύπριους μάλιστα να εγκαταλείπουν τις

εστίες τους σε συνθήκες πλήρους προσφυγοποίησης και ένδειας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Η αρνητική στάση του Μακάριου προς οποιαδήποτε «διχοτομική λύση» αποτυπώνεται εναργώς σε δήλωσή του το 1966. «Η Ένωση δεν πρέπει να συνεπάγεται ανταλλάγματα οιασδήποτε φύσεως εν Κύπρω. Είναι θέμα της ελληνικής κυβερνήσεως να δώσει ή όχι ανταλλάγματα εις Ελλάδα».
- 2 Όπως η αναπήρωση του προέδρου της Δημοκρατίας από τον Τούρκο αντιπρόεδρο και όχι από τον Έλληνα πρόεδρο της Βουλής, όπως και η αντίστοιχη αναπήρωση του προέδρου Βουλής από τον Τούρκο αντιπρόεδρο.
- 3 Το περιοδικό *Time* της 10ης Ιανουαρίου 1964 δημοσίευσε φωτογραφία μιας Τουρκοκυπρίας με τα τρία παιδιά της σφαγμένα μέσα σε μπαγιέρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σοφία Αργυρίου, *Το Εθνικό Κίνημα των Ελληνοκυπρίων κατά την τελευταία περίοδο της Αγγλοκρατίας, 1950-1960*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα, 2017.
- Μακάριος Δρουσιώτης, *Η πρώτη Διχοτόμηση, Κύπρος 1963-1964*, εκδ. Αλφάδι, Λευκωσία, 2005.
- του ίδιου, *Δύο απόπειρες και μια δολοφονία, η Χούντα και η Κύπρος*, εκδ. Αλφάδι, Λευκωσία, 2009.
- Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004, Από την ένωση στη διχοτόμηση*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2006.
- Γιάννης Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού. Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία, 1960-2008*, εκδ. Πάργα, Αθήνα, 2008.
- Αλέξης Παπαχελάς, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 1998.
- Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2019.
- Άγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2018.
- Niyazi Kizilyurek, *Γλαύκος Κληρίδης, Η πορεία μιας χώρας (συνέντευξη)*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2006.
- Diana Markides, *Κύπρος 1957-1963*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου, Αθήνα, 2009.

Ο Γεώργιος Μικρούδης είναι διδάκτωρ Νομικής, ΜΗιστ.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ

ΤΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ Π. ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Παρά τις εσωτερικές διαμάχες και διαφορές που είχαν τα στελέχη του δικτατορικού καθεστώτος καθ' όλη τη διάρκεια της επταετίας, όλοι συμφωνούσαν σε πρώτο βαθμό ότι ο Μακάριος έπρεπε είτε να παραγκωνιστεί είτε να γίνει υποχείριό τους και, αν αυτό δεν καθίστατο εφικτό, τότε να ανατραπεί.

Οι πραξικοπηματίες τον θεωρούσαν τον βασικό υπαίτιο της εγκατάλειψης του οράματος της Ένωσης, παραβλέποντας βέβαια το γεγονός ότι η επιβολή της δικτατορίας στην Ελλάδα είχε καταστήσει την προοπτική της ένωσης ανεπιθύμητη ανάμεσα στις τάξεις του Κυπριακού λαού, καθώς μεγάλο μέρος του υποστήριζε την Αριστερά. Οι στρατιωτικοί τον κατηγορούσαν δριμύτατα για την αδέσμευτη πολιτική του, η οποία παρεξέκλινε σε μεγάλο βαθμό από τη φιλοδυτική της Ελλάδας, αλλά και για το άνοιγμά του προς τις κομμουνιστικές χώρες, με το οποίο περέβλεπε τον έντονο αντικομμουνισμό του καθεστώτος.

Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ αντιμετώπιστηκε ως προδότης, κομμουνιστής και τυχοδιώκτης και κατακρίθηκε πως παρακινούνταν μόνο από το προσωπικό του συμφέρον και τις πολιτικές φιλοδοξίες του. Οι πραξικοπηματί-

ες θεωρούσαν επίσης πως ο Μακάριος προωθούσε την πολιτική της επαναφοράς του βασιλιά και του Καραμανλή στην πολιτική ζωή της Ελλάδας και ήταν υπεύθυνος για τα αντικουντικά δημοσιεύματα του κυπριακού Τύπου. Η δικτα-

τορία του Γεώργιου Παπαδόπουλου αντιμετώπιζε τον Μακάριο σαν αγκάθι στα σχέδιά της. Προσπάθησε αρκετές φορές να τον ανατρέψει, ακόμη και να τον δολοφονήσει (τουλάχιστον δύο της χρέωνε ο Μακάριος), αλλά στο τέλος, έχοντας αποτύχει σε όλες τις προσπάθειες, κατέληξε σε μία πολιτική ανεκτικότητας. Δεν μπορούσε να απαλλαγεί από αυτόν, οπότε έμαθε να ζει με αυτόν. Ο Παπαδόπουλος πίστευε πως ο Μακάριος ήταν υπέρ του δέοντος φιλικός με τις αριστερές πολιτικές δυνάμεις του νησιού (ΑΚΕΛ). Ο στρατηγός Γρηγόριος Μπονάνος αναφέρει μια προσωπική συνάντησή του με τον Παπαδόπουλο, κατά την εξέλιξη της οποίας ο Παπαδόπουλος φέρεται να του εκμυστηρεύτηκε ότι σκεφτόταν «να τραβήξει το σκαμνί κάτω από τα πόδια του Μακαρίου». Ο υποπτέραρχος Αντώνιος Σκαρμαλιωράκης επιπροσθέτως αναφέρει ότι ο Κύπριος ηγέτης ταλάνισε αρκετές φορές τον

Παπαδόπουλο με τις ίντριγκες και τις προβοκάτσιες του, αλλά ο Παπαδόπουλος δεν παρασύρθηκε ποτέ, γιατί γνώριζε καλά με τι άνθρωπο είχε να κάνει.

Αυτή τελικά που κατόρθωσε να ανατρέψει τον Μακάριο ήταν η δικτατορία του Δημήτριου Ιωαννίδη. Ήδη από την εποχή του Ιωαννίδη στην Κύπρο (1963 ως υπεύθυνος του Γ΄ Γραφείου Επιχειρήσεων της ΕΛΔΥΚ) τα αισθήματα του για τον Μακάριο ήταν γνωστά. Τον αποκαλούσε «προδότη» και «Κάστρο της Μεσογείου» και θεωρούσε πως απώτερος σκοπός του ήταν να κυβερνήσει την Ελλάδα. Σε συνάντησή του με στελέχη της CIA αμέσως μετά την ανατροπή του Μακαρίου ο Ιωαννίδης δήλωσε γι' αυτόν ότι όλοι έπρεπε πλέον να τον ξεχάσουν, καθώς δεν ήταν ο ίδιος άντρας που ήταν. Παλαιότερα ήταν ένας εθνικός ήρωας και μία διεθνής προσωπικότητα, αλλά πλέον ήταν ένας διεφθαρμένος ομοφυλόφιλος και ένας διεστραμμένος βασα-

Οι πραξικοπηματίες της 21ης Απριλίου 1967, ταξίαρχος Στυλιανός Παττακός, συνταγματάρχης Γεώργιος Παπαδόπουλος και συνταγματάρχης Νικόλαος Μακαρέζος.

Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος επισκέπτεται τον Γεώργιο Παπαδόπουλο στην Αθήνα στις 16 Ιανουαρίου 1970. ΚΑΤΩ: Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος με τον αντιβασιλέα, Γεώργιο Ζωιτάκη, στην Αθήνα το 1970.

νιστής, ο οποίος κατείχε τα μισά ξενοδοχεία του νησιού. Ένας άνθρωπος ο οποίος προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία του ήταν διατεθειμένος να θυσιάσει το 70% του ελληνοκυπριακού πληθυσμού και όλο τον τουρκοκυπριακό που δεν ήταν κομμουνιστές. Ο Ιωαννίδης φαίνεται πως ορκίστηκε ότι θα απάλλασσε τον κόσμο από τον κομμουνιστή Μακάριο, ο οποίος με την πολιτική του κατέστρεφε την Κύπρο.

Η άποψη του Σκαρμαλιωράκη για τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο ήταν ξεκάθαρη. Τον χαρακτηρίζει πληγή που έπρεπε να αντιμετωπιστεί δυναμικά και αποτελεσματικά από την Αρχή, γιατί αλλιώς η Ελλάδα θα το πλήρωνε ακριβά μακροπρόθεσμα. Τον θεωρούσε κακό δαίμονα, με τον οποίο δεν μπορούσε κανείς να βγάλει άκρη, και επιζήμιο εχθρό της Ένωσης, καθώς προωθούσε μια τυχοδιωκτική πολιτική η οποία εναλλασσόταν με βάση το οικονομικό συμφέρον. Σύμφωνα με τον Σκαρμαλιωράκη ο Μακάριος είχε δύο στόχους. Πρώτος και σημαντικότερος ήταν η πτώση της χούντας των Αθηνών μέσω της εμπόλεμης σύρραξης με την Τουρκία και δεύτερος η απομάκρυνση της μεραρχίας αλλά και του Διγενή Γρίβα από την Κύπρο, καθώς τους θεωρούσε μια διαρκή απειλή που είχε ως άμεσο και μοναδικό σκοπό την ανατροπή του.¹ Ο Μακάριος, σύμφωνα με τον υποπτέραρχο, είχε αφελληνίσει ολόκληρο το νησί με την πολιτική δράση και στάση του. Με την πολιτική του προήγε την αυτονομία και την ανεξαρτησία της νήσου και είχε πείσει σε μεγάλο ποσοστό τον κυπριακό λαό, ο οποίος, με τη σειρά του, επιθυμούσε πλέον την ανεξαρτησία, χωρίς όμως να έχει αναλάβει το κόστος και το βάρος αυτής της πολιτικής επιλογής. Τέλος ανέφερε τη μαρτυρία ενός τότε βουλευτή του ΠΑΣΟΚ και μέλους της Επιτροπής για τον Φάκε-

λο Κύπρου, ο οποίος, αφού διάβασε τον φάκελο, του εκμυστηρεύθηκε ότι το μόνο συμπέρασμα που προέκυπτε από αυτόν ήταν πως για όλα τα δεινά και τις συμφορές της Κύπρου υπαίτιος ήταν ο Μακάριος και μόνο αυτός.

Ο αρχηγός του πολεμικού ναυτικού (1973-1975), Πέτρος Αραπάκης, συνθέτει από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου του *Το τέλος της σιωπής* την εικόνα του αρχιεπισκόπου Μακαρίου.² Θεωρούσε πως οποιαδήποτε κίνηση εναντίον του θα είχε ολέθρια αποτελέσματα για την Ελλάδα, καθώς ο αρχιεπίσκοπος αποτελούσε εγγύηση για την εδαφική ακεραιότητα και την ανεξαρτησία της Κύπρου. Επιπλέον ο Μακάριος διέθετε ένα διεθνές κύρος που εξασφάλιζε τη στήριξη όλων των Αδέσμευτων, οι οποίοι θαύμαζαν την πολιτική του και συμπαραστέκονταν στους Έλληνες. Τέλος αναφέρει ότι οποιαδήποτε εχθροπραξία από την πλευρά της Ελλάδας εναντίον του Μακαρίου ισοδυναμούσε με αυτοκτονία, γιατί, εκτός από την καταστροφή που θα έφερνε στην Κύπρο, θα υπονόμει και τη δική της θέση σε διεθνές επίπεδο. Ο Αραπάκης δηλώνει ότι ποτέ δεν ενημερώθηκε για το σχέδιο κατά του αρχιεπισκόπου, στο οποίο φυσικά θα ήταν αντίθετος. Όταν μάλιστα ενημερώθηκε αργότερα ότι ο Μακάριος είχε επιζήσει της επίθεσης, χάρηκε ιδιαίτερα.

Στο βιβλίο του *Η Αλήθεια* ο Γρηγόριος Μπονάνος –επικεφαλής των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων την περίοδο της ανατροπής του αρχιεπισκόπου και της εισβολής της Τουρκίας– αναφέρει αρχικά τον Μακάριο σαν ένα από τους παράγοντες πρόκλησης αναταραχών στην Κύπρο εξαιτίας των πρωτοβουλιών του. Ο Μακάριος παρουσιάζεται σαν ένας αδίστακτος πολιτικός, ο οποίος δεν υπολόγιζε τις επιπτώσεις των πολιτικών του πράξεων για χάρη του πολιτικού του οφέ-

λους. Παρουσιάζεται σαν ένας πολιτικός που ακολουθούσε μια ασταθή και συχνά αντιφατική πολιτική. Η πολιτική του αυτή τον έφερνε συχνά σε αντιδικία με τους Έλληνες πολιτικούς και πρωθυπουργούς, γι' αυτό κανένας Έλληνας πρωθυπουργός δεν έτρεφε μεγάλη εκτίμηση και συμπάθεια προς το πρόσωπό του. Χαρακτηρίζεται σαν ένας αλαζόνας πολιτικός, που πίστευε ότι ήταν καλύτερος όλων και οι αποφάσεις του ήταν βασισμένες σε αυτό και όχι στον άξονα των εθνικών συμφερόντων. Μία από τις επιδιώξεις του ήταν να καταφέρει να σταματήσει να συζητά τις κινήσεις του με την Αθήνα.³

Με την πολιτική του ο Μακάριος, ήδη από το 1963, φέρεται να πέτυχε τη διχοτόμηση του νησιού. Για τα μετέπειτα γεγονότα της Τηλλυρίας ο Μπονάνος αναφέρει πως έγιναν με τη σύμφωνη γνώμη του Μακαρίου. Ο Μπονάνος παραθέτει επίσης τηλεφωνική συνομιλία μεταξύ του Μακαρίου και του Κύπριου πρέσβη στην Αθήνα Νίκου Κρανιδιώτη, η οποία υπεκλάπη από την ΚΥΠ και στην οποία ο Μακάριος φέρεται να λέει: «Είδες πώς φάγαμε την χούντα; Έτσι θα τους φάμε όλους». Ο Νικόλαος Μακαρέζος σε βιβλίο του επικαλείται τον διπλωμάτη Κωνσταντίνο Παναγιωτάκο, ο οποίος δημοσίευσε δήλωση του τότε υπουργού Εξωτερικών της Τουρκίας, Ιλτέρ Τουρκμέν. Θεωρούσε πως ο Μακάριος, με τον επαίσχυντο λόγο του στο Συμβούλιο Ασφαλείας, με τον οποίο δήλωνε ότι η Κύπρος υπέστη ελληνική εισβολή και καλούσε τις λοιπές εγγυήτριες Δυνάμεις να επέμβουν για την αποκατάσταση της τάξης, έδωσε ουσιαστικά το δικαίωμα στην Τουρκία να επέμβει στο νησί.⁴ Στο βιβλίο του *Πώς καταλήξαμε στη μεταπολίτευση* ο Μακαρέζος αναφέρει ότι ο Κίσιγκερ θεωρούσε τον Μακάριο «πανούργο αρχιεπίσκοπο» και εμπόδιο για μια λύση

Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος με τον υπουργό Εξωτερικών, Παναγιώτη Πιπινέλη, και τον Γεώργιο Παπαδόπουλο.

του Κυπριακού που θα ήταν συμφέρουσα για την αμερικανική πολιτική.⁵

Ο Στυλιανός Παττακός αναφέρεται συνοπτικά στον Μακάριο στο έργο του *21η Απριλίου 1967 - Διατί;, Ποιοι;, Πώς;*⁶ Σύμφωνα με τον Παττακό ο Μακάριος ήθελε και ζητούσε την απομάκρυνση της μεραρχίας, καθώς τη θεωρούσε δύναμη κατοχής και του δημιουργούσε προβλήματα. Ο Παττακός αναρωτιέται γιατί ο Μακάριος είχε μια τόσο αλαζονική και ταυτόχρονα επικίνδυνη στάση απέναντι στην Ελλάδα. Σύμφωνα πάντοτε με τον ταξίαρχο, ο Μακάριος φερόταν να έχει δηλώσει πως είχε ανατρέψει 14 ελληνικές κυβερνήσεις, και έτσι θα ανέτρεπε και αυτήν (η ακριβής δήλωση του Μακάριου, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Ελληνικός Βορράς* στις 6 Ιουλίου, ήταν: «Επέζησα δεκατριών πρωθυπουργών της Ελλάδος. Θα επιζήσω και του δέκατου τέταρτου». Σε άλλο βιβλίο του ο Παττακός θεωρεί τον Μακάριο προδότη,

καθώς, πρώτον, αθέτησε τον όρκο του ότι ο αγώνας της Κύπρου γινόταν με μοναδικό αποτέλεσμα την ένωση, δεύτερον, υπέγραψε τις Συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου, τρίτον, ενώ αρχικά ψήφισε το κυπριακό σύνταγμα, μετά το κατήγγειλε ως δυσλειτουργικό, τέταρτον, παρέδωσε μέρος του ελεύθερου νησιού στην Αγγλία και, πέμπτον, δέχτηκε την παρουσία ελληνικού και τουρκικού στρατού στο νησί, η οποία ήταν δυσανάλογη με την αναλογία πληθυσμού. Παρ' όλα αυτά, καταλήγει ότι ο Μακάριος, καθ' όλο το διάστημα που το κίνημα της 21ης Απριλίου ήταν στην εξουσία, συνεργάστηκε μαζί του αρμονικά και όποια μικροζητήματα προέκυπταν λύνονταν γρήγορα.⁷

Ο Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς – μετά τον θάνατο του Παναγιώτη Πιπινέλη διηύθυνε το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών–, στο βιβλίο του *Διπλωματικό Τρίπτυχο*, περιγράφει τον Μακάριο ως

έναν αγωνιστή που βρισκόταν πάντοτε στην πρώτη γραμμή. Το πάθος όμως αυτό για την πολιτική σκηνή δεν ήταν αρκετό. Τον θεωρεί άξιο αγωνιστή αλλά ανάξιο πολιτικό, καθώς δεν μπορούσε να διαχειριστεί επαρκώς την περίοδο ειρήνης και να φανεί αντάξιος των πολιτικών εμποδίων που καλούνταν να διαχειριστεί, τα οποία απαιτούσαν λεπτούς χειρισμούς. Σύμφωνα με τον Παλαμά, όταν ο Μακάριος σκεφτόταν απαλλαγμένος από τα εσωτερικά πάθη και τις διεθνείς παρεμβάσεις, ήταν ικανός να πάρει ορθές και υπεύθυνες αποφάσεις. Κατά την άποψή του η επιλογή της Αθήνας να τον ανατρέψει ήταν λάθος, καθώς ο Μακάριος δεν ήταν μόνο Ελληνοκύπριος ηγέτης, αλλά και πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, κάτι που έδινε στο θέμα μια διεθνή διάσταση. Ο Ξανθόπουλος-Παλαμάς καταλήγει στο συμπέρασμα πως μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου οι σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας γνώρισαν αναθέρμανση και πέρασαν σε μια πιο εγκάρδια φάση συνεργασίας. Το κλίμα αυτό της συνεργασίας ανέτρεψε ο Μακάριος με την πρωτοβουλία του περί τροποποίησης του κυπριακού συντάγματος (13 σημείων).⁸

Σύμφωνα με τον Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο –διορίστηκε πρωθυπουργός από τη δικτατορία του Ιωαννίδη, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι την κατάρρευση του καθεστώτος– η ελληνική πολιτική αναφορικά με το Κυπριακό συνοψίζεται στην ιδέα της προώθησης και της εξασφάλισης ενός ανεξάρτητου κυπριακού κράτους. Με αυτή τη θέση ήταν σε πλήρη αντίθεση ο Μακάριος. Στο βιβλίο του *Η μαρτυρία ενός πρωθυπουργού* ο Ανδρουτσόπουλος, βασιζόμενος σε επιστολή του Παλαμά, υποστηρίζει πως η μακαριακή πολιτική ευθύνεται για το έντονο κύμα ανθελληνισμού και εξάλειψης της ελληνικής συνείδησης, το οποίο

μετέτρεψε την Κύπρο σε ξένη χώρα. Κύριο χαρακτηριστικό της πολιτικής του Μακάριου ήταν να παρακάμπτει την Αθήνα, να στηρίζεται στο ΑΚΕΛ και να ακροβατεί μεταξύ του Ανατολικού Συνασπισμού. Με τη στάση του δεν άφηγε καμία άλλη έξοδο από την κρίση, που ο ίδιος δημιούργησε, παρά μόνο την ανατροπή του.⁹

Ο Ανδρουτσόπουλος θεωρεί πως, χωρίς την ηθική κάλυψη που παραχώρησε η ομιλία του αρχιεπισκόπου στο Συμβούλιο Ασφαλείας, η εισβολή δεν θα είχε πραγματοποιηθεί. Υποστηρίζει πως Μακάριος αντέδρασε σαν ένας απλός άνθρωπος. Δεν κατάφερε να ανέλθει πάνω από τα πάθη του και κυβέρνησε όπως ένας λαϊκός άνθρωπος. Οι υπολογισμοί του ήταν λάθος από την αρχή και τα κίνητρά του δεν ήταν εθνικά, αλλά προσωπικά. Και καταλήγει στο συμπέρασμα πως όταν ο Μακάριος έλεγε ότι η απειλή της Τουρκίας είναι μικρότερη από αυτήν της Ελλάδας, δήλωνε ταυτόχρονα και την προτίμησή του. Όπως ο Βυζαντινός που κατά την Άλωση προτίμησε το τούρκικο φακίολι παρά την παπική τιάρα. Στο συμπέρασμα του Ανδρουτσόπουλου είναι έκδηλο το σημείο της υπερβολής. Μιας υπερβολής που πηγάζει από την εκδήλωση προσωπικών συναισθημάτων και σκέψεων, σε μια προσπάθεια συναισθηματικής φόρτισης των γεγονότων με σκοπό την αποποίηση ευθυνών και αποπροσανατολισμού των νεότερων γενεών με βαρύγδουπες δηλώσεις.

Στο βιβλίο του Σπύρου Μαρκεζίνη *Αναμνήσεις* ο Κύπριος ηγέτης παρουσιάζεται σαν ένας φιλικός και καταδεκτικός πολιτικός, με τον οποίο ο πρώην πρωθυπουργός διατηρούσε φιλικές σχέσεις. Ο Μακάριος πίστευε πολύ στον Μαρκεζίνη, τον θεωρούσε άξιο πολιτικό, με ευφυΐα και ευχάριστη προσωπικότητα, και πίστευε πως με αυτόν στην εξουσία θα

Ο Γρηγόριος Μπονάνος σε δοξολογία στη Λευκωσία, στην οποία χοροστατεί ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος.

προέκυπταν πολλά καλά. Ο Μαρκεζίνης, παρ' όλα αυτά, πίστευε πως η Ελλάδα δεν έπρεπε να μπλέξει σε περαιτέρω περιπέτειες εξαιτίας της μακαριακής πολιτικής στο Κυπριακό, η οποία εν μέρει βασιζόταν στην ευθυνοφοβία των Αθηνών.¹⁰

Σύμφωνα με τον διπλωμάτη Άγγελο Βλάχο, την τετραετία 1968-1972 η Ελλάδα και η Κύπρος βρέθηκαν αντιμέτωπες. Κύριος λόγος ήταν η καχυποψία που επικρατούσε, η οποία ήταν αποτέλεσμα της επιμονής του Μακάριου να στηρίζεται στα αριστερά στοιχεία του νησιού και στην ενδεχόμενη πολεμική σύρραξη που θα προκαλούσε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας η πολιτική του.¹¹ Θεωρεί τα πολλά ταξίδια του αρχιεπισκόπου αχρείαστα, ανεύθυνα και κούφιες κινήσεις εντυπωσιασμού. Καθώς, όσο εκείνος ταξίδευε, άφηνε την Κύπρο σε πολύ κρίσιμες στιγμές, με μοναδικό σκοπό την αύξηση του προσωπικού του κύρους στο

διεθνές στερέωμα. Υποστηρίζει ωστόσο πως, παρά τα αρνητικά στοιχεία του, ο Μακάριος παρέμενε ο μοναδικός παράγοντας που μπορούσε να εξασφαλίσει κάποια ομαλή πορεία προς τη λύση. Παραδέχεται ότι όντας 15 χρόνια στη διπλωματική σκηνή είχε αποκτήσει αισθήματα απέχθειας για τον Μακάριο, απόρροια των πολλών συγκρούσεών τους, αλλά, παρ' όλα αυτά, είχε φτάσει στο σημείο να τον υποστηρίζει και να αναγνωρίζει την αξία του ως παράγοντα σταθεροποίησης στην περιοχή. Χαρακτηριστικό αυτής της άποψης αποτελούν τα λεγόμενά του στους υφιστάμενους του ότι ο Μακάριος του «έχει ψήσει το ψάρι στα χείλη» και «όμως αυτή τη στιγμή πρέπει να τον προφυλάξουμε, καθώς αποτελεί τη μοναδική εγγύηση της ανεξαρτησίας της Κύπρου». Πίστευε πως τη στιγμή που θα επιχειρούνταν η αντικατάστασή του, η Τουρκία θα αποβιβαζόταν στο νησί. Όπως και έγινε.

Ο πρέσβης Κωνσταντίνος Π. Παναγιωτάκος με τον Σπύρο Κυπριανού, υπουργό Εξωτερικών της Κύπρου, και τον Χρήστο Ξανθόπουλο-Παλαμά, αναπληρωτή υπουργό Εξωτερικών της δικτατορικής κυβέρνησης Παπαδόπουλου.

Κατά τους διπλωμάτες Μενέλαο Αλεξανδράκη, Βύρωνα Θεοδωρόπουλο και Ευστάθιο Λαγάκο, ο Μακάριος πίστευε πολύ στον εαυτό του και στις δυνάμεις του. Είχε μεγάλη πίστη στην πολιτική του κρίση και εκμεταλλευόταν στο έπακρο την ακτινοβολία και το κύρος που εξέπεμπε (το 1955, κατά τη διαπραγμάτευση Μακάριου-Χάρντινγκ, η Αγγλία τον αναγνώριζε ως τον μόνο εκπρόσωπο του κυπριακού λαού), καθώς και την τεράστια λαϊκή υποστήριξη που είχε, μέχρι του σημείου να επηρεάζει και να θορυβεί την πολιτική σκηνή στην Ελλάδα. Δεδομένο είναι ότι δεν έβλεπε πάντοτε με το καλύτερο μάτι τους Έλληνες πολιτικούς, καθώς ερχόταν αντιμέτωπος με την αναποφασιστικότητά τους και τους αντιμετώπιζε με αρκετή επιφύλαξη, μην μπορώντας να καταλάβει τις πραγματικές προθέσεις τους. Θεωρούσε τους Έλληνες πολιτικούς διστακτικούς και άτολ-

μους, συχνά δέσμιους των πολιτικών συμφερόντων, λόγος για τον οποίο βάσιζαν την εξουσία τους σε εύθραυστες πολιτικές συμμαχίες και ασταθείς πλειοψηφίες, εξ ου και θεωρούσε τον εαυτό του πολύ καλύτερο στις διαπραγματεύσεις. Την άποψή του αυτή συμμεριζόταν μεγάλη μερίδα του ελληνοκυπριακού λαού. Αλλά και στην Ελλάδα υπήρχαν πολλοί που πίστευαν περισσότερο στον Μακάριο παρά στην ελληνική πολιτική σκηνή, καθώς τον θεωρούσαν μια ασυμβίβαστη ηγετική πολιτική μορφή.¹²

Ο Κωνσταντίνος Π. Παναγιωτάκος (πρέσβης της Ελλάδας στην Κύπρο και υφυπουργός εξωτερικών επί κυβέρνησης Γ. Παπαδόπουλου μέχρι το 1973, οπότε και ανέλαβε το αξίωμα του πρέσβη της Ελλάδας στις ΗΠΑ μέχρι την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών) στο βιβλίο του *Στην Πρώτη Γραμμή Αμύνης* συνθέτει την εικόνα του Μακάριου από

1

2

3

4

1. Ο Γεώργιος Γρίβας με τον Γεώργιο Παπαδόπουλο. 2. Ο Σπύρος Markezίνης ως πρωθυπουργός υποδέχεται στο αεροδρόμιο τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο στις 6 Νοεμβρίου 1973. Κατά τη συνάντησή τους του εξέφρασε την ανησυχία του για έξαρση της ανατρεπτικής δράσης της ΕΟΚΑ Β΄. 3. Ο «αόρατος δικτάτορας» Δημήτρης Ιωαννίδης. 4. Ο δικηγόρος Αδαμάντιος Ανδρουσόπουλος διετέλεσε διορισμένος πρωθυπουργός της Ελλάδας από το δικτατορικό καθεστώς του Ιωαννίδη το 1973-1974.

τις πρώτες σελίδες. Υποστηρίζει πως ο Μακάριος ευθυνόταν σε μεγάλο βαθμό για τη μεγάλη σοβιετική και κομμουνιστική εξάπλωση στο νησί. Επίσης ήταν υπαίτιος σε μεγάλο βαθμό για την αντικατάσταση της ελληνικής από την κυπριακή συνείδηση στην Κύπρο. Θεωρεί πως η άκαμπτη στάση του σχετικά με την πρωτοκαθεδρία της Ελλάδας οδήγησε συ-

χνά σε τριβές. Ο Μακάριος, όπως μας μεταφέρει, δέχτηκε μεγάλη κριτική από τους τρεις μητροπολίτες για καισαροπαικτικού τύπου διοίκηση και συμπεραίνει πως ο αρχιεπίσκοπος δεν ήθελε την αλήθεια, αλλά τον μύθο που είχε δημιουργήσει και διατηρούσαν οι υποτακτικοί του. Δεν ήθελε διάλογο, αλλά μονόλογο, και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι έριχνε

ανάθεμα σε οποιονδήποτε τον σχολίαζε ή του ασκούσε κριτική.

Ο Έλληνας διπλωμάτης, την επαύριο της ανατροπής του Κύπριου ηγέτη, ήρθε σε επαφή με έναν Μακάριο γεμάτος μίσος για την Ελλάδα. Έναν Μακάριο που μόλις έχασε την εξουσία έχασε και κάθε πρόσχημα που μέχρι τότε συγκρατούσε τα απωθημένα 15 χρόνων να βγουν προς τα έξω. Ο Έλληνας πρόξενος ισχυρίζεται επίσης πως, λίγο πριν από τη φυγάδευσή του με βρετανικό ελικόπτερο, ο Μακάριος έδωσε μέσω ραδιοφωνικού μηνύματος την εντολή «φωτιά και τσεκούρι στους καλαμαράδες». (Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η έρευνα για την παρούσα μελέτη δεν βρήκε την πληροφορία αυτή πουθενά αλλού, οπότε και μεταφέρεται με επιφύλαξη.) Τέλος ο Παναγιωτάκος παραδέχεται ότι μετά τον θάνατο του Μακαρίου φίλοι και εχθροί του παραδέχτηκαν ότι έχασαν τη μοναδική πολιτική μορφή που, παρά τα αρνητικά της, με τη διεθνή ακτινοβολία της

εξασφάλιζε τουλάχιστον τη στήριξη των αδέσμευτων του ΟΗΕ.

Η γεύση και τα συναισθήματα που αφήνει πίσω της η μελέτη αυτών των βιβλίων είναι ανάμικτα. Μελετώντας κανείς τα απομνημονεύματα των στρατιωτικών βλέπει έναν Μακάριο που ήταν υπαίτιος για όλα τα δεινά του ελληνοκυπριακού λαού. Έναν Μακάριο προδότη και τυχοδιώκτη, που θυσιάσε τα πάντα και δεν υπολόγισε καμία πολιτική ευθύνη προκειμένου να διατηρήσει την πολιτική του εξουσία. Τα απομνημονεύματα των πολιτικά συνεργαζόμενων παρουσιάζουν μια πιο ήπια εικόνα του. Σε μεγάλο βαθμό και αυτά τον θεωρούν υπαίτιο, αλλά του αναγνωρίζουν πολλά ελαφρυντικά. Άξια προσοχής είναι η διαφορά στην έκταση της αναφοράς στον Μακάριο μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών της κυβέρνησης. Παρατηρούμε ότι η αναφορά κορυφαίων στελεχών, όπως ο Μακαρέζος ή ο Παττακός, στον Μακάριο, παρά το γεγονός ότι έγραψαν

Η σορός του αρχιεπισκόπου Μακαρίου φτάνει στο Θρόνι της Μονής Κύκκου. 8 Αυγούστου 1977.

αρκετά βιβλία, είναι ισχνή. Αυτό κατά την γνώμη μου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αποσιώπησης των γεγονότων και προσπάθειας των ίδιων να μη βρεθούν υπόλογοι των έργων τους. Πολύ σημαντικό είναι επίσης το πότε γράφτηκαν και εκδόθηκαν τα βιβλία αυτά, καθώς μας βοηθούν να καταλάβουμε πώς προβαλλόταν στην ελληνική πολιτική και κοινωνική ζωή το κυπριακό ζήτημα την εκάστοτε στιγμή.

Καταλήγοντας, η εικόνα του Μακάριου εντάσσεται στο γενικότερο θέμα της απελευθέρωσης ενός αλύτρωτου τμήματος του ελληνικού έθνους. Το θέμα αυτό φέρει έντονη συναισθηματική φόρτιση και η εξέτασή του απαιτεί μεγάλη προσοχή. Ο Μακάριος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κυπριακής και της ελληνικής Ιστορίας, καθώς διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο σηκώνοντας το βάρος των πολιτικών αποφάσεων που κλήθηκε να λάβει σε τόσο δύσκολες στιγμές. Η πολιτική του πολλές φορές αμφισβητήθηκε και δέχτηκε δριμύτατη κριτική όχι μόνο από σύγχρονους της εποχής του, αλλά και από σύγχρονους της δικής μας. Ακόμη και στις μέρες μας ο Μακάριος αποτελεί αμφιλεγόμενη προσωπικότητα και αντιμετωπίζεται από ορισμένους με καχυποψία, ενώ στην πραγματικότητα αποτελεί έναν εθνοπατέρα, ένα εξαιρετο δείγμα Έλληνα πολιτικού ο οποίος, δρώντας αλτρουιστικά, δεν φοβήθηκε να τσαλακώσει την προσωπική του εικόνα για χάρη του ελληνισμού της Κύπρου.

Στην κηδεία του όμως υπήρχε ένα παλιό που έγραφε ότι το έργο του θα το συνεχίσουν χίλιοι Μακάριοι. Ήταν ενδεικτικό της μεγάλης λαϊκής αποδοχής και αγάπης που απολάμβανε ο Μακάριος.

Κλείνοντας παραθέτουμε ένα απόσπασμα από συνέντευξή του στην Ιταλίδα δημοσιογράφο Οριάντα Φαλάτσι, που συνοψίζει τόσο τον χαρακτήρα όσο και την πολιτική του : «Πάντα μου άρεσε να οδηγώ τον εαυτό μου ως την άκρη του γκρεμού και τότε να σταματάω έγκαιρα, ώστε να μην πέσω». «Οι άλλοι, φυσικά, πιστεύουν ότι είμαι έτοιμος να πέσω, να αυτοκτονήσω. Αντίθετα, εγώ συνεχίζω πολύ ήρεμα, ξέροντας πότε να πατήσω φρένο».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Αντώνιος Κ. Σκαρμαλιωράκης, *Μνήμες και Μαρτυρίες από το 1941 έως και το 1973, Μύθοι και Αλήθεια*, εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, 2001.
- 2 Πέτρος Αραπάκης, *Το τέλος της σιωπής*, εκδ. Λιβάνη, 2000.
- 3 Γρηγόριος Μπονάνος, *Η Αλήθεια (21η Απριλίου, 25η Νοεμβρίου, Κυπριακόν)*, Αθήνα, 1986.
- 4 Κωνσταντίνος Π. Παναγιωτάκος, *Στην Πρώτη γραμμή Αμύνης*, Αθήνα, 1978.
- 5 Νικόλαος Μακαρέζος, *Πώς οδηγηθήκαμε στην 21η Απριλίου 1967*, εκδ. Πελασγός, 2005· του ίδιου, *Πώς καταλήξαμε στη «μεταπολίτευση», Νοέμβριος 1973-Ιούλιος 1974*, εκδ. Φιλιππότης, 2010.
- 6 Στυλιανός Γ. Παττακός, *21η Απριλίου 1967 - Διατί;, Ποιοι;, Πώς;*, εκδ. ΒΙΟΒΙΑ, Αθήνα, 1999.
- 7 Στυλιανός Παττακός, *Δυστυχώς ενικήσαμε...*, εκδ. Έκδοσις, ά.χ.
- 8 Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς, *Διπλωματικό τρίπτυχο*, Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα, 1979.
- 9 Αδαμάντιος Ι. Ανδρουτσόπουλος, *Η μαρτυρία ενός πρωθυπουργού*, εκδ. Σμπιλίας, 1993.
- 10 Σπύρος Μαρκεζίνης, *Αναμνήσεις 1972-1974*, ιδιωτική εκδ., Αθήνα, 1979.
- 11 Άγγελος Βλάχος, *Μια φορά και ένα καιρό ένας διπλωμάτης*, τόμ. στ', εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1989.
- 12 Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950-1974: Μία ενδοσκόπηση*, εκδ. Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1987.

Ο Ματθαίος Π. Παπαδάκης είναι φιλόλογος, ιστορικός ερευνητής.

Ο ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΧΑΣΜΟ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ

ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΦΙΛΑΝΔΡΟΥ

Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος (1902-1986) είναι ένα πλούσιο κοίτασμα της ελληνικής ιστορίας του 20ού αιώνα, η εξόρυξη του οποίου συμβάλλει ποικιλοτρόπως στην κατανόηση της εθνικής μας εξέλιξης. Η πολιτική ορμή και το γνωστικό βάθος του τον οδήγησαν να καταπιαστεί με τα αλληλένδετα πεδία της πολιτικής, της διανοήσης και της συγγραφής. Η φετινή χρονιά είναι η επέτειος των 120 χρόνων από τη γέννησή του στην Πάτρα. Με αφορμή την επέτειο αυτή το άρθρο παρακολουθεί την είσοδό του στην πολιτική και την πορεία του από τον Διχασμό στον Εμφύλιο εστιάζοντας στα κυριότερα σημεία της πολιτικής και της ιδεολογικής του παρέμβασης.

Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος σε προεκλογική ομιλία στην Αθήνα το 1950.

Είσοδος στην ελληνική πολιτική: ενωτισμός εναντίον Εθνικού Δικασμού

Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος μπήκε στην πολιτική το 1935 ιδρύοντας, σε ηλικία 33 μόλις ετών, ένα νέο πολιτικό κόμμα, το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα (ΕΕΚ). Το κόμμα αυτό υπήρξε το εργαστήρι παραγωγής νέων αντιλήψεων για την πολιτική, ενώ γαλούχησε μία νέα γενιά πολιτικών και αξιωματούχων στη διοίκηση. Ο Κανελλόπουλος είχε ήδη διοικητική εμπειρία σε ανώτατες θέσεις δημόσιων οργανισμών και μία πανεπιστημιακή καριέρα στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από την οποία παραιτήθηκε για πολιτικούς λόγους. Προτού εκλεγεί για πρώτη φορά βουλευτής στις εθνικές εκλογές του Μαρτίου του 1946 είχαν μεσολαβήσει η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά και ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Στο διάστημα αυτό είχε καταφέρει να αναδειχθεί σε ηγέτη μίας γενιάς πολιτικών με ανανεωτική φυσιογνωμία. Επίσης, είχε εξασφαλίσει την αποδοχή και την αναγνώριση των Συμμάχων.

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου στην Ευρώπη οι φιλελεύθερες μεταρρυθμιστικές τάσεις αμφισβήτησαν τις κρατικές πολιτικές του κλασικού φιλελευθερισμού και ήρθαν ως απάντηση σε μία σειρά από κοινωνικές και οικονομικές καχεξίες των καπιταλιστικών οικονομιών. Θα ήταν άδικο να πει κανείς ότι αυτό το ιδεολογικό ρεύμα μονοπωλήθηκε από έναν μόνο εκπρόσωπο, είτε σε ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο. Άλλωστε, τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική ιστορία των πολιτικών ιδεών, καταδεικνύεται ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για φιλελευθερισμό, αλλά για φιλελευθερισμούς. Ένας τέτοιος πυρήνας λοιπόν συγκροτήθηκε γύρω από τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Η περίπτωση του είναι από τις πλέον αξιόλογες όχι μόνο για το

στενό εθνικό πλαίσιο, αλλά, αντίθετα, για το ευρύτερο ευρωπαϊκό.

Η κάθοδος του στην πολιτική ένευσε στην κατεύθυνση της απαλλαγής από το παλαιοκομματικό και εμφύλιο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο του Δικασμού. Η μέρα που αποφάσισε να αφήσει την πανεπιστημιακή του σταδιοδρομία για χάρη της πολιτικής ήταν η 1η Μαρτίου 1935, όταν εκδηλώθηκε το στρατιωτικό πραξικόπημα εναντίον της κυβέρνησης του Παναγή Τσαλδάρη. Η φυγή από την κουλτούρα του Εθνικού Δικασμού δεν ήταν σε καμία περίπτωση ένα ρητορικό κατασκευάσμα χωρίς περιεχόμενο, αλλά μία υποστασιακή ανάγκη αγωνιώδους διατύπωσης μίας νέας εθνικής πολιτικής πρότασης, με επιρροές από τις διεθνείς τάσεις του παρεμβατικού φιλελευθερισμού. Στην Ελλάδα βέβαια το κοινωνικό dumping της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929-1932 είχε ωθήσει τη διακυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου να ενσωματώσει παρεμβατικές πολιτικές για τη στήριξη της ελληνικής οικονομίας.

Το πρωτείο της πολιτικής δράσης

Ο Κανελλόπουλος, μέχρι εκείνη τη στιγμή, ήταν ένας νέος και υποσχόμενος πανεπιστημιακός καθηγητής. Γνώριζε τις μείζονες προκλήσεις της εποχής του. Δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό ότι ήταν ο πρώτος πανεπιστημιακός που στο ακαδημαϊκό έτος 1929-1930 παρουσίασε στους φοιτητές του συστηματικά τη θεωρία των Μαρξ και Ένγκελς, με επιστημονικά κριτήρια. Για τον Κανελλόπουλο ήταν πρωτεύον το ζήτημα της πολιτικής δράσης και της υπεράσπισης της δημοκρατίας εναντίον των σαγηνευτικών και επιθετικών ολοκληρωτικών ιδεολογιών.

Το κίνημα του 1935 υπήρξε το καταλυτικό γεγονός που τον έκανε να πάρει την απόφαση της ζωής του. Ήταν υπέρμαχος

Προεκλογική συγκέντρωση στον Πειραιά, 18 Ιανουαρίου 1936.

της αβασίλευτης δημοκρατίας, την οποία θεωρούσε το πλέον κατάλληλο πολίτευμα μίας σταθερής και χωρίς πάθη δημοκρατικής πολιτείας. Η περίπτωση του Κωνσταντίνου Α΄, όπως και αυτή του Όθωνα στα μέσα του 19ου αιώνα, ήταν χαρακτηριστική για την έξαρση των πολιτικών παθών και την πολιτική αστάθεια. Στο φύλλο της εφημερίδας *Ελεύθερον Βήμα* της 15ης Δεκεμβρίου 1935 φιλοξενούνταν η ειδηση ότι ο Κανελλόπουλος θα μιλούσε στο θέατρο Κεντρικόν στις 5 μ.μ., με θέμα «Αι ιδεολογικαί βάσεις της εθνικής ενωτικής προσπάθειας». Η ίδια εφημερίδα, στο φύλλο της επόμενης μέρας, κατέγραφε ότι είχαν συγκεντρωθεί τρεις χιλιάδες κόσμου για να τον ακούσουν. Το *Ελεύθερον Βήμα* σχολίασε θετικά την κριτική του Κανελλόπουλου κατά οποιασδήποτε ενέργειας για τη δημιουργία ενός αντιβενιζελικού κράτους. Αυτό όμως δεν σήμαινε σε καμία περίπτωση ότι ο Κανελλόπουλος επέλεγε το στρατόπεδο του βενιζελισμού έναντι του αντιβενιζελισμού, με τον οποίο συνδεόταν οικογενειακά και ηθικά. Στην πραγματικότητα, ο ουσιαστικός στόχος του ήταν η αναζήτηση των όρων για την άρση της πραγματικότητας του Εθνικού Διχασμού. Ο Κανελλόπουλος επιθυμούσε ένα κράτος πέρα από αυτή τη λογική. Αφού εξήγγειλε την ίδρυση ενός νέου κομματικού οργανισμού, του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος (ΕΕΚ), παρουσίασε τις βασικές αρχές της πολιτικής του πρότασης (πολιτικός λόγος, 15 Δεκ. 1935): «Ας διαλύσωμεν τας παρατάξεις, αι οποίαι, εξαπατώνσαι τον λαόν με τας φωτιζομένας διά τεχνητών λαμπτήρων προθήκας των, κρύπτουν εις το βάθος, εις το εσωτερικόν των ολίγους μόνους επιτηδείους, οι οποίοι εισπράττουν εις χρήμα ή εις τιμάς όσα ο λαός εξοδεύει εις αίμα, εις πόνον, εις θυσίαις! Ας δώσωμεν εις τας προσεχείς εκλογάς την πρώτην θαρραλέαν μάχην, ας κατέλθω-

μεν εις τον αγώνα με χαράν και με πίστιν! Η Ελλάς μας αναμένει! Ας γίνωμεν χείμαρρος και ας δημιουργήσωμεν την κοίτην, η οποία διοχετεύουσα τους πόθους μας, θα πραγματοποιήση την ταχείαν και ορμητικήν εκβολήν των εις τον κόλπον της αγάπης και της εθνικής αναδημιουργίας».

Πολιτικά προτάγματα

Με την ιδρυτική πράξη της 15ης Δεκεμβρίου 1935 υπογραμμίζεται με έμφαση ο συγκερασμός της ηθικής λειτουργίας της πολιτικής με τη δημοκρατικού προσανατολισμού μεταρρυθμιστική αναγκαιότητα. Η αφετηρία της πολιτικής σκέψης του Κανελλόπουλου ήταν το ελληνικό έθνος. Έναν αιώνα περίπου μετά την αφετηρική στιγμή του 1830, το χτίσιμο ενός κοινωτικού κράτους και η ενσωμάτωση στο ευρωπαϊκό πλαίσιο συνεργασίας γίνονταν οι νέες αναφορές, οι νέοι προσανατολισμοί. Η Μικρασιατική Καταστροφή ήταν το ανεξίτηλο τραύμα του ελληνικού κράτους και το οδυνηρό τέλος της κατευθυντήριας μέχρι τότε Μεγάλης Ιδέας, η οποία είχε διαδεχθεί την ιδέα της εθνικής ελευθερίας των προεπαναστατικών και επαναστατικών χρόνων. Η ήττα του 1922 άφηνε μετέωρο τον όποιο βηματισμό, ενώ ο ρεβανσισμός του Διχασμού και ο έλεγχος της πολιτικής από τον στρατό απειλούσαν το έθνος και τη δημοκρατία.

Κομβικό σημείο της πολιτικής πρότασης του νεαρού πολιτικού ήταν η άρση του Εθνικού Διχασμού, η οποία δεν ήταν μία συνθηματική διατύπωση, αλλά, αντίθετα, μία ολιστική πολιτική πρόταση. Τα ενδοοικογενειακά του βιώματα (η περίπτωση του πατέρα του και του θείου του, Δημήτριου Γούναρη, αδελφού της μητέρας του) τον είχαν στιγματίσει. Ο ίδιος ανήκε στους εφήβους του Διχασμού. Ο αστικός αυτός εμφύλιος (Νοεμβριανά, δολοφονία Ίωνα Δραγούμη, απόπειρα δολοφονίας Ελευθέριου Βενιζέλου) είχε

αγγίζει –θανάσιμα– την οικογένεια του Κανελλόπουλου (φυλάκιση του πατέρα του, Κανέλλου Κανελλόπουλου, καταδίκη του Δημήτριου Γούναρη σε θάνατο για εσχάτη προδοσία). Στη μάχη των συνθημάτων το «Κάτω τα κοράκια του Διχασμού» έγινε αφίσα του ΕΕΚ και ακουγόταν στις συγκεντρώσεις της προεκλογικής εκστρατείας του 1936. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ανκαιανιψιός του ιδρυτή του Λαϊκού Κόμματος, είχε επιλέξει να μην πολιτευθεί μέσα από τις τάξεις της αντιβενιζελικής παράταξης. Σε αυτή τη φάση, επίσης, μαχόταν υπέρ της αβασιλείυτης δημοκρατίας. Οι επιλογές αυτές, κόντρα στο αναμενόμενο και στο προφανές, φαίνεται πως του εξασφάλισαν ευρεία κοινωνική αποδοχή στον χώρο της νεολαίας. Ο Γεώργιος Β. Μαγκάκης, περιγράφοντας την κουλτούρα της νέας γενιάς, μαρτυρούσε ότι «η γενιά η δική μου δεν μπορούσε να υποφέρει τον διχασμό. [...] Όλοι σκεφτόμασταν για ποιο λόγο να εξακολουθούμε

να παρασυρόμαστε από τους φανατισμούς των γονιών μας. Από τη μία οι βασιλικοί με το σύνθημα «Ελιά, ελιά και Κώτσο βασιλιά» και από την άλλη οι βενιζελικοί με το «Άγκυρα, Άγκυρα». Αποφάσισα να τον πλησιάσω [τον Π. Κανελλόπουλο]. Παρακολουθούσα τις κινήσεις του και τις ομιλίες του όπου πήγαινε. Στις εκλογές του 1936 μπήκε υποψήφιος. Μίλησε στο Σύνταγμα. Ο κόσμος άρχιζε από την Κοραή και τελείωνε στη Φιλελλήνων» (μαρτυρία στη Νίτσα Λουλέ-Θεοδωράκη, στο *Παναγιώτης Κανελλόπουλος*, εκδ. Ειρήνη, Αθήνα, 1988, σσ. 17-18).

Ενωτισμός

Η κριτική του Κανελλόπουλου στα κόμματα του Διχασμού υπήρξε σφοδρή. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν αντιμετώπισε το Λαϊκό Κόμμα μεροληπτικά έναντι του Κόμματος Φιλελευθέρων. Ίσα ίσα, στάθηκε ιδιαίτερα αιχμηρός χρεώνοντας εξίσου στις δύο παρατάξεις του Διχασμού ευθύνες για τη λειτουργία της δημοκρατί-

Στιγμιότυπο από ομιλία του Π. Κανελλόπουλου στην Καλαμάτα τον Απρίλιο του 1936.

ας και των θεσμών της. Κατηγορήθηκε μάλιστα για προδοσία της πολιτικής κληρονομιάς της οικογένειάς του. Στις νεκρολογίες του για τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τον Παναγή Τσαλδάρη, πολιτικούς ηγέτες του Μεσοπολέμου οι οποίοι πέθαναν με δύο μήνες διαφορά, δεν παρέλειψε να αποτιμήσει την ευθύνη τους για την αναμόχλευση των παθών και την καιροσκοπική συντήρηση της παθολογίας του Δικασμού.

Γ' αυτόν οι δύο παρατάξεις ήταν ιστορικά ξεπερασμένες και δεν είχαν πλέον καμία οργανική σχέση με τη μετά το 1922 διαμορφωθείσα πραγματικότητα. Η προβολή ενός νέου πολιτικού και ιδεολογικού δόγματος, του *ενωτισμού*, του επέτρεπε να αχθεί στην αναγκαιότητα της δικής του πολιτικής παρέμβασης. Το τρίπτυχο του πολιτικού φιλελευθερισμού (έθνος, δημοκρατία, ελευθερία) συνδεόταν πια με τον μετασχηματισμό των κρατικών δομών και της οικονομι-

κής συμπεριφοράς προς την κατεύθυνση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της παρεμβατικότητας. Η κρατική παρέμβαση είχε την έννοια της κοινωνικής ευθύνης του κράτους για την ευημερία των πολιτών του. Αυτό παρέπεμπε ασφαλώς στο σοσιαλδημοκρατικό εννοιολογικό πλαίσιο, αλλά δεν σχετιζόταν με αυτό ως προς τα μέσα. Αντιλαμβανόμενος τον πιθανό συσχετισμό και τη σύγχυση έσπευσε να ξεκαθαρίσει από την αρχή την αντίθεσή του προς τη σοσιαλδημοκρατία: «Η σοσιαλδημοκρατία έχει κοινή ψυχολογική και ιδεολογική προέλευση με τον κομμουνισμό. Συνέζησε πολιτικώς επί χρόνια πολλά μαζί του και έχει κοινή πηγή. Η σοσιαλδημοκρατία –όπως νοείται μέχρι τούδε– έπαυσε βεβαίως, απ' ότου εκώρισε από τον κομμουνισμό, να στρέφεται κατά του εθνικού κράτους, κινείται μέσα εις το πλαίσιο τούτου, κινείται όμως μάλλον εξ ανάγκης, τηρεί εν πάση περιπτώσει αδι-

Πρωτοσέλιδο του Νεολόγου Πατρών (17 Δεκ. 1935) με την ομιλία του Π. Κανελλόπουλου στο θέατρο Κεντρικών της Αθήνας στις 15 Δεκεμβρίου 1935.

αφορίαν απέναντι του εθνικού παράγοντος, έχει ευνουχισμένον τον εθνισμόν της. Ως προς το σημείον κυρίως τούτο ευρισκόμεθα εις αντίθεσιν και προς την σοσιαλδημοκρατίαν» (*Ελληνική Φωνή*, 2 Μαΐου 1936).

Η οικονομική κρίση των ετών 1929-1932, η προσφυγική ενσωμάτωση, η ανεργία και η κοινωνική διάχυση του κομμουνισμού και του φασισμού ως εναλλακτικών μοντέλων πολιτικής οργάνωσης έθεσαν επί τάπητος ερωτήματα για την αξία και τη χρησιμότητα του δημοκρατικού καθεστώτος. Η Ελλάδα δεν αποτελούσε εξαίρεση των κυρίαρχων ευρωπαϊκών τάσεων. Το δίπολο δημοκρατία και έθνος ήταν σταθερά στο επίκεντρο της πολιτικής σκέψης του Κανελλόπουλου. Ο κύριος προγραμματικός του στόχος ήταν η ατομική ελευθερία και η κοινωνική δικαιοσύνη. Στην κριτική του το αστικό καθεστώς είχε προδώσει τις ίδιες του τις αρχές στη διάρκεια της ιστορικής του εξέλιξης. Η ρύθμιση της κοινωνικής ιεραρχίας καθοριζόταν αποκλειστικά από την τύχη ή το χρήμα, ενώ η διόγκωση του κεφαλαίου και η ανισοκατανομή του στα χέρια λίγων καταπίεζε την ατομική πρωτοβουλία των πολλών, υπονομεύοντας έτσι την εθνική ενότητα και τη δημοκρατικότητα της πολιτικής.

Ο Κανελλόπουλος δεν ήταν κατά της αναγκαιότητας των ιεραρχιών σε ένα κοινωνικό σύνολο. Εκείνο που τον απασχολούσε ήταν η αλλοίωση και η νόθευση των όρων διαμόρφωσής τους. Η κοινωνική ιεραρχία ήταν αποδεκτή, αρκεί να διαμορφωνόταν με βάση τις αρχές της αξιοκρατίας, της εξίσωσης των αρχικών ευκαιριών και της αυτενέργειας (άρα και της ατομικής ικανότητας). Με δυο λόγια, κοινωνική δικαιοσύνη. Μία αρχή που υπήρχε στη γραμματική τόσο του σοσιαλισμού, όσο, όπως τεκμηριώνεται, και του φιλελευθερισμού. Η κοι-

νωνική δικαιοσύνη στη σκέψη του Κανελλόπουλου είχε διαταξικές κοινωνικές αναφορές, με τρεις κεντρικούς άξονες: διοίκηση, παιδεία και παρεμβατικό κράτος. Ο ρόλος του κράτους ήταν κομβικός πλέον στην πολιτική ανάπτυξη. Ένα σύγχρονο κράτος δεν έπρεπε να είναι παρατηρητής, αλλά όφειλε να θέτει όρια και να ρυθμίζει οικονομικά, εργασιακά και κοινωνικά θέματα («Η εργασία των πολιτών δεν είναι εμπόρευμα προς πώλησιν, αλλ' είναι αυτή η ζωή των. Αι δυνάμεις κεφαλαίου και εργασίας κατά την διαπραγματέυσιν της εργατικής συμβάσεως είναι άνισοι. Το κράτος οφείλει διά της προστασίας του να αίρη όσον το δυνατόν περισσότερον την ανισότητα αυτήν»).

Στη συγκυρία του ύστερου Μεσοπολέμου ο Κανελλόπουλος διεκδικεί τον όρο «σοσιαλισμός». Άλλοτε γίνεται λόγος για «δημοκρατικό σοσιαλισμό» και άλλοτε για «ενωτικό σοσιαλισμό». Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα στην εγχώρια πολιτική σκηνή δεν υπήρχε για να μονοπωλήσει τα σοσιαλιστικά διαπιστευτήρια. Εκτός από το ΚΚΕ, που επαγγελλόταν τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, οι φιλελεύθερες μεταρρυθμιστικές φωνές δεν είχαν αντίρρηση να υιοθετήσουν τον όρο για να περιγράψουν τις κοινωνικές και παρεμβατικές αναζητήσεις τους. Οι ψυχροπολεμικές ευθείες αναγωγές στα κομμουνιστικά κόμματα, ακόμη και στην απλή επίκληση του σοσιαλισμού, σήμαναν την οριστική εγκατάλειψη της χρήσης του όρου από οποιοδήποτε μη κομμουνιστικό κόμμα. Οι ιδεολογικές αναφορές του Κανελλόπουλου ήταν αμιγώς φιλελεύθερες.

Η προβολή της κρατικής παρέμβασης δεν θα πρέπει να μπερδεύει. Στον πυρήνα της πολιτικής ιδεολογίας του παρέμενε ο άνθρωπος. Στο άρθρο 41 των αρχών του κόμματός του ο Κανελλόπουλος δι-

Με τη σύζυγό του, Νίτσα, εξόριστοι στην Κάρυστο το 1937. ΚΑΤΩ: Εξόριστος στην Κύθνο το 1937.

ακήρυττε: «Ο καλλίτερος κριτής της ευτυχίας του ανθρώπου είναι ο ίδιος ο εαυτός του. Η Πολιτεία συμβάλλει κατ' αρχήν μόνον εις το να εξασφαλίξη το περιβάλλον εντός του οποίου οι πολίται έχουν την ευκαιρίαν να ευτυχίσουν». Αντιλαμβάνόταν τη συμμετοχή του στην πολιτική ως παιδαγωγού μιας νέας γενιάς, που καλούνταν να πρωταγωνιστήσει στην ανατροπή της υφιστάμενης πολιτικής κουλτούρας με νέες ιδέες.

Ο πολιτικός ρεαλισμός: το ηθικό και πολιτικό χρέος

Στις αρχές του 1937 το δικτατορικό καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά συνέλαβε τον αρχηγό του ΕΕΚ για αντικαθεστωτική δράση και τον εκτόπισε αρχικά στην Κύθνο, στη Θάσο και, τέλος, στην Κάρυστο. Τα περισσότερα στελέχη του ΕΕΚ υπέστησαν ανάλογη αντιμετώπιση. Η εξορία του, στην οποία τον ακολούθησε η σύζυγός του, Νίτσα Κανελλοπούλου, διήρκεσε μέχρι την κήρυξη του πολέμου στην Ελλάδα από την Ιταλία, στις 28 Οκτωβρίου 1940. Σε όλο αυτό διάστημα ο Κανελλόπουλος συνέγραψε πολύ σημαντικά ιδεολογικά, ιστορικά και λογοτεχνικά κείμενα, ενώ ταυτόχρονα, και παρά τις δυσκολίες της πληροφόρησης, παρακολουθούσε τις διεθνείς εξελίξεις και την αναπόφευκτη πορεία προς έναν νέο διεθνή πόλεμο. Με το ξέσπασμα του πολέμου ζήτησε να επιστρατευθεί, μολοντί λόγω ηλικίας η τάξη του δεν είχε κληθεί. Υπηρέτησε στο ελληνοαλβανικό μέτωπο στο Πόγραδετς και στην Κορυτσά ως τυφεκιοφόρος, υπό τη διοίκηση του αντιστράτηγου Ιωάννη Πιτσιάκα. Με τη συνθηκολόγηση της στρατιάς Ηπείρου επέστρεψε στην Αθήνα στις 21-4-1941.

Ακολούθησε η τριπλή κατοχή της χώρας από τη Γερμανία, την Ιταλία και τη Βουλγαρία. Στο διάστημα που βρισκόταν στην κατεχόμενη Αθήνα οργανώθηκαν

αστικές αντιστασιακές ομάδες με μέλη προερχόμενα από τον κύκλο του (ΠΕΑΝ, Ιερά Ταξιαρχία). Μαζί με τον αξιωματικό της πολεμικής αεροπορίας Κωνσταντίνο Περρίκο ίδρυσαν τη Στρατιά των Σκλαβωμένων Νικητών, τη μετέπειτα ΠΕΑΝ. Η ΠΕΑΝ, με την ανατίναξη των γραφείων της ΕΣΠΟ στο κέντρο της Αθήνας, σημείωσε μία από τις σημαντικότερες επιτυχίες κατά του ναζισμού στην κατεχόμενη Ευρώπη. Ο Κανελλόπουλος ασκούσε σημαντική επιρροή στον χώρο της αστικής νεολαίας και αυτό αντανακλάται στο μυθιστόρημα του Θεόφιλου Δ. Φραγκόπουλου *Τειχομαχία* (εκδ. Διογένης, 1977). Ο ήρωας του έργου, όταν συναντά για πρώτη φορά τον εξόριστο Παναγιώτη Καλιμανόπουλο, που δεν είναι άλλος από τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, εντυπωσιάζεται απ' αυτόν: «Τον γνώρισα μια μέρα στο καφενείο της Καρύστου, έναν ψηλόλιγνο, πρόωρα γερασμένο νέο, που διατηρούσε τις κινήσεις, τη ματιά και τη φωνή [...] ήταν ο θαρραλέος πολιτικός, που τόλμησε να στείλει υπόμνημα στο Βασιλιά, υπενθυμίζοντάς του το τέλος του Λουδοβίκου 16ου, ο συνωμότης της εξέγερσης της Κρήτης, ο μυστικός καθοδηγητής της αντιδικτατορικής αντίστασης μέσα στα Πανεπιστήμια, τέλος ο καταδιωγμένος εξόριστος της δικτατορίας. [...] Η σκέψη του, γυμνασμένη στη Χαϊδελβέργη και στο Βερολίνο, [...] η ακένωτη αποθήκη των γνώσεων του, αποτελούσαν για μας έναν ανεκτίμητο θησαυρό [...]. Χτες μια καταπληκτική θέση κατά του Μαρξισμού, μια νεόκοπη φιλοσοφία της ιστορίας, σήμερα ένα νέο οικονομικο-κοινωνικό πιστεύω, η πανάκεια για την κατάπαυση της πάλης των τάξεων [...]».

Μέση Ανατολή

Τον Μάρτιο του 1942 ο Κανελλόπουλος καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο και για

να γλιτώσει τη σύλληψη διέφυγε μαζί τη σύζυγό του μέσω Σμύρνης στο Κάιρο. Τα γεγονότα της περιόδου αυτής (μέχρι τον Ιανουάριο του 1945) τα κατέγραψε σε ημερολόγιο, το οποίο δημοσίευσε τη δεκαετία του 1970. Στα μέσα Απριλίου έφτασε στην Αίγυπτο και στις 3-5-1942 διορίστηκε αντιπρόεδρος στην εξόριστη κυβέρνηση του Εμμανουήλ Τσουδερού, αναλαμβάνοντας παράλληλα, έναν μήνα σχεδόν μετά, το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης. Από τη θέση αυτή ανέλαβε την ανασυγκρότηση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και τη συμμετοχή τους στις πολεμικές επιχειρήσεις στο πλευρό των Συμμάχων.

Για να αξιολογήσει κανείς τη συνεισφορά του, θα πρέπει να συνοπολογίσει τις «ελληνικές ανωμαλίες στη Μέση Ανατολή», όπως τις έχει καταγράψει ο Εμμανουήλ Τσουδερός στο ομότιτλο βιβλίο του. Στο στράτευμα υπέβρασε η διαμάχη μεταξύ των βασιλοφρόνων και των δημοκρατικών αξιωματικών, απότακτων του κινήματος του 1935. Υπήρχαν επίσης αξιωματικοί οπαδοί της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου. Συνωμοτικές οργανώσεις είχαν σχηματιστεί στο στράτευμα, όπως ο Εθνικός Απελευθερωτικός Σύνδεσμος (ΕΑΣ), η Επιτροπή Συντονισμού Αγώνος (ΕΣΑ), η Αντιφασιστική Στρατιωτική Οργάνωσις (ΑΣΟ), ο Σύνδεσμος Αξιωματικών Νομιμοφρόνων (ΣΑΝ), ο Σύνδεσμος Ανώτερων Αξιωματικών Δημοκρατικών Φρονημάτων. Τον Αύγουστο του 1942 ο Ουϊνστον Τσόρτσιλ πήγε στην Αίγυπτο και ο Κανελλόπουλος ζήτησε να συναντηθεί μαζί του. Ήθελε να άρει την εικόνα των απείθαρχων στρατιωτικών μονάδων που είχε το Βρετανικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής και να ζητήσει τη συμμετοχή της Α' ελληνικής ταξιαρχίας στις επιχειρήσεις της 8ης βρετανικής στρατιάς του διοικητή Μοντγκόμερι. Ο Κανελλόπουλος προσπάθησε να

Υπουργός Στρατιωτικών στη Μέση Ανατολή.

συγκεράσει τις ιδεολογικές-πολιτικές διαφορές και τα προσωπικά μίσση των μόνιμων και έφεδρων αξιωματικών. Στη διάρκεια της θητείας του η ελληνική ταξιαρχία εξοπλίστηκε καλύτερα, ιδρύθηκε ο Ιερός Λόχος (Σεπτέμβριος 1942) και δημιουργήθηκε το Ελληνικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο, το Γενικό Κέντρο Εκπαιδευσεως-Σχολών, και ένα τάγμα υπερήλικων οπλιτών. Χάρη στις επίμονες προσπάθειές του η Α΄ ελληνική ταξιαρχία και ο Ιερός Λόχος συμμετείχαν τελικά στη νίκη των Συμμάχων στο Ελ Αλαμείν και έτσι αποκαταστάθηκε η προκατάληψη που υπήρχε.

Ήταν η πρώτη φορά που ο Κανελλόπουλος έδειξε τις ικανότητές του στη διαχείριση της εξουσίας. Η συμμετοχή του στην κυβέρνηση Τσουδερού και η ανάληψη στρατιωτικών υπουργείων σε καιρό πολέμου τον ανέδειξε στα ηγετικά στελέχη του εγχώριου πολιτικού προσωπικού, του έδωσε αυξημένο κύρος και πολιτική θέση για την εποχή μετά τον πόλεμο, τον εξοικείωσε με τη στρατιωτική ηγεσία και τον έφερε σε επαφή με πολιτικούς και στρατιωτικούς αξιωματούς των Συμμάχων, κυρίως Άγγλους και Αμερικανούς. Ο Γιώργος Σεφέρης, ο

οποίος έφτασε τρεις βδομάδες μετά τον Κανελλόπουλο στο Κάιρο, κάνοντας μία επισκόπηση της κατάστασης έγραφε στο *Πολιτικό Ημερολόγιό* του (τόμος Α΄, σ. 46): «Αφιξη Κανελλόπουλου και συμμετοχή του στην κυβέρνηση – το σπουδαιότερο γεγονός που μας συνέβηκε από τον καιρό της Κρήτης [...]. Αυτό που ο Τσουδερός δεν μπόρεσε να δώσει, τον ενθουσιασμό, το έφερε ο Κανελλόπουλος με τα νιάτα του, τον παλμό του [...]».

Το κίνημα του 1943

Ενώ ο Κανελλόπουλος βρισκόταν στο Λονδίνο, το 1943 ξέσπασε κίνημα και στις δύο ελληνικές ταξιαρχίες στη Συρία. Το γεγονός αυτό τον τραυμάτισε πολιτικά και ηθικά. Στο *Ημερολόγιό* του παραδέχεται ότι αυτή ήταν η πιο δύσκολη στιγμή του στη Μέση Ανατολή. Ήταν μία στιγμή διάψευσης προσδοκιών και συνειδητοποίησης της ουτοπίας του ενωτισμού. Οι συνάδελφοί του στην κυβέρνηση και ανώτεροι αξιωματικοί τον θεώρησαν υπεύθυνο, γιατί είχε αναθέσει επιτελικές θέσεις σε «δημοκράτες» αξιωματικούς. Επακολούθησε η παραίτησή του από την κυβέρνηση (5 Μαρτίου 1943). Τον Απρίλιο του 1944, με τον ίδιο εκτός κυβέρνησης

σης, οι στρατιωτικές μονάδες, πλην του Ιερού Λόχου, στασίασαν ξανά, με αποτέλεσμα να τεθούν εκτός των συμμαχικών επιχειρήσεων.

Η πορεία προς την έξοδο της Ελλάδας από τον πόλεμο βρήκε τον Κανελλόπουλο να συγκαταλέγεται στους πρωταγωνιστές της Απελευθέρωσης. Πήρε μέρος στο Συνέδριο του Λιβάνου, ορκίστηκε υπουργός Ανασυγκρότησης στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γεώργιου Παπανδρέου, και στις 27 Σεπτεμβρίου 1944 αποβιβάστηκε στην Καλαμάτα ως γενικός πληρεξούσιος της ελληνικής κυβέρνησης για να διαπραγματευτεί με τον Άρη Βελουχιώτη και να αποσοβήσει την εμφύλια βία στην Πελοπόννησο. Ως υπουργός Ανασυγκρότησης κατέγραψε τις καταστροφές στους κλάδους της ελληνικής οικονομίας και τις άμεσες ανάγκες. Σε αυτή την πρώτη φάση της ανα-

συγκρότησης συνεργάστηκε με την UNRRA. Από την εμπειρία αυτή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το πρόβλημα της ανασυγκρότησης θα έπρεπε να ιδωθεί υπό μία ευρεία οπτική, που θα λάμβανε υπόψη έναν ριζικό ανασχηματισμό των οικονομικών και των παραγωγικών δομών. Τον Νοέμβριο του 1945 ανέλαβε την πρωθυπουργία για τρεις εβδομάδες. Η επιμονή του όμως για διεκδίκηση της Βόρειας Ηπείρου τον έφερε σε σύγκρουση με τους Άγγλους. Στις πρώτες εθνικές εκλογές μετά την Απελευθέρωση συνασπίστηκε με τον Γεώργιο Παπανδρέου και τον Σοφοκλή Βενιζέλο. Αυτή τη φορά πέτυχε να εκλεγεί για πρώτη φορά βουλευτής και να οδηγήσει το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα στη Βουλή. Στη διάρκεια της τετραετούς βουλευτικής περιόδου, από το 1946 μέχρι το 1950, ανέλαβε κυβερνητικές ευθύνες υπηρετώντας κατά βά-

7 Οκτωβρίου 1944, στην οδό Αγίου Ανδρέου. Παρέλαση των συμμαχικών δυνάμεων για την απελευθέρωση της Πάτρας. Ο Κανελλόπουλος ως εκπρόσωπος της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, δεξιά του ο Άρης Βελουχιώτης και αριστερά Βρετανοί αξιωματικοί.

ση στα στρατιωτικά υπουργεία, σε καιρό μάλιστα πολέμου, αυτή τη φορά εμφυλίου.

Το θεμελιώδες κανελλοπουλικό αίτημα του ενωτισμού έχασε το νόημά του στην πολεμική δεκαετία του 1940, καθώς ακυρώθηκε στην πράξη. Τα κινήματα του Μαρτίου του 1943 και του Απριλίου του 1944 είχαν προσγειώσει οδυνηρά τον Κανελλόπουλο σε μία νέα και βίαιη πραγματικότητα, με εμφύλια χαρακτηριστικά. Η δικτατορία του Μεταξά και ο πόλεμος είχαν ρευστοποιήσει τις ισχύουσες δομές και αντιλήψεις. Όλοι είχαν συνειδητοποιήσει ότι η έκταση της εμφύλιας βίας στην ελληνική κοινωνία ήταν τέτοια που η λήξη του πολέμου θα έφερνε ένα είδος ειρήνης, αλλά όχι μία ομαλή επιστροφή στο προπολεμικό καθεστώς ισχύος και εξουσίας. Η παγίωση αυτής της νέας πραγματικότητας τον ώθησε να υπερασπιστεί την πολιτική και ιδεολογική του στρατεύση χωρίς διάθεση συνδιαλλαγής. Ήταν άλλωστε προφανές ότι η μετριοπάθεια δεν έβρισκε πρόσφορο έδαφος στο εμφυλιακό κλίμα της εποχής.

Η παγίωση του Εμφυλίου

Η πόλωση ξεκινούσε από την ιδεολογία και επεκτεινόταν σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας και οργάνωσης. Η ένοπλη σύγκρουση ανάμεσα σε δύο μαχόμενους στρατούς, με οργάνωση και ιεραρχία, για τον μεταπολεμικό έλεγχο της εξουσίας θα κατέληγε σε έναν νικητή και έναν ηττημένο. Σε τέτοιες συνθήκες η όποια επίκληση για συναίνεση φάνταζε εκτός πραγματικότητας. Ο Κανελλόπουλος ονειροπόλος δεν ήταν. Αντίθετα, ανήκε στους ανθρώπους που μάχονταν για τα πιστεύω τους και δεν έμεναν στην άκρη θεωρητικολογώντας και περιμένοντας την έκβαση της μάχης. Η εμπειρία της Κατοχής του είχε διδάξει την πολι-

τική στην πράξη. Το 1943 η ρήξη είχε γίνει αμετάκλητη. Η συνεργασία του με τον Άρη Βελουχιώτη στην Πελοπόννησο στα τέλη Σεπτεμβρίου 1944 για την αποτροπή της βίας μπορεί να ήταν ειλικρινής, αλλά εντέλει ήταν μάταιη.

Στην τελευταία καταγραφή του *Ημερολογίου* του, με ημερομηνία 4 Ιανουαρίου 1945, ο Κανελλόπουλος περιέγραψε το κλίμα της νέας πραγματικότητας (σ. 746): «Δεν θέλω να κάμω ειδικότερες προβλέψεις για το μέλλον. Οι δυσκολίες θα είναι τεράστιες και πολλοί νέοι –ίσως και σκληροί– αγώνες θα απαιτηθούν. Πάντως πιστεύω ακράδαντα, ότι η Ελλάς θ' ανασυγκροτηθεί και θα εδραιωθεί και πάλι σε βάσεις γερές, ηθικές και υλικές. Επικαλούμαι με βαθύτατη ευλάβεια τη

Φείγ βολάν της νεολαίας του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος που κυκλοφόρησε στην Πάτρα στις 3 Νοεμβρίου 1945.

Με τον Σοφοκλή Βενιζέλο και τον Κωνσταντίνο Μητσotάκη στα Χανιά το 1947.

βοήθεια του Θεού στην πορεία της Ελλάδος προς το μέλλον».

Εικοστός αιώνας: νεωτερικότητα και ιδεολογικές μάχες

Η επίκληση στην εθνική ιδεολογία και στη θρησκευτική πίστη, σε συνδυασμό με τη «μάχη» της δημοκρατίας έναντι του κομμουνισμού, κατέστη ο κυρίαρχος ιδεολογικός άξονας των «αστικών» πολιτικών δυνάμεων. Ήταν ένας ιδεολογικός λόγος, που κυριάρχησε στην εγχώρια και στη διεθνή πραγματικότητα του Ψυχρού Πολέμου. Στην Ελλάδα ο λόγος αυτός ταυτίστηκε με τις έννοιες της εθνικοφροσύνης και του αντικομμουνισμού. Για τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο η σχέση έθνους-δημοκρατίας-ατομικής ελευθερίας διακρινόταν για την περατότητά της στην ευρωπαϊκή Ιστορία, ενώ η σχέση έθνους-κομμουνισμού και έθνους-φασισμού για την αντινομία της. Ο 20ός αιώνας ήταν μία τέτοιου είδους νεωτερική πάλη ανάμεσα σε αυτές τις κοσμοθεωρίες. Στον ύστερο Μεσοπόλεμο ο Κανελλόπουλος μεταπήδησε από το πανεπιστήμιο στην πολιτική και αυτοπροβλήθηκε ως ο ηγέτης μίας νέας γενιάς, που ερμήνευε τον Εθνικό Δικασμό ως μία αναδρομική

πολιτική κουλτούρα, που ήταν τροχοπέδη για την πρόοδο της δημοκρατίας. Στη σκέψη του οι αντιθετικές αξίες της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης μπορούσαν να συνδυαστούν και να γίνουν οι άξονες μίας ποιοτικής και πλουραλιστικής δημοκρατίας. Αυτό ήταν το νόημα του ενωτισμού, το οποίο, ωστόσο, μετά το 1943 έχασε μέρος του ενωτικού του προτάγματος, μια και δεν μπορούσε να αγνοήσει τις νέες διαιρέσεις.

Είναι ολοφάνερο ότι ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος θέλησε να είναι πνευματικός και πολιτικός ηγέτης. Ήταν μία επιλογή που είχε σαφές φιλοσοφικό υπόβαθρο αφενός και αυτοπροσέδιδε την αίσθηση της διαφοράς και της υπεροχής αφετέρου. Ο μέχρι τότε πανεπιστημιακός, έχοντας βέβαια και ένα πολιτικό κεφάλαιο που τον ακολουθούσε, μπήκε στην πολιτική με σκοπό να ηγηθεί. Οικειοποιήθηκε δύο πολιτισμικές-ιδεολογικές παραδόσεις: το έθνος και τη δημοκρατία. Ιδεολογικοποίησε το έθνος απέναντι στον κομμουνισμό, ο οποίος αντιμετώπιστηκε ως αρνητής των αξιών του εθνικού εαυτού και ως υπονομευτής του εθνικού νοήματος της Ιστορίας. Ταυτόχρονα, επαναδια-

Ομιλητής κατά τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου από την Εθνική Ενωτική Νεολαία (1949).

τύπωσε την άρρηκτη σχέση δημοκρατίας και φιλελευθερισμού στη βάση της μεταρρύθμισης και της κρατικής παρέμβασης. Ο Κανελλόπουλος πίστευε στην εμπάθυνση της δημοκρατίας και στην ευθύνη του κράτους για κοινωνική συνοχή και για βελτίωση των υλικών συνθηκών της ζωής. Η εμπειρία του Μεσοπολέμου τον είχε επηρεάσει και τον είχε στρέψει προς αυτή την κατεύθυνση. Η επίκληση μίας νέας δημοκρατικής κουλτούρας τη δεκαετία του 1930 συνοδεύτηκε από την ανάγνηση μίας μαχητικής δημοκρατίας τη δεκαετία του 1940, που θα υπερασπιζόταν τον εαυτό της απέναντι σε όσους την απειλούσαν.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΕΚ, *Αρχαί και προγραμματικά κατευθύνσεις του ΕΕΚ* (π. 1936-1938), Αθήνα, χ.η.

Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Κάρολος Μαρξ: Συμβολή εις την ιστορίαν των οικονομικών και κοινωνικών θεωριών*, εκδ. Δημητράκος, Αθήνα, 1931.

Του ίδιου, *Πολιτικός λόγος εκφωνηθείς εν Αθήναις την 15^{ην} Δεκεμβρίου 1935*, Εθνικό Ενωτικό Κόμμα, Αθήνα, 1935.

Του ίδιου, *Ο πόλεμος και το μέλλον: Διδάγματα και αιτήματα ΕΕΚ*, Αθήνα, 1946.

Του ίδιου, *Εισαγωγή σε μια θεωρία της Ιστορίας ως βάσης του Ενωτισμού*, Εθνική Ενωτική Νεολαία, Αθήνα, 1947.

Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Ημερολόγιο Κατοχής: 31 Μαρτίου 1942-4 Ιανουαρίου 1945*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1977.

Νίτσα Λουλέ-Θεοδωράκη, *Παναγιώτης Κανελλόπουλος*, εκδ. Ειρήνη, Αθήνα, 1988.

Στρατής Μυριβήλης, *Ο κομμουνισμός και το παιδομάζωμα*, εκδ. Σημαία, Καλαμάτα, 1948.

Γιώργος Σεφέρης, *Πολιτικό Ημερολόγιο*, τόμ. Α', 1935-1944, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1992.

Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Λογοδοσία μιας ζωής*, τόμ. Α'- Β', Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ο ελληνικός φιλελευθερισμός στο σταυροδρόμι: Η «σοσιαλίζουσα» φάση, 1934-1944*, έκδ. Ι. Σιδέρης – Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αθήνα, 2003.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *ΠΕΑΝ: Μυστικός τύπος της Κατοχής*, εκδ. Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, Αθήνα, 2005..

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ:

α. Συλλογή Ιστορικών Κειμηλίων Αναστάσιου Κανελλόπουλου – Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής.

β. Ιστορικό Αρχείο Παναγιώτη Κανελλόπουλου – Εταιρεία Φίλων Παναγιώτη Κανελλόπουλου.

γ. Αρχειακή Συλλογή Γιάννη Φιλανδρου.

Ο Ιωάννης Κ. Φιλανδρος είναι ιστορικός.

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Η ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ

ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Ενώ συμπληρώνονται 100 χρόνια από τη μεγαλύτερη τραγωδία που έχει πλήξει το ελληνικό έθνος, τη Μικρασιατική Καταστροφή, πληθύνονται τα άρθρα και οι μελέτες κατά της πολιτικής του Ελευθέριου Βενιζέλου την περίοδο 1919-1920 και της εν συνεχεία στάσης του στο εξωτερικό, όπου κατέφυγε μετά την απώλεια των εκλογών της 1ης Νοεμβρίου 1920.

Ακόμη και ένας αντικειμενικός παρατηρητής, ο διαπρεπής ιστορικός Μάικλ Λουέλιν-Σμιθ, πρώην πρεσβευτής της Μεγάλης Βρετανίας στην Ελλάδα (1996-1999), γράφει στο βιβλίο του Το όραμα της Ιωνίας: «το εγχείρημα της Μικράς Ασίας ήταν ένα λάθος, για το οποίο ο Βενιζέλος, αν και μέγας, έφερε τη μεγαλύτερη ευθύνη».¹

ΜΕ όλη την εκτίμησή μας προς τον κύριο Σμιθ, ευλόγως διερωτώμεθα πώς είναι δυνατόν ο πράγματι «μέγας Βενιζέλος» να χαρακτηρίζεται από τον Άγγλο ιστορικό και διπλωμάτη μέγας και ταυτόχρονα να του αποδίδεται η «μεγαλύτερη ευθύνη για το εγχείρημα της Μικράς Ασίας», και κατά συνέπεια για τη Μικρασιατική Καταστροφή, που επέφερε το τέλος της παρουσίας των Ελλήνων στην ασιατική

ακτή του Αιγαίου, όπου ο ελληνικός πολιτισμός χρονολογούνταν τουλάχιστον από τον 8ο αιώνα π.Χ.

Αν λοιπόν ο Βενιζέλος φέρει την «μεγαλύτερη ευθύνη για το εγχείρημα της Μικράς Ασίας», δεν μπορεί να θεωρείται και μέγας. Καταστροφή και μεγαλοσύνη δεν συμβιβάζονται... Κατά συνέπεια ο κύριος Σμιθ μάλλον κάνει λάθος περί της ευθύνης του Βενιζέλου, και θα το δούμε στη συνέχεια. Έχοντας υπόψη πάντως

το συνολικό συγγραφικό έργο του κυρίου Σμιθ, θεωρούμε ότι ο εν λόγω Βρετανός συμπεριλαμβάνεται στους θαυμαστές του Βενιζέλου.

Στην πρώτη γενιά θαυμαστών του Βενιζέλου, αυτής του 20ού αιώνα, εντάσσονται ο Λόιντ Τζορτζ, πρωθυπουργός από το 1916, ο Ουίνστον Τσόρτσιλ, πρώτος λόρδος του Ναυαρχείου, υπουργός Στρατιωτικών στην κυβέρνηση του προηγούμενου και πρωθυπουργός το 1939-1945 και 1951-1955.

Στην ίδια γενιά περιλαμβάνουμε τους Άρνολντ Τόμπι και Χάρολντ Νίκολσον, πανεπιστημιακούς δασκάλους και στελέχη του βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών. Και οι δύο, ως νεαροί υπάλληλοι του Φόρεϊν Όφισ το 1919, άφησαν τη σφραγίδα τους στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας την εποχή εκείνη, ενώ συνέχισαν να παρέχουν τις υψηλού επιπέδου υπηρεσίες τους στη βρετανική διπλωματία τα επόμενα χρόνια.

Οι Άγγλοι

Από τον Δεκέμβριο του 1912, όταν ο Βενιζέλος βρέθηκε στο Λονδίνο έπειτα από πρόσκληση των Λόιντ Τζορτζ και Τσόρτσιλ, υπουργών και των δύο τότε, προκειμένου να γνωρίσουν τον Έλληνα πρωθυπουργό, «απελευθερωτή» της Μακεδονίας σε διάστημα σχεδόν ενός μηνός, οι δύο Βρετανοί πολιτικοί σαγηνεύτηκαν κυριολεκτικά από την προσωπικότητά του.

Ακόμη και όταν αργότερα ο Τσόρτσιλ, θεωρώντας ότι η στήριξη της μικρασιατικής εκστρατείας των Ελλήνων από την Αγγλία θα μπορούσε να βλάψει τα βρετανικά συμφέροντα στον μουσουλμανικό κόσμο και να διαταράξει τις σχέσεις του Λονδίνου με τους μουσουλμάνους των Ινδιών (που μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο σχημάτισαν το Πακιστάν), τάχθηκε κατά της πολιτικής του Βενιζέλου, δεν έπαψε να θαυμάζει και να θεωρεί σπουδαίο πολιτικό τον Έλληνα πρωθυπουργό. Όπως επίσης δεν έπαψε να θαυ-

Η πρώτη συνεδρίαση του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, Παρίσι, 1920. Μεταξύ των συνέδρων διακρίνεται αριστερά ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

μάζει τον ελληνικό στρατό, που, αν και μαχόμενος για μία δεκαετία, μπορούσε να δράσει οπουδήποτε με επιτυχία, όπως ο ίδιος έλεγε.

Οι Βρετανοί ηγέτες ήταν τόσο συνεπαρμένοι από την προσωπικότητα του Βενιζέλου τον Δεκέμβριο-Ιανουάριο του 1912, ώστε να παραμιλούν. «Τι μέρα θα ήταν αυτή για τον Μπαίρον αν ζούσε», είπε μονολογώντας ο Τσόρτσιλ, εις επήκοον όλων όσοι συμμετείχαν σε μια σύσκεψη με τον Έλληνα πρωθυπουργό.

Ενώ ο μέχρι το τέλος του βίου του θαυμαστής του Βενιζέλου αλλά και του ελληνικού λαού και των Ελλήνων στρατιωτών Λόιντ Τζορτζ είπε ξεκάθαρα ότι ο εκ Κρήτης πολιτικός ήταν «ο μέγιστος των ηγετών που ανέδειξε η Ελλάδα μετά τον Περικλή».

«Ο Βενιζέλος και ο Λένιν είναι οι μεγαλύτεροι πολιτικοί της Ευρώπης στην εποχή μας», έγραψε την ίδια περίοδο και ο Βρετανός διπλωμάτης, σύμβουλος του Λόιντ Τζορτζ, Χάρολντ Νίκολσον, σε επιστολή προς στον πατέρα του.

Όλοι αυτοί ήταν τόσο γοητευμένοι από τα πολιτικά χαρίσματα του Βενιζέλου, ώστε να οραματίζονται ότι με αυτόν, όπως και με τις ελληνικές λόγχες και τον ελληνικό στόλο, θα επιτύγχαναν τη στερέωση και την ανάπτυξη της Βρετανικής Αυτοκρατορίας στην Εγγύς Ανατολή (και του βρετανικού ναυτικού στην νοτιοανατολική Μεσόγειο), λόγω της επιταχυνόμενης κατάρρευσης της Οθωμανικής Τουρκίας.

Ήταν η εποχή (1912-1914) που ο Τσόρτσιλ ήταν υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, αρκεί το αγγλικό Ναυαρχείο να αποκτούσε ναυτική βάση στο Αργοστόλι, ώστε να ελέγχει την έξοδο του ιταλικού και του αυστριακού στόλου από την Αδριατική στη νοτιοανατολική Μεσόγειο.

Την ίδια περίοδο ο Τσόρτσιλ συνι-

στούσε στον Βενιζέλο: «Αφήστε τα θωρηκτά και αποκτήστε 20 με 30 ελαφρότερα σκάφη που να οργώνουν το Αιγαίο, το Ιόνιο και τα άλλα πέριξ πελάγη, για να γίνετε κυρίαρχοί τους».

Ο πρώτος λόρδος του αγγλικού Ναυαρχείου ήθελε έναν ελληνικό στόλο προσαρμοσμένο στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά της νοτιοανατολικής Μεσογείου: μικρά και ευέλικτα σκάφη για τα πολλά νησιωτικά συμπλέγματα. Τα μεγάλα βρετανικά σκάφη ήταν για ανοιχτές θάλασσες. Όσο για τον ελληνικό στρατό, ο Τσόρτσιλ έλεγε συνεχώς ότι «οι Ευρωπαίοι στρατηγοί τρίβουν τα μάτια τους για τις επιτυχίες του». Τόσο πολύ ήταν γοητευμένος ο Τσόρτσιλ από τον ελληνικό στρατό και στόλο, που στήριζε την επιτυχία μιας αγγλικής απόβασης στην Καλλίπολη το 1914-1915 στους Έλληνες.

Κατά την παραμονή του στο Λονδίνο ο προσκεκλημένος σε διάφορα επίσημα και ημιεπίσημα γεύματα Έλληνας πρωθυπουργός άκουγε τον υπουργό επί των Οικονομικών της Βρετανίας και ανερχόμενο αστέρα της αγγλικής πολιτικής Λόιντ Τζορτζ να εύχεται με πάθος καθώς ύψωνε το ποτήρι του με το ουαλικό κρασί, μπροστά στους επίσημους συνδαιτημόνες του, υπέρ της εκδίωξης των Τούρκων από την Ευρώπη και του περιορισμού τους στην Ασία, ενώ σε άλλες ευκαιρίες, πιο ιδιωτικές, ήταν ανεπιφύλακτα υπέρ της επιστροφής της Κωνσταντινούπολης στους Έλληνες. Η απόδοση της Πόλης στους Έλληνες περιλαμβανόταν και σε σχέδιο για το τέλος του Ανατολικού ζητήματος που είχαν συντάξει οι Άρνολντ Τόινμπι και Χάρολντ Νίκολσον. Όλα αυτά δεν απέβλεπαν στην εξαπάτηση του Βενιζέλου. Ήταν θέσεις της επίσημης πολιτικής του Λονδίνου.

Τον Οκτώβριο του 1915 μάλιστα, επί κυβερνήσεως Αλέξανδρου Ζαΐμη, οι Βρετανοί πρόσφεραν την Κύπρο στην

Ο Βρετανός διπλωμάτης Χάρολντ Νίκολσον (1886-1968), σύμβουλος του Λόιντ Τζορτζ, έγραψε στον πατέρα του ότι ο Βενιζέλος και ο Λένιν είναι «οι μεγαλύτεροι πολιτικοί της Ευρώπης στην εποχής μας».

Ελλάδα, αρκεί η τελευταία να έμπαινε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Πώς λοιπόν, όταν ο Λόιντ Τζορτζ έγινε πρωθυπουργός, ο Βενιζέλος να μη στηρίξει σ' αυτόν και στη Βρετανία την εξωτερική πολιτική του; Πόσο μάλλον που μετά το 1915 το Λονδίνο, προκειμένου να πάρει στο πλευρό του, και στην παράταξη της Αντάντ γενικότερα, τον ελληνικό στρατό και στόλο, ήταν πρόθυμο να υποσχεθεί ότι μετά τον πόλεμο, και εφόσον νικούσαν οι Σύμμαχοι, θα περιέρχονταν στην Ελλάδα η Σμύρνη και μια περιοχή γύρω από αυτήν. Τέτοιες ευκαιρίες μια φορά στη χιλιετία παρουσιάζονται σε μικρά έθνη.

Τέτοια εμπιστοσύνη έτρεφε για τον ελληνικό στρατό ο Λόιντ Τζορτζ, ώστε να στηρίξει σ' αυτόν την πολιτική του στη Μικρά Ασία και μετά την απώλεια των εκλογών του Νοεμβρίου 1920 από τον

Βενιζέλο και την αναχώρησή του από την Ελλάδα.

Αμερικανοί, Ιταλοί και Γάλλοι

Στην αποτελεσματικότητα του ελληνικού στρατού ο Λόιντ Τζορτζ επένδυσε την ίδια την προσωπική πολιτική τέχνη του. Γι' αυτό μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή ο Ουαλός πολιτικός εξαφανίστηκε από το πολιτικό προσκήνιο της Μεγάλης Βρετανίας, παραιτούμενος από την πρωθυπουργία και την πολιτική. Ουδέποτε όμως μέχρι τον θάνατό του, το 1945, ο γνήσιος αυτός φιλέλληνας έπαψε να πιστεύει στους Έλληνες.

Το 1940, με τις ελληνικές νίκες κατά των Ιταλών, έγραψε στον επί των ημερών του γενικό πρόξενο της Ελλάδας στο Λονδίνο και φίλο του, Τζον Σταυρίδη: «Είχα πάντοτε την πεποίθηση ότι μια ρωμαλέα και δυνατή Ελλάδα στη Μεσόγειο θα αποτελούσε ουσιαστικό παράγοντα για τον ελληνισμό – πίστευα πάντοτε στον ελληνικό λαό και στο μέλλον του».

Κλασικό παράδειγμα της ικανότητας του Βενιζέλου να επηρεάζει τους συνομιλητές του υπέρ των απόψεών του υπήρξε η περίπτωση του Αμερικανού προέδρου Γούντροου Ουίλσον, ο οποίος το 1919, στη Διάσκεψη των Παρισίων, δεν ήθελε να ακούσει για παραχωρήσεις εδαφών. Όταν όμως άκουσε τον Βενιζέλο και την επιχειρηματολογία του, του ζήτησε να του υποβάλει ένα υπόμνημα με τα δίκαια αιτήματα της Ελλάδας.

Και βέβαια ο Ουίλσον, το πενήνημερο 24-29 Απριλίου 1919, όταν κρίθηκε η τύχη της Σμύρνης, τάχθηκε υπέρ της εκεί μετάβασης του ελληνικού στρατού και της περιέλευσής της στην ελληνική διοίκηση, εξοργισμένος με την ιμπεριαλιστική βουλιμία των Ιταλών, που μετά τη Λιβύη το 1911 και τα Δωδεκάνησα το 1912 ήθελαν να κάνουν δική τους όλη τη νοτιοανατολική Μεσόγειο και τη νοτιο-

ανατολική Ευρώπη. Καταλάμβαναν γι' αυτό τη μια επαρχία μετά την άλλη, αρχίζοντας από την Αττάλεια και προχωρώντας προς την Αλικαρνασσό, το Αϊδί-νι, και απαιτώντας τη Σμύρνη βάσει μιας συμφωνίας που δεν ίσχυε (του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης), ενώ στα Βαλκάνια είχαν καταλάβει τα Ιωάννινα και διεκδικούσαν τη Βόρεια Ήπειρο, εκτός εάν την έπαιρνε η Αλβανία, το κράτος-ανδρείκελό τους που έφτιαχναν με τους Αυστριακούς. Να πάνε οι Έλληνες στη Σμύρνη, αποφάνθηκε ο Ουίλσον, έχοντας προηγουμένως πειστεί από τον Βενιζέλο.

Ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Ρόμπερτ Λάνσινγκ, παρών στη Διάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι, έγραψε: «Είμαι πεπεισμένος ότι, χωρίς την προσωπική επιρροή του Βενιζέλου, η επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας δεν θα ήταν τόσο μεγάλη. Ό,τι ζητούσε δόθηκε επειδή αυτός το ζητούσε. Η προσωπικότητα και η εμπιστοσύνη στην κρίση του κυριάρχησαν κατά τις διαπραγματεύσεις και ήταν ικανές να εξουδετερώσουν τα πρακτικά επιχειρήματα που υποστηρίχθηκαν από όσους αντιτάσσονταν στην αποδοχή των επιθυμιών του».

Τους Γάλλους, που μαζί με τους Ιταλούς ήταν οι πιο δύσκολοι στο Μικρασιατικό, γιατί μεταξύ άλλων το γαλλικό κεφάλαιο κατείχε το 60% του οθωμανικού δημόσιου χρέους, ο Βενιζέλος τους υποχρέωσε απέναντί του και απέναντι στην Ελλάδα στέλνοντας στην Ουκρανία δύο μεραρχίες υπό τον στρατηγό Κωνσταντίνο Νίδερ (23.000 άνδρες), προς βοήθεια του εκεί αγωνιζομένου κατά των μπολσεβίκων, στο πλευρό του στρατηγού Αντόν Ντενίκιν, γαλλικού στρατού.

Όσο για τους Ιταλούς, ο Βενιζέλος έπεισε τον υπουργό Εξωτερικών τους, Τομάζο Τιτόνι, να παραχωρήσει στην Ελλάδα τα Δωδεκάνησα, εκτός από τη

Ρόδο, που θα αποδιδόταν όταν θα συνέβαινε το ίδιο και με την Κύπρο. Με την ίδια συμφωνία περιερχόταν στην Ελλάδα και η Βόρεια Ήπειρος.

Το ότι η Συμφωνία Βενιζέλου-Τιτόνι δεν εφαρμόστηκε οφείλεται στην ανατροπή της ιταλικής κυβέρνησης και στην υιοθέτηση από τη διάδοχό της ανταγωνιστικής πολιτικής απέναντι στην Ελλάδα, σε συνεργασία με τον Μουσταφά Κεμάλ στην Ανατολή.

Ο Κρητικός

Οι αποδίδοντες τη μεγαλύτερη ευθύνη της καταστροφής στον Βενιζέλο κάνουν το λάθος ότι δεν κρίνουν με τα δεδομένα του 1919-1920, αλλά με το επελθόν το 1922 αποτέλεσμα. Οι ίδιοι θεωρούν ως πρώτο λάθος του Έλληνα πρωθυπουργού ότι είχε εμμονή με τη Μικρά Ασία. Η άποψή τους όμως αυτή είναι το λιγότερο απερίσκεπτη.

Ο Βενιζέλος είχε γεννηθεί στην Κρήτη το 1864 και μέχρι τα 35 χρόνια του έζησε όλη τη φρίκη των σφαγών που εξαπέλυαν οι Τούρκοι εναντίον του χριστιανικού πληθυσμού της μεγαλονήσου. Για να σωθεί μάλιστα η ίδια η οικογένειά του σε μία από τις σφαγές αυτές των Τούρκων, ως απάντηση στην επανάσταση του 1878, οι Βενιζέλοι μετοίκησαν στη Σύρο, όπου ο Ελευθέριος μαθήτευσε για ένα διάστημα στο Γυμνάσιο της Ερμούπολης.

Δεκαοχτώ μέρες πριν του δοθεί η εντολή από τις Μεγάλες Δυνάμεις να στείλει στρατό στη Σμύρνη για να διαφυλάξει την τάξη και να αποτρέψει το νέο κύμα σφαγών που είχε ήδη αρχίσει (12 Απριλίου 1919), δημοσιοποιήθηκε η *Μαύρη Βίβλος* του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης, που περιλάμβανε, ένα προς ένα, τα ονόματα 774.235 Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης που είχαν ξεριζωθεί από τις πόλεις και τα χωριά στα οποία διέμεναν και

1920, γιορτή στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Διακρίνονται ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο βασιλιάς Αλέξανδρος και ο Θεμιστοκλής Σοφούλης.

είχαν εκτοπιστεί είτε στην Ελλάδα είτε στα βόρεια της Ανατολίας, ενώ οι περισσότεροι Πόντιοι, για να φύγουν από τη σφαγή και την ατίμωση είχαν καταφύγει στη Ρωσία τα χρόνια πριν και κατά την επανάσταση των μπολσεβίκων.

Η *Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού* αφορούσε την περίοδο 1914-1918, συντάχθηκε από ειδική επιτροπή, βάσει επισήμων εγγράφων, στην ελληνική και στη γαλλική γλώσσα, και προκάλεσε συγκλονιστική εντύπωση σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο.

Πολλοί από τους διωχθέντες Έλληνες επέστρεψαν στους τόπους τους μετά την ανακωχή του Μούδρου (Οκτώβριος 1918), για να βρουν τις οικίες τους λεηλατημένες, πυρπολημένες ή άλλως πως κατεστραμμένες, ή κατοικούμενες από μουσουλμάνους. Ένας μεγάλος αριθμός μάλιστα δεν επέστρεψε ποτέ, γιατί άφησε τη ζωή του στα αμελέ ταμπουρού, τα

τάγματα εργασίας που οργάνωναν οι Τούρκοι για την πραγματοποίηση δημόσιων έργων στα βόρεια της Ανατολίας. Στα τάγματα αυτά οι άτυχοι Έλληνες, όπως και οι Αρμένιοι, πέθαιναν από έλλειψη τροφής και νερού, από κρουαγήματα τον χειμώνα και αφόρητες θερμοκρασίες το καλοκαίρι, σκάβοντας βουνά για να κατασκευάσουν δρόμους και γέφυρες ή περπατώντας μέχρι τελικής εξάντλησης γυμνοί και ξυπόλητοι.

Από τη *Μαύρη Βίβλο* του Πατριαρχείου μεταφέρουμε ενδεικτικά ένα απόσπασμα σχετικά με τις θηριωδίες των Τούρκων σε βάρος του ελληνικού στοιχείου στο χωριό Σερέκιοϊ της περιφέρειας Κορδελιού: «Αι οιωγαί, οι ολοφυρμοί των γυναικοπαίδων, αι κωδωνοκρουσίαι, οι αλλαγαμοί, οι θρήνοι και οι κοπετοί των λυσικόμων γυναικών δεν περιγράφονται. Ο αρχηγός της Χωροφυλακής, Μουστά Εφέντης, εισήλθεν εις τον οίκον του Παρασκευά Σκούφου, όπου

Ο χάρτης της «Νέας Μεγάλης Ελλάδος», με τις διαδοχικές επεκτάσεις του ελληνικού κράτους από το 1912 έως το 1920, που πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια της πρωθυπουργίας του Βενιζέλου. Εφ. *Εσπερία*, Λονδίνο, 1920.

είχον συναθροισθεί δέκα επτά εν όλω υπάρξεις και [οι άνδρες του] κατέσφαξαν αυτάς ανηλεώς· εβασάνισε την θυγατέραν του Σκούφου Ολυμπίαν, σύζυγον του Μιχάλη Λεωνιδάκη, ζητών χρήματα και εφόνευσε το τετραετές τέκνον αυτής.

Όλοι οι Τούρκοι εκύθησαν εις τας οδούς και ώρμησαν εις διαρπαγάς. Ελόγχιζον τους γέροντες, εβεβήλωσαν την εκκλησίαν, εγύμνωσαν γυναίκα τινα, Ελεονώραν ονόματι, από κεφαλής μέχρι ποδών και με αδαμιαίαν περιβολήν αφήκαν

αυτήν να τρέχει εις τους δρόμους. Εφονεύθησαν οι ακόλουθοι [αναφέρονται με το ονοματεπώνυμό τους 56 Έλληνες, κάτοικοι του τουρκικού μικρού χωριού]. Οι διερμηνείς των εν Κωνσταντινουπόλει πρεσβειών των Μεγάλων Δυνάμεων μεταβάντες εις Σερέκιοϊ διεπίστωσαν την γενομένην καταστροφήν [...] Κατερχόμενοι εις Σμύρνην διεκρίναμεν από του τραίνου το πτώμα της εκ Σερέκιοϊ παρά το Βαλατζίκ φονευθείσης Μαριγούς Τρούμπαινας, καταβροχθιζόμενον υπό κυνών. Ο οδηγός της αμαξοστοιχίας διέταξε να σταματήσει αύτη, ίνα ενταφιασθή το πτώμα, αλλ' ο συνοδεύων τους κ.κ. διερμηνείς κυβερνητικός υπάλληλος δι' απειλών ηνάγκασε τον οδηγόν να συνεχίση».

Σε 2,5 εκατομμύρια υπολογίζονταν οι Έλληνες της Ασιατικής Τουρκίας και της Ανατολικής Θράκης πριν από την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων.

Από αυτούς υπήρχε αβεβαιότητα πόσοι ήταν εν ζωή το 1919. Το 1922 πάντως αυτοί που κατέφυγαν στην Ελλάδα ή σε άλλες χώρες (Ρωσία, Ουκρανία, Γεωργία, Δυτική Ευρώπη, Αμερική, Αίγυπτο, και λοιπά) υπολογίζονται σε 1,5 εκατομμύριο. Η απλή αυτή παράθεση αριθμών σημαίνει την απώλεια ενός εκατομμυρίου Ελλήνων στις εν λόγω περιοχές της Τουρκίας κατά τη δεκαετία 1912-1922. Οι περισσότεροι από αυτούς βρήκαν τον θάνατο μεταξύ 1914-1918 και 1919-1922. Την ίδια περίοδο οι Αρμένιοι θρηνούσαν 1,5 εκατομμύριο ομογενείς τους, θύματα επίσης της τουρκικής θηριωδίας.

Ομολογία Ιωάννη Μεταξά

Πώς λοιπόν να αρνηθεί ο Ελευθέριος Βενιζέλος το 1919 την αποστολή που του ζητήθηκε να εκτελέσει για να σώσει από τις σφαγές και τους διωγμούς όχι μόνο τις ελληνικές, αλλά και τις λοιπές χριστιανικές κοινότητες της Μικράς Ασίας, που οι

κάτοικοί τους συγκεντρώνονταν στη Σμύρνη και γύρω από αυτή για να αποφύγουν τον βίαιο θάνατο από τους τσέτες επιδρομείς;

Ποιος Έλληνας πρωθυπουργός θα έλεγε ότι σε ένα τέτοιο ιερό και εθνικό καθήκον και η Ιστορία δεν θα τον χλεύαζε και δεν θα τον καταδίκαιζε;

Ας υποθέσουμε όμως ότι ο Βενιζέλος απέρριπτε την προσφορά. Ποια θα ήταν η τύχη των Ελλήνων αυτών όταν το 1955 δημιουργήθηκε το Κυπριακό; Θα διέφερε από αυτήν των Κωνσταντινουπολιτών; Θα υπήρχαν σήμερα Έλληνες στη Σμύρνη, στις Κυδωνίες, στη Φώκαια, στην Προύσα, στο Αϊδίνι, ενώ από το 1974, μετά την Κύπρο, οι Τούρκοι απειλούν και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, αμφισβητώντας την κυριαρχία της Ελλάδας σε αυτά;

Ας επανέλθουμε όμως στο 1919, όταν ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη. Κανείς μα κανείς από τους μετέπειτα επικριτές του Βενιζέλου, στους οποίους στηρίζονται οι σημερινοί επικριτές του θεωρουμένου και από τους Ευρωπαίους μεγάλο Έλληνα πολιτικού, δεν τον κατήγγειλε τότε για την απόβαση στην Ιωνία.

Ακόμη και ο μεγαλύτερος από τους αντιπάλους του, ο Ιωάννης Μεταξάς, στο *Ημερολόγιό* του, με ημερομηνία 5 και 6 Μαΐου 1919, ευρισκόμενος στην Ιταλία, όπου είχε δραπετεύσει με τους Δημήτριο Γούναρη και Γεώργιο Πεσμαζόγλου, έγραψε τα εξής αποκαλυπτικά:

5/18 Μαΐου 1919, Κυριακή.

[...] Το βράδυ αι εφημερίδες: Οι Έλληνες κατέλαβον την Σμύρνην! Στρατιωτική κατοχή. Βεβαιότης ότι θα την λάβη. *Ετελείωσε! Ημείς* [με το Ημείς, εννοεί οι αντίπαλοι του Βενιζέλου, οι Λαϊκοί και οι βασιλόφρονες] *ηττήθημεν οριστικώς πολιτικώς, αλλά ας μεγαλυθῆ ἡ Ελλάς, και*

ας ευδαιμονήση, όπως αυτή νομίζει καλλίτερον.

Ημείς θα ζήσωμεν εν εξορία, φυγάδες, πτωχοί, καταδικώμενοι... Θα ζήσω εν αγωνία έως ότου έλθη η Λέλα [η σύζυγός του] και τα παιδιά. Θεέ μου συγχώρησον τας τελευταίας μου ματαιότητας. Ετελείωσε πλέον! Ο πολιτικός μου βίος παύει διά παντός.

Ο Γούναρης ακολουθεί την πολιτική του Βενιζέλου

Οι αντιβενιζελικοί κέρδισαν τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920. Τις κέρδισαν εξαπατώντας τον ελληνικό λαό –όλες οι οικογένειες είχαν κάποιον συγγενή στρατιωτικό στη Μικρά Ασία– ότι αναλαμβάνοντας την εξουσία θα έκλειναν το Μικρασιατικό και θα έφερναν την ειρήνη και, μαζί με την ειρήνη, θα επέστρεφαν οι πατεράδες και οι γιοι τους από το μέτωπο. «Οίκαδε».

Έκαναν όμως ακριβώς το αντίθετο.

Συνέχισαν την πολιτική του Βενιζέλου στη Μικρά Ασία και αντί για ειρήνη ενέτειναν τον πόλεμο και τον επέκτειναν. Έφτασαν στα μέσα της διαδρομής προς την Άγκυρα. Στο Εσκή Σεχίρ, στην Κιουτάχεια και στο Αφιόν Καραχισάρ. Και από εκεί αποπειράθηκαν να καταλάβουν την πρωτεύουσα του Κεμάλ. Υποτίθεται για να τον συντρίψουν και να τον εξαναγκάσουν να υπογράψει ειρήνη. Ήταν αστέιο όμως να νομίζουν πως ο Κεμάλ θα τους περίμενε να τον συλλάβουν. Θα είχε υποχωρήσει στα αχανή ενδότερα της Ανατολίας, όπου δεν υπήρχε περίπτωση να τον βρουν χωρίς να διαλυθεί προηγουμένως ο στρατός.

Και, ω της ανοησίας... Ξεκίνησαν κατακαλόκαιρο. Κατακαλόκαιρο θα περνούσαν τον Σαγγάριο και στη συνέχεια την Αλμυρά Έρημο! Τι σήμαινε όμως Αλμυρά Έρημος; Δεν το ήξεραν; Δεν φρόντισαν να μάθουν; Κρανίου τόπος ήταν. Το έλεγε και το όνομά της. Ούτε

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στην θαλαμηγό Νάρκισσος, φεύγει από την Ελλάδα μετά την ήττα του στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920.

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος αναχωρεί από το Φάληρο για τη Μικρά Ασία.

νερό ούτε δέντρο υπήρχε. Έδαφος υφάλμυρο. Με αποπνικτική υγρασία και ζέστη. Εκεί άφησαν τη ζωή τους χιλιάδες Έλληνες στρατιώτες.

Η εκστρατεία όμως ήταν απόφαση των πολιτικών και ενός δύο ανώτατων κοκορόμαυλων αξιωματικών. Ο αρχηγός της ατρατιάς, ο Αναστάσιος Παπούλας, ήταν εναντίον. Αλλά ποιος τον άκουγε. Για την επιτυχία της εκστρατείας οι βασιλόφρονες πολιτικοί πήραν τον βασιλιά στον λαιμό τους. Τον ξανάκακαν αρχιστράτηγο και ξεκίνησαν για τη Σμύρνη από το Φάληρο με τον στόλο μια μέρα συμβολική: 29 Μαΐου 1921. Ο Κωνσταντίνος όμως ήταν άρρωστος και άτολμος. Φάνηκε στη σύσκεψη της Κιουτάχειας, όπου ελήφθη η απόφαση για προέλαση στην Αγκυρα. Στη σύσκεψη άκουγε μόνο. Δεν μιλούσε. Δεν εξέφραζε γνώμη. Δεν διέτασσε. Αυτή τη φορά ήταν φοβισμένος. Ήταν η σκιά του εαυτού του 1915, τότε που έκανε τα λάθη το ένα μετά το άλλο.

Λάθη που είχαν εξελιχθεί σε τραγωδία εναντίον του, γιατί είχε θελήσει να το παίξει «ελέω Θεού μονάρχης» (το είχε πει άλλωστε) και στρατηλάτης, και είχε συγκρουστεί με τον πρωθυπουργό του, Βενιζέλο, το 1915. Σ' αυτόν όμως χρωστούσε την επάνοδό του στην αρχηγία του στρατεύματος από την καταισχύνη της ήττας του 1897, λόγω της οποίας τον είχαν καθαιρέσει οι επαναστάτες του 1909. Αυτοί που είχαν φέρει τον Βενιζέλο στην εξουσία. Ο Κρητικός όμως τον είχε επαναφέρει για να ενώσει τους Έλληνες, όχι για να δημιουργήσει ένα Έλληνα κάιζερ.

«Βάζεις φίδι στον κόρφο σου», προειδοποίησε τον Βενιζέλο ο αρχιεπαναστάτης του 1909, συνταγματάρχης Νικόλαος Ζορμπάς.

Εκείνος όμως δεν τον άκουσε και το πλήρωσε αργότερα.

«Διαφωνώ με την πολιτική σας», είπε στον εκλεγμένο πρωθυπουργό ο Κωνσταντίνος, και για να του αποδείξει ότι

είχε άδικο συγκάλεσε δύο Συμβούλια του Στέμματος με όλους τους δικούς του τέως πρωθυπουργούς.

Κι εκείνοι είπαν: «Έχει δίκιο ο Βενιζέλος» (Φεβρουάριος 1915).

Ο Κωνσταντίνος όμως ήταν πείσμων. Ο Κρητικός κέρδισε τις εκλογές που έγιναν στις 31 Μαΐου 1915, αλλά ο μεγαλειότατος του έδωσε την εντολή όχι την επομένη, ως όφειλε, αλλά ύστερα από ένα δίμηνο! Για να ξαναδιαφωνήσει μαζί του και να αναγκάσει για δεύτερη φορά τον λαοπρόβλητο πρωθυπουργό να παραιτηθεί.

Πρόφαση ή πραγματικότητα το πρόβλημα με τον Κωνσταντίνο

Ας επανέλθουμε όμως στο 1920. Με το που κέρδισαν τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920, τα βασιλόφρονα ή αντιβενιζελικά κόμματα επιδίωξαν να μην προκαλέσουν τους Αγγλογάλλους συμμάχους σχηματίζοντας κυβέρνηση υπό τον Δημήτριο Γούναρη, αρχηγό του μεγαλύτερου κόμματος και κυριότερου αντιπάλου του Βενιζέλου, αλλά με τον αρχαιότερο πολιτικό Δημήτριο Ράλλη.

Δεν επέδειξαν όμως την ίδια σύνεση στη συνέχεια, όταν προειδοποιήθηκαν από τους Συμμάχους ότι θα αποτελούσε πρόκληση γι' αυτούς η επάνοδος του Κωνσταντίνου στον θρόνο, γιατί θα ήταν σαν να επιβραβευόταν η γερμανόφιλη πολιτική του του 1915-1917, μετά μάλιστα την ήττα της Γερμανίας στον πόλεμο.

Η προειδοποίηση συνοδευόταν από την απειλή ότι αν επανερχόταν ο Κωνσταντίνος στον θρόνο, οι σύμμαχοι θα σταματούσαν κάθε οικονομική και στρατιωτική βοήθεια προς την Ελλάδα.

Ο Γούναρης, ο Νικόλαος Στράτος, ο Νικόλαος Θεοτόκης, και άλλοι δεν ήθελαν ούτε να ακούσουν περί μη επανόδου του Κωνσταντίνου, ενώ μπορούσαν να αναθέσουν τον θρόνο σε ένα από παιδιά

του. Τον Γεώργιο, όπως έκαναν αργότερα οι επαναστάτες του 1922, ή τον Παύλο.

Αλλά και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος έπρεπε να προτιμήσει τη λύση κάποιου παιδιού του. Γνώριζε ότι η Αντάντ, ιδίως οι Γάλλοι, που τον είχαν εξορίσει το 1917, δεν αστειευόταν και για μία ακόμη φορά θα την πλήρωνε η Ελλάδα, γιατί ο στρατός θα κινδύνευε με λιμοκτονία στη Μικρά Ασία. Εξάλλου η υγεία του δεν ήταν καθόλου καλή, και πράγματι, δύο χρόνια αργότερα, τον Δεκέμβριο του 1922, πέθανε.

Από τη μέρα που επέστρεψε στον θρόνο ο Κωνσταντίνος, οι εγγεγραμμένες συμμαχικές (αγγλικές και γαλλικές) πιστώσεις παρέμειναν ανενεργές στα θησαυροφυλάκια του Λονδίνου και του Παρισιού, ενώ ούτε δάνεια δίδονταν στην Ελλάδα ούτε οπλισμός χορηγούνταν για τον στρατό της.

Η πρωτοβουλία της στροφής αυτής της Αντάντ απέναντι στην Ελλάδα ήταν της Γαλλίας, όπως και το 1915-1917. Πράγματι, η Γαλλία εκείνη την εποχή δεν ήταν εντάξει απέναντί μας. Είχε πάρει δάνειο από την Τράπεζα της Ελλάδος και δεν το επέστρεφε, ενώ η οικονομία της δεν πήγαινε καλά και το φράγκο είχε χάσει μεγάλο μέρος της αξίας του. Πώς το Παρίσι θα συνέχιζε να παρέχει τις πιστώσεις που είχε υποσχεθεί στην Ελλάδα; Βρήκε λοιπόν αφορμή με την επάνοδο του Κωνσταντίνου στον θρόνο για να κόψει κάθε βοήθεια στην Αθήνα. Έτσι, το Λονδίνο αναγκάστηκε να ακολουθήσει την ίδια πολιτική.

Στην απελπισία του το μετανοεμβριανό καθεστώς απευθύνθηκε στην Ουάσινγκτον. Η αμερικανική κυβέρνηση είχε ανοίξει κι αυτή πιστώσεις για την Ελλάδα, 48,5 εκατομμύρια δολάρια. Από αυτά είχαμε εκταμιεύσει 15 εκατομμύρια δολάρια και υπολείπονταν 33,5 εκατομμύρια. Στην αναβροχιά καλά ήταν κι αυ-

Η προκουμαία της Σμύρνης κατά την ημέρα της άφιξης του βασιλιά Κωνσταντίνου.

τά. Δεν ήταν αρκετά, αλλά κάλυπταν τρύπες.

Η Αμερική δεν είχε πρόβλημα, γιατί δεν τα είχε βάλει ποτέ με τον Κωνσταντίνου. Υπήρχε ωστόσο ένα τυπικό εμπόδιο, πολύ εύκολο να αρθεί για τα καταφθάσουν τα δολάρια στη διψασμένη για οικονομική βοήθεια Αθήνα.

Η συμφωνία για τη χορήγηση των αμερικανικών πιστώσεων είχε συναφθεί το 1918, όταν βασιλιάς της Ελλάδας ήταν ο Αλέξανδρος, γιος του Κωνσταντίνου, ο οποίος πέθανε τον Οκτώβριο του 1920, γι' αυτό επέστρεψε στον θρόνο τον Νοέμβριο ο πατέρας του.

Τυπικά οι Αμερικανοί ζήτησαν από την ελληνική κυβέρνηση να τους δώσει ένα έγγραφο που να αναφέρει ότι μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου είχε επανέλθει στον θρόνο ο Κωνσταντίνος και τα χρήματα θα αποστέλλονταν πάραυτα στην Αθήνα.

Ο άναξ όμως απαγόρευσε στην κυβέρνηση του να εκπληρώσει τον όρο που

έθετε η Ουάσιγκτον, γιατί αυτό θα σήμαινε ότι κατά την περίοδο Ιουνίου 1917-Νοεμβρίου 1920 δεν ήταν βασιλιάς, ενώ ο ίδιος υποστήριζε πως ουδέποτε είχε παραιτηθεί από τον θρόνο και ο δευτερότοκος γιος του, Αλέξανδρος, ήταν απλώς προσωρινός τοποτηρητής του θρόνου. Έτσι η Ελλάδα στερήθηκε 33,5 εκατομμύρια δολάρια, τα οποία είχε ανάγκη εκείνη την εποχή.

Αν ακουγόταν ο Δημήτριος Ράλλης

Ας επανέλθουμε όμως στις πρώτες μέρες της διακυβέρνησης της χώρας από τους αντιβενιζελικούς, μετά την 1η Νοεμβρίου 1920.

Ο πρωθυπουργός, Δημήτριος Ράλλης, πρότεινε να χρησιμοποιηθεί ο ευρισκόμενος στο εξωτερικό Βενιζέλος για να μην πάρει λάθος πορεία το Μικρασιατικό. Άλλωστε ο Κρητικός πολιτικός είχε ανοίξει το ζήτημα αυτό και αυτός μπορούσε να το κλείσει, αφού γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλον Έλληνα τους

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και ο Δημήτριος Γούναρης λίγο πριν αποβιβαστούν στη Σμύρνη (πηγή: Φωτογραφική συλλογή Ν.Ε. Τόλη).

ξένους στρατιωτικούς και πολιτικούς ηγέτες, και μπορούσε να τους αντιμετωπίσει επηρεάζοντάς τους θετικά για τις ελληνικές θέσεις.

Είχε άλλωστε ο Δημήτριος Ράλλης σαφή δείγματα της προθυμίας του Βενιζέλου να προσφέρει τις εθνικές υπηρεσίες του στην πατρίδα αθόρυβα, από το εξωτερικό, παρότι στην κυβέρνηση των Αθηνών βρίσκονταν οι μεγάλοι αντίπαλοί του.

Όπως αποκάλυψε μάλιστα ο ίδιος ο Βενιζέλος σε μια ιστορική αγόρευσή του στη Βουλή στις 31 Μαρτίου 1932, ως πρωθυπουργός, έφτασε στο σημείο να προτείνει στους Συμμάχους να αναγνωρίσουν τον Κωνσταντίνο μετά την επάνοδό του στον θρόνο.

Γενναιότερος πάντων ο Πρωτοπαπαδάκης

Στην ίδια ομιλία του στη Βουλή στις 31 Μαρτίου 1932, όπως και σ' αυτήν της επο-

μένης, 1ης Απριλίου, ο Βενιζέλος αναφέρθηκε στα λάθη που διέπραξαν οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις του 1920-1922, συνεπεία των οποίων επήλθε η Μικρασιατική Καταστροφή. Οι δύο αυτές παρεμβάσεις του Βενιζέλου προέκυψαν διότι το Λαϊκό Κόμμα (αξιωματική αντιπολίτευση) κατήγγειλε τον Κρητικό πολιτικό ως υπεύθυνο της καταστροφής.

Συνοπτικά ο Βενιζέλος είπε ότι οι διάδοχοί του έπρεπε να αντιδράσουν στη διακοπή της προς την Ελλάδα και τον ελληνικό στρατό οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας των Συμμάχων αναστέλλοντας την πληρωμή του προς αυτούς δημόσιου χρέους, όπως είχε προτείνει τότε ο υπουργός Οικονομικών Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, αλλά η πρότασή του δεν είχε γίνει δεκτή.

Με την ευκαιρία να σημειωθεί ότι ο Βενιζέλος αναφέρθηκε με ιδιαίτερα κολακευτικά λόγια στον Ναξίωτη πολιτικό και από τον Μάιο μέχρι τον Αύγουστο

πρωθυπουργό Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη, χαρακτηρίζοντας την απόφασή του να κόψει το χαρτονόμισμα στα δύο παρά να αρχίσει να τυπώνει χαρτονομίσματα και να εξευτελίσει τη δραχμή ως γενναία «ανδρική πράξη». «Σπανίως προσεφέρθη τόσο μεγάλη υπηρεσία εις μίαν χώραν, από εκείνην την οποίαν προσέφερε τότε ο Πρωτοπαπαδάκης», πρόσθεσε ο Βενιζέλος στη θυελλώδη ομιλία του στις 31 Μαρτίου 1932 στη Βουλή, και τόνισε ότι ο «αδικώτερον τουφεκισθείς [από τους 6 εκτελεσθέντες στις 15 Νοεμβρίου 1922] είναι ο μακαρίτης Πρωτοπαπαδάκης».

Ο Βενιζέλος εξήγησε την άρνηση της κυβέρνησης να αποδεχθεί την πρόταση Πρωτοπαπαδάκη για αναστολή της πληρωμής του ελληνικού δημόσιου χρέους προς τους Συμμάχους στο ότι έλπιζε να αναγνωρισθεί (με την ενέργειά της αυτή) η επάνοδος του Κωνσταντίνου στον θρόνο.

Άλλο λάθος της κυβέρνησης των διαδόχων του Βενιζέλου ο εκ Κρήτης πολιτικός θεώρησε τη μη ανάπτυξη διπλωματικής πρωτοβουλίας να συνεννοηθεί με τον Κεμάλ, ώστε η Ελλάδα να εκκενώσει τη Μικρά Ασία (αποσύροντας απ' αυτή τον στρατό της) και να κρατήσει την Ανατολική Θράκη. Τη ρύθμιση αυτή θα ακολουθούσε ανταλλαγή πληθυσμών.

Η προς Άγκυρα εκστρατεία

Λάθος χαρακτήρισε ο Βενιζέλος και την ελληνική εκστρατεία του θέρους του 1921 κατά της Άγκυρας. Την αποκάλεσε «αφροσύνη», γιατί ο Κεμάλ δεν θα καθόταν στην πρωτεύουσά του για να συλληφθεί, ενώ οι θυσίες των Ελλήνων στρατιωτών σε νεκρούς και τραυματίες θα ήταν, και υπήρξαν, ανυπολόγιστες.

Στα λάθη των μετανοεμβριανών κυ-

βερνήσεων ο Βενιζέλος πρόσθεσε και την άρνησή τους να δεχτούν μεσολάβηση των Συμμάχων για ρύθμιση του Μικρασιατικού ζητήματος, και την εκ μέρους του Δημήτριου Γούναρη δήλωση προς τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Τζορτζ Κάρζον ότι η χώρα του είχε δεσμευτεί να λειτουργεί σε συνεργασία με τις συμμάχους της χώρας.

Στα λάθη της κυβέρνησης Γούναρη μετά την αποτυχία της εκστρατείας προς την Άγκυρα ο Βενιζέλος πρόσθεσε και την έλλειψη προνοητικότητας να διατάξει σύμπτυξη του ελληνικού στρατεύματος στη Σμύρνη και στην κοιλάδα του Μαιάνδρου, ώστε να ενισχυθεί η άμυνα της εν λόγω περιοχής και να μη διαλυθεί το στράτευμα τον Αύγουστο του 1922, με την επίθεση του Κεμάλ στο εκτεταμένο μέτωπο Αφιόν Καραχισάρ-Εσκή Σεχίρ.

Η δεινότατη κατηγορία

Κλείνοντας τη συγκλονιστική αγόρευσή του της 1ης Απριλίου 1932 ο Βενιζέλος διαμαρτυρήθηκε γιατί στη δική του ομιλία ο Παναγής Τσαλδάρης «μου απήθυνε την δεινοτάτην κατηγορίαν ότι, όταν εγώ απεδοκιμάσθην από τον Ελληνικόν Λαόν έγινα Εφιάλτης, ή τουλάχιστον Θεμιστοκλής, ή τουλάχιστον Αλκιβιάδης». Και πρόσθεσε: «Ευτυχώς δεν έγινα τίποτε από αυτά. Έμεινα μακράν, επένθουν τας τύχας της χώρας μου. Ήμουν βέβαια δυστυχής, διότι εν έργον μιας ολοκλήρου ζωής είχε σωρευθεί εις ερείπια. Αλλά δεν παρέλειψα καμμίαν ευκαιρίαν [...] να είμαι χρήσιμος εις τον τόπον μου».

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

- 1 Michael Llewellyn-Smith, *Το όραμα της Ιωνίας, Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία, 1919-1922*, εκδ. ΜΙΕΤ, 2009.

Ο Τίτος Ι. Αθανασιάδης είναι δημοσιογράφος, ιστορικός, Μ.Α. University of London.

Ζήσε τη δική σου
ονειρεμένη ιστορία.

**Οικολογικές Πέτρες & Τουβλάκια
Επένδυσης Mathios stone.**

- ✓ Ελαφριές και σε **μεγάλη ποικιλία** σχεδίων & χρωμάτων.
- ✓ Τοποθετούνται με κόλλα **εύκολα, γρήγορα** και οικονομικά.
- ✓ Ιδανικές για **εσωτερικούς** και για **εξωτερικούς τοίχους**.
- ✓ Παράγονται από φυσικά υλικά & **δεν περιέχουν επιβλαβείς ουσίες** για τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

MATHIOSstone

Veracruz Cream

30 YEAR LIMITED
warranty

mathios.com

Στρατιώτες της Ρουάντα στο Κάμπο Ντελγκάδο, κοντά στην Πάλμα.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΙΣΛΑΜΙΣΤΩΝ ΣΤΗ ΜΟΖΑΜΒΙΚΗ

ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Θ. ΧΑΛΑΤΣΗ

Η Μοζαμβίκη, κράτος της νοτιοανατολικής Αφρικής και πρώην πορτογαλική αποικία, απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1975. Από το 1977 μέχρι το 1992 η χώρα δοκιμάστηκε από έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο ανάμεσα στο καθεστωτικό κίνημα FRELIMO και στο ανταγωνιστικό RENAMO, ο οποίος έληξε με την επικράτηση του πρώτου. Τα επόμενα χρόνια, και παρά τις προσπάθειες που έγιναν για την ανοικοδόμηση και την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, δημιουργήθηκε το υπόβαθρο για την εμφάνιση ενός ισλαμιστικού κινήματος στη βόρεια επαρχία του Κάμπο Ντελγκάντο. Έτσι, από το 2017 η Μοζαμβίκη έχει

προστεθεί σε μία σειρά κρατών της υποσαχάριας Αφρικής, με πλειονότητα ή μειονότητα μουσουλμανικού πληθυσμού, που αντιμετωπίζουν στο εσωτερικό τους την ένοπλη δράση ισλαμιστών οι οποίοι έχουν την υποστήριξη της Αλ Κάιντα ή του λεγόμενου Ισλαμικού Κράτους.

Η ΜΟΖΑΜΒΙΚΗ, με έκταση 801.590 τ.χλμ. και πληθυσμό, σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις, πάνω από 31 εκατομμύρια κατοίκους, βρίσκεται στη νοτιοανατολική Αφρική και συνορεύει με την Τανζανία, το Μαλάουι, το Εσουατίνι (πρώην Σουαζιλάνδη), τη Ζάμπια, τη Ζιμπάμπουε και τη Δημοκρατία της Νότιας Αφρικής. Στα ανατολικά της σύνορα έχει μία εκτεταμένη ακτογραμμή 2.500 χλμ. στον Ινδικό ωκεανό. Η μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού, περίπου το 60%, είναι χριστιανοί, κυρίως καθολικοί και προτεστάντες, οι μουσουλμάνοι (κυρίως σουνίτες) αποτελούν πάνω από το 18%, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό ασπάζεται τοπικές ανιμιστικές λατρείες, είναι πιστοί άλλων θρησκειών ή άθεοι. Οι πολυπληθέστερες εθνότητες είναι οι Μάκουα, οι Τσόγγκα, οι Λόμουε και οι Σένα. Οι εθνότητες με το μεγαλύτερο ποσοστό μουσουλμάνων είναι οι Γιάο και οι Μουάνι. Μέρος των κατοίκων έχει μικτές αφροπορτογαλικές καταβολές, ενώ στη χώρα κατοικούν επίσης μικρότεροι αριθμοί Ευρωπαίων (κυρίως Πορτογάλων), Ινδών και Κινέζων.

Το Ισλάμ εκτιμάται ότι εμφανίστηκε στη Μοζαμβίκη κατά τον 8ο αιώνα, με την άφιξη Αράβων εμπόρων, και σύντομα δημιουργήθηκε μία συμπαγής μουσουλμανική κοινότητα κυρίως στο βόρειο τμήμα της χώρας. Οι αφρικανικές

φυλές που κατοικούσαν στα κεντρικά και στα νότια διατήρησαν την πίστη τους σε προγενέστερες ανιμιστικές λατρείες. Στις αρχές του 16ου αιώνα οι Πορτογάλοι εγκατέστησαν τους πρώτους εμπορικούς σταθμούς σε παράκτιες περιοχές της Μοζαμβίκης, ενώ οι ιεραποστολές της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας άρχισαν τον προσηλυτισμό των τοπικών αφρικανικών φυλών στον χριστιανισμό. Κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα οι προστριβές για την εμπορική και τη θρησκευτική κυριαρχία κατέληξαν σε πολεμικές συγκρούσεις ανάμεσα στους μουσουλμάνους και στους Πορτογάλους, με την επικράτηση των δεύτερων στην περιοχή της Ζαμβέζια. Τις δεκαετίες που ακολούθησαν οι Πορτογάλοι έστρεψαν την προσοχή τους στην υπεράσπιση άλλων υπερπόντιων αποικιακών κτήσεών τους, κυρίως της Βραζιλίας, και τα σουλτανάτα του μουσουλμανικού βορρά διατήρησαν την ισχύ τους. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα οι Πορτογάλοι προχώρησαν σε μία σειρά εκστρατειών εναντίον τοπικών αφρικανικών φυλών, που τους επέτρεψαν να επιβάλουν την κυριαρχία τους στο σύνολο της Μοζαμβίκης.

Ανάμεσα στις δεκαετίες του 1930 και του 1950 το πορτογαλικό Νέο Κράτος (Estado Novo), υπό την ηγεσία του πρωθυπουργού Αντόνιο Σαλαζάρ, υιοθέτησε

την πολιτική της αφομοίωσης των τοπικών αφρικανικών πληθυσμών στις αποικιακές κτήσεις (Ανγκόλα, Πορτογαλική Γουινέα και Μοζαμβίκη) με ένα εντατικό πρόγραμμα προσηλυτισμού από τις ιεραποστολές της Καθολικής Εκκλησίας. Η αφομοίωση όμως των μουσουλμάνων στη βόρεια Μοζαμβίκη απέτυχε όχι μόνο γιατί ο τοπικός πληθυσμός παρέμεινε προσηλωμένος στον κλάδο του σουφισμού και των πρακτικών του, αλλά και επειδή η πορτογαλική εθνοπολιτισμική ταυτότητα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τον καθολικισμό. Κατά συνέπεια ο μουσουλμανικός πληθυσμός στον βορρά παρέμεινε αποκομμένος από τη δυτική επιρροή μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Εκείνη την περίοδο στις αφρικανικές αποικιακές κτήσεις των Πορτογάλων εμφανίστηκαν τοπικά ένοπλα κινήματα που επιδίωκαν την ανεξαρτησία των χωρών τους. Ειδικότερα στη Μοζαμβίκη τον ανταρτοπόλεμο εναντίον των Πορτογάλων διεξήγε το Απελευθε-

ρωτικό Μέτωπο της Μοζαμβίκης (Frente de Libertação de Moçambique – FRELIMO). Η Μοζαμβίκη απέκτησε την ανεξαρτησία της τον Νοέμβριο του 1975 και το FRELIMO, που είχε οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη από τη Σοβιετική Ένωση, ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας.

Το FRELIMO, που είχε αριστερές ιδεολογικές καταβολές, με το νέο σύνταγμα που εισήγαγε τον Φεβρουάριο του 1977 προσδιορίστηκε επισήμως ως μαρξιστικό-λενινιστικό κόμμα και η χώρα ανακηρύχθηκε σε Λαϊκή Δημοκρατία, με πρόεδρο τον Σαμόρα Μαχέλ. Λίγο νωρίτερα είχε ιδρυθεί και η Εθνική Αντίσταση της Μοζαμβίκης (Resistência Nacional Moçambicana – RENAMO), ένα αντικομμουνιστικό κίνημα που είχε υποστήριξη από τη Νότια Αφρική, στην οποία εκείνη την περίοδο κυριαρχούσε το καθεστώς του απαρτχάιντ. Το τοπικιστικό πνεύμα των φυλών αλλά και ο έντονος ιδεολογικός ανταγωνισμός των δύο κινήματων οδή-

Μαχητές του FRELIMO (Απελευθερωτικό Μέτωπο της Μοζαμβίκης) το 1975.

γησαν από τον Μάιο του 1977 μέχρι τον Οκτώβριο του 1992 σε έναν αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, τα θύματα του οποίου (συμπεριλαμβανομένων όσων πέθαναν από την πείνα) εκτιμάται ότι ανήλθαν σε 1.000.000.

Ας σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου το FRELIMO, που γενικά θεωρούσε τις θρησκείες σκοταδιστικές και αναχρονιστικές, μετέβαλλε την πολιτική του. Όσον αφορούσε τις σχέσεις με τον μουσουλμανικό πληθυσμό, το 1983 ο πρόεδρος Μαχέλ αναγνώρισε ένα εθνικό συμβούλιο των μουσουλμάνων της Μοζαμβίκης. Η μεταστροφή αυτή οφειλόταν και στο γεγονός ότι το RENAMO, που είχε επιρροή κυρίως στο κεντρικό τμήμα της χώρας, στον βορρά είχε εξασφαλίσει την υποστήριξη των μουσουλμάνων Μουάνι. Ήδη όμως από τις αρχές του 1970 η πιο διαλλακτική θρησκευτική κοινότητα των σούφι είχε αρχίσει να αμφισβητείται από τους αναθεωρητές σουνίτες μουσουλμάνους φοι-

τητές που είχαν σπουδάσει με υποτροφίες στη Σαουδική Αραβία και στο Σουδάν και είχαν επηρεαστεί από το δόγμα του ουαχαμπιτισμού. Οι εκφραστές αυτής της τάσης θεωρούσαν τις πρακτικές των σούφι παθητικές και συμβιβαστικές προς την κεντρική κυβέρνηση. Το χάσμα ανάμεσα στους ισλαμιστές και στο ισλαμικό συμβούλιο της Μοζαμβίκης έμελλε να διευρυνθεί ακόμη περισσότερο τις επόμενες δεκαετίες.

Οι απαρχές του ισλαμιστικού κινήματος

Μετά το τέλος του εμφύλιου πολέμου και τη συμφωνία ειρήνευσης το 1992 (το ηττημένο RENAMO εξακολούθησε να είναι στρατιωτικά ενεργό μέχρι και το 2014, οπότε με μία νέα συμφωνία η μεγάλη πλειονότητα των μαχητών του αποδέχτηκε τον αποφλισμό της) το FRELIMO προσπάθησε να προωθήσει την εθνική συμφιλίωση και να βάλει τη χώρα σε τροχιά ανάπτυξης. Έχοντας χάσει μετά τη διάλυ-

Μαχητές της ισλαμιστικής οργάνωσης Ahlu Sunna Wal Jammah (Οι Υποστηρικτές της Παράδοσης και της Κοινότητας), που δρα στη βόρεια επαρχία Κάμπο Ντελγκάντο της Μοζαμβίκης από το 2017.

Στις τάξεις των ισλαμιστών που μάχονται στο Κάμπο Ντελγκάντο συμμετέχουν ακόμη και ανήλικα παιδιά, ενώ εκτός από μέλη των τοπικών φυλών έχει διαπιστωθεί η συμμετοχή ισλαμιστών και από άλλα γειτονικά κράτη, κυρίως την Τανζανία.

ση της ΕΣΣΔ τον κύριο υποστηρικτή του, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 το FRELIMO κινήθηκε ιδεολογικά στον χώρο της σοσιαλδημοκρατίας και το 1994, μετά τη διεξαγωγή των πρώτων πολυκομματικών εκλογών, εξελέγη πρώτο κόμμα, με το 53,3% των ψήφων. Στις εκλογές του 1994 και σε όσες διεξήχθησαν μεταγενέστερα η πλειονότητα του μουσουλμανικού πληθυσμού στον βορρά ψήφισε κατά του FRELIMO.

Στο μεταξύ, η ανακάλυψη μεγάλων αποθεμάτων ρουμπινιών το 2009 και η ανακάλυψη μεγάλων κοιτασμάτων φυσικού αερίου στις παράκτιες περιοχές της βόρειας επαρχίας του Κάμπο Ντελγκάντο (κυριολεκτικά σημαίνει στενό ακρωτήριο) από την αμερικανική πετρελαϊκή εταιρία Anadarko το 2012 δημιούργησαν προσδοκίες στην κυβέρνηση της Μοζαμβίκης για οικονομική ανάπτυξη και αποπληρωμή του μεγάλου εξωτερικού χρέους της χώρας. Σύντομα ακολούθησαν μεγάλες ενεργειακές πολυεθνικές εταιρίες ευρωπαϊκών, αμερικανικών και κινεζικών συμφερόντων (ανάμεσά τους η γαλλική Total, η ιταλική Eni και η αμε-

ρικανική Exxon Mobil), που ανέλαβαν την κατασκευή υποδομών για να προωθήσουν στην εκμετάλλευση των πλούσιων κοιτασμάτων. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, μέχρι το 2025 η Μοζαμβίκη αναμένεται να γίνει ένα από τα δέκα μεγαλύτερα κράτη παραγωγής υγροποιημένου φυσικού αερίου παγκοσμίως.

Η επαρχία του Κάμπο Ντελγκάντο, που απέχει περίπου 2.700 χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα Μαπούτο στον νότο, κατοικείται από μεγάλο ποσοστό μουσουλμανικού πληθυσμού (περίπου 55%). Θεωρείται η πιο φτωχή περιοχή της χώρας, με μεγάλα ποσοστά αναλφαβητισμού και παιδικής φτώχειας. Ήδη από το 2005 η παράκτια πόλη Μοσιμπόνα Πράια (στο βορειότερο άκρο του Κάμπο Ντελγκάντο) άρχισε να γίνεται επίκεντρο των ταραχών ανάμεσα στον χριστιανικό πληθυσμό των Μακόντε, που συνδέεται με την κυβέρνηση και ελέγχει σε μεγάλο βαθμό την τοπική οικονομία, και σε μουσουλμάνους από τις φυλές των Μουάνι και των Μάκουα, που κατοικούν σε μία έκταση 200 χιλιομέτρων που εκτείνεται από τις βόρειες

Δυνάμεις ασφαλείας της Μοζαμβίκης με το εθνικό σύμβολο της χώρας, στο οποίο περιλαμβάνεται το διάσημο αυτόματο τουφέκι AK-47 Kalasnikov.

ακτές της Μοζαμβίκης μέχρι και σε περιοχές της γειτονικής Τανζανίας.

Αποτέλεσμα αυτής της αναταραχής υπήρξε η ίδρυση της ισλαμιστικής οργάνωσης Ansar al-Sunna ή Ahlu Sunna Wal Jammah, η ονομασία της οποίας έχει αποδοθεί ως Υποστηρικτές της Παράδοσης και της Κοινότητας, από μέλη της τοπικής μουσουλμανικής νεολαίας. Στον τοπικό μουσουλμανικό πληθυσμό είναι γνωστή και ως al Sabaab, η Νεολαία (δεν πρέπει να συγχέεται με την ομώνυμη ισλαμιστική οργάνωση που έχει ιδιαίτερα αιματηρή δράση στη Σομαλία). Η ισλαμιστική οργάνωση αρχικά κατέκρινε το Ισλαμικό Συμβούλιο της Μοζαμβίκης, το οποίο τηρούσε διαλλακτική στάση και συνεργαζόταν με την κυβέρνηση, και εξέφρασε την έντονη αντίθεσή της με πρακτικές που θεωρούσε ότι δεν συμβάδίζουν με το ορθόδοξο Ισλάμ.

Το 2015 ένας από τους ηγέτες της οργάνωσης προσπάθησε να επιβάλει την απαγόρευση του αλκοόλ και στις ταραχές που ακολούθησαν σκοτώθηκε ένας αστυνομικός. Το 2016 οι ισλαμιστές άρ-

χισαν να στρατολογούν νέους άντρες και εφήβους σε ένα τζαμί που είχαν υπό τον έλεγχό τους στην πόλη Μοσιμπόα, διακηρύσσοντας ότι ο τοπικός μουσουλμανικός πληθυσμός έπρεπε να εφαρμόζει τον ισλαμικό νόμο, τη σαρία, και όχι τους επίσημους νόμους του κράτους. Στα μέσα του 2017 η ένταση ανάμεσα στους ισλαμιστές και το Ισλαμικό Συμβούλιο και στις τοπικές κυβερνητικές Αρχές στη Μοσιμπόα άρχισε να κλιμακώνεται και σύντομα οδήγησε σε ανοικτή εξέγερση.

Η έναρξη της εξέγερσης και οι πολεμικές επιχειρήσεις της περιόδου 2017-2020

Η εξέγερση των ισλαμιστών άρχισε στην πόλη Μοσιμπόα ντα Πράια τον Οκτώβριο του 2017, όταν απαίτησαν την εφαρμογή του ισλαμικού νόμου προχωρώντας ταυτόχρονα σε επιθέσεις εναντίον αστυνομικών τμημάτων. Κατά την περίοδο 2018-2019 οι επιθέσεις των ισλαμιστών αυξήθηκαν σε αριθμό και βιαιότητα, με στόχο ανυπεράσπιστα χωριά στις δασώδεις περιοχές του Κάμπο Ντελγκάντο. Σύμφωνα

Ισλαμιστές με σημαία του λεγόμενου Ισλαμικού Κράτους, στο οποίο έχουν δηλώσει πίστη, μετά την κατάληψη της Μοσιμπό ντα Πράια τον Αύγουστο του 2020.

με μια εκτίμηση ο αριθμός αυτών των επιθέσεων αυξήθηκε από 3 το 2017 σε 34 το 2019.

Η δράση των ισλαμιστών άρχισε να εξαπλώνεται γεωγραφικά κατά την περίοδο 2019-2020. Ενώ αρχικά οι επιθέσεις τους περιορίζονταν στις βορειοανατολικές παράκτιες περιοχές, σταδιακά εξαπλώθηκαν προς τον νότο και την πόλη Πέμπα, σημαντικό τοπικό λιμάνι. Μέχρι τον Φεβρουάριο του 2020, σύμφωνα με αναφορά του επιτρόπου του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, η βία των ισλαμιστών είχε επηρεάσει εννέα από τις δεκαέξι περιοχές του Κάμπο Ντελγκάντο. Υιοθετώντας παρόμοιες πρακτικές με άλλες ισλαμιστικές οργανώσεις που δρουν στην Αφρική, οι ισλαμιστές προχώρησαν σε απαγωγές νεαρών γυναικών και παιδιών στις περιοχές που είχαν υπό τον έλεγχό τους. Επιπλέον, σύμφωνα με πολυάριθμες αναφορές, η δράση τους, εκτός από τις καταστροφές κατοικιών, καταστημάτων και της τοπικής συγκομιδής, χαρακτηρίστηκε από ακρωτη-

ριασμούς και αποκεφαλισμούς των θυμάτων τους.

Η δράση των ισλαμιστών εντάθηκε ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού του 2020. Στις 23 Μαρτίου αυτής της χρονιάς οι ισλαμιστές εξαπέλυσαν επιθέσεις στην πόλη Μοσιμπό, σε στρατόπεδα, κτίρια της δημοτικής διοίκησης, τράπεζες και πρατήρια καυσίμων. Ας σημειωθεί ότι τρεις μέρες νωρίτερα μία δύναμη του κυβερνητικού στρατού είχε αποχωρήσει από την πόλη προς το νησί Μουέντα. Το αποκορύφωμα των επιτυχιών των ισλαμιστών εκείνη την περίοδο υπήρξε η κατάληψη της πόλης Μοσιμπό ντα Πράια και του λιμανιού της στις αρχές Αυγούστου. Ύστερα από εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε γειτονικά χωριά, μία φονική ενέδρα, με απώλειες 50 κυβερνητικούς στρατιώτες από τη δύναμη που είχε σταλεί για να ενισχύσει την άμυνα της πόλης, και συντονισμένες επιθέσεις εναντίον θέσεων του στρατού κοντά στο λιμάνι, όλες οι οδικές προσβάσεις στην πόλη αποκόπη-

Άνδρες των δυνάμεων ασφαλείας της Μοζαμβίκης προετοιμάζονται για μια νέα επιχείρηση εναντίον των ισλαμιστών.

καν. Στις 11 Αυγούστου οι ισλαμιστές κατέλαβαν την περιοχή του λιμανιού, αφού προηγουμένως η δύναμη πεζοναυτών που την υπεράσπιζε αναγκάστηκε να αποχωρήσει όταν εξαντλήθηκαν τα πυρομαχικά της. Ακολούθως οι ισλαμιστές εξαπέλυσαν επιθέσεις σε δύο γειτονικά νησιά, στα οποία σύμφωνα με αναφορές προχώρησαν σε αποκεφαλισμούς κατοίκων και καταστροφές υποδομών.

Η πτώση της Μοσιμπόα στους ισλαμιστές αποτέλεσε σημαντικό πλήγμα για την κυβέρνηση του FRELIMO και ανέδειξε τις αδυναμίες του κυβερνητικού εθνικού στρατού, γνωστού ως Forças Armadas de Defesa de Moçambique. Από την έναρξη του ανταρτοπόλεμου μέχρι την πτώση της Μοσιμπόα η αντίδραση της κυβέρνησης της Μοζαμβίκης έχει αποδειχθεί υποτονική και αναποτελεσματική. Οι δυνάμεις ασφαλείας προώθησαν ενισχύσεις στις περιοχές των συγκρούσεων συχνά με μεγάλη καθυστέρηση, ενώ η απόδοση του στρατού,

εξαιτίας ανεπαρκούς εκπαίδευσης και σοβαρών ελλείψεων στον πολεμικό εξοπλισμό, ο οποίος σχεδόν στο σύνολο του ανάγεται στην περίοδο συνεργασίας με την ΕΣΣΔ, υπήρξε κατώτερη των περιστάσεων.

Στο μεταξύ τον Αύγουστο του 2019, σε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων, ο πρόεδρος της Μοζαμβίκης, Φιλίπε Νιούσι, με καταγωγή από τη φυλή των χριστιανών Μακόντε, μετέβη στη Ρωσική Ομοσπονδία και υπέγραψε συμφωνίες για οικονομική, ενεργειακή και αμυντική συνεργασία. Την ίδια περίπου περίοδο, για να αντιμετωπίσει τους ισλαμιστές, η κυβέρνηση της Μοζαμβίκης προσέλαβε περίπου 200 μισθοφόρους από τη ρωσική ιδιωτική στρατιωτική εταιρία Wagner Group. Σύμφωνα όμως με πληροφορίες η λεγόμενη Ομάδα Wagner, πιο γνωστή από τη δράση της σε άλλα πολεμικά μέτωπα, στην Ουκρανία, στη Συρία και στη Λιβύη, συνάντησε σημαντικές δυσκολίες στη Μοζαμβίκη και υπέστη απώλειες εξαιτίας κακού συντονι-

σμού με τις τοπικές στρατιωτικές δυνάμεις. Σύμφωνα με μια αναφορά, κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων πέντε ή επτά Ρώσοι μισθοφόροι αποκεφαλίστηκαν από τους ισλαμιστές. Αυτό είχε ως συνέπεια τον περιορισμό του ρόλου της Wagner τους επόμενους μήνες, οπότε η κυβέρνηση της Μοζαμβίκης στράφηκε σε μισθοφόρους από τη Δημοκρατία της Νότιας Αφρικής, και ειδικότερα στην ιδιωτική στρατιωτική εταιρία Dyck Advisory Group (από το όνομα του ιδρυτή της, πρώην συνταγματάρχη Λάιονελ Ντάικ). Οι Νοτιοαφρικανοί ανέλαβαν την εκπαίδευση της αστυνομίας της Μοζαμβίκης, αλλά υπέστησαν και απώλειες, καθώς από τα τρία ελικόπτερα που χρησιμοποίησαν, το ένα, όπως εκτιμάται, κατερρίφθη από τους αντάρτες τον Απρίλιο του 2020 και το άλλο συνετρίβη δύο μήνες αργότερα. Γενικά εκτιμάται ότι οι μισθοφόροι έκλεισαν κάποια επιχειρησιακά κενά των κυβερνητικών δυνάμεων, χωρίς όμως να μεταβάλουν ουσιαστικά την κατάσταση.

Οι ισλαμιστές, πάλι, οι οποίοι ξεκίνησαν τις πρώτες επιθέσεις τους κυρίως με ματσέτες και γενικότερα υποτυπώδη οπλισμό, μέχρι τα μέσα του 2020 είχαν βελτιώσει σημαντικά τον οπλισμό τους, έχοντας στην κατοχή τους αυτόματα όπλα, βαριά πολυβόλα, όλμους, αλλά και αντιαρματικούς εκτοξευτές ρουκετών. Το μεγαλύτερο μέρος του οπλισμού τους ήταν λάφυρα από τον κυβερνητικό στρατό, αλλά σε ένα μικρότερο ποσοστό πιθανόν να προερχόταν και από ισλαμιστικούς πυρήνες γειτονικών κρατών. Αν και οι πηγές εσόδων των ισλαμιστών δεν είναι σαφείς, εκτιμάται ότι τα έσοδά τους προέρχονται από τις επιδρομές σε τοπικές τράπεζες, το λαθρεμπόριο ναρκωτικών (το Κάμπο Ντελγκάντο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα διαμετακομιστικά κέντρα μεταφοράς ηρωίνης από το

Αφγανιστάν κυρίως προς δυτικά κράτη) και ζώων, αλλά και την παράνομη διακίνηση ανθρώπων.

Επιπλέον, οι ισλαμιστές της Μοζαμβίκης έχουν υποστήριξη από το λεγόμενο Ισλαμικό Κράτος, γνωστό από τη δράση του στο Ιράκ και στη Συρία. Τον Απρίλιο του 2019 η κεντρική ηγεσία του Ισλαμικού Κράτους κήρυξε τη δημιουργία μίας νέας ισλαμικής επαρχίας, με την ονομασία IS-CAP (Ισλαμικό Κράτος-Επαρχία στην Κεντρική Αφρική). Η πρώτη περιοχή που είχε υπό τον έλεγχό του το IS-CAP ήταν το βόρειο Κίβου, στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους ανακοίνωσε ότι περιοχή δράσης του αποτελούσε και το Κάμπο Ντελγκάντο, και εξέφρασε την υποστήριξή του στους ισλαμιστές της περιοχής. Χωρίς να είναι σαφές σε ποιο βαθμό η διεθνής ισλαμιστική τρομοκρατία ενισχύει με μαχητές τους ισλαμιστές της Μοζαμβίκης, θεωρείται βέβαιο ότι στις τάξεις των τοπικών ισλαμιστών έχουν ενταχθεί μαχητές κυρίως από τη γειτονική Τανζανία και σε μικρότερο βαθμό από την Ουγκάντα. Ήδη από τον Μάρτιο του 2018 τα μέσα ενημέρωσης της Μοζαμβίκης μιλούσαν για άντρες, πιθανότατα Τανζανούς με αραβικές καταβολές, που είχαν σκοτωθεί στις μάχες της Μοσιμπόνα Πράια. Την ίδια χρονιά οι Αρχές της Τανζανίας ανέφεραν τη σύλληψη 104 ατόμων που ήταν έτοιμα να περάσουν τα σύνορα της Μοζαμβίκης για να ενισχύσουν τους τοπικούς ισλαμιστές. Η συμμετοχή ισλαμιστών από γειτονικά κράτη στις συγκρούσεις στο εσωτερικό της Μοζαμβίκης διευκολύνεται και από τη γνώση της γλώσσας σουαχίλι, που είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στην κεντροανατολική Αφρική.

Ενώ οι ισλαμιστές ισχυροποιούσαν τις θέσεις τους στο Κάμπο Ντελγκάντο, η κυβέρνηση της Μοζαμβίκης, εκτός από

την προσέγγιση με τη Ρωσική Ομοσπονδία και τη χρησιμοποίηση των μισθοφόρων, γενικά ήταν απρόθυμη να προσφέρει σε διεθνή βοήθεια. Τα σοβαρά όμως πλήγματα στην τοπική οικονομία από τη δράση των ισλαμιστών και η δραστηριοποίηση μεγάλων πολυεθνικών εταιριών δυτικών συμφερόντων στο Κάμπο Ντελγκάντο την οδήγησαν να ζητήσει βοήθεια από τις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση στα τέλη του 2020. Ειδικότερα από την ΕΕ ζητήθηκε βοήθεια για την εκπαίδευση των ενόπλων δυνάμεων της Μοζαμβίκης αλλά και ανθρωπιστική βοήθεια για την υποστήριξη όσων είχαν εκτοπιστεί εξαιτίας των συγκρούσεων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση απάντησε τον Οκτώβριο του 2020 ότι θα πρόσφερε βοήθεια για την εκπαίδευση του προσωπικού και για τεχνική υποστήριξη, με την προϋπόθεση όμως ότι θα διασφαλιζόταν ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τον στρατό και τις δυνάμεις ασφαλείας της Μοζαμβίκης στις περιο-

χές δράσης τους. Επιπλέον η ΕΕ απέκλεισε τη συμμετοχή της σε πολεμικές επιχειρήσεις.

Το 2021 ο ανταρτοπόλεμος στη Μοζαμβίκη εισήλθε σε μία νέα και κρίσιμη περίοδο.

Η επίθεση των ισλαμιστών στην πόλη Πάλμα – Η ανακατάληψη της Μοσιμπό ντα Πράια από τον κυβερνητικό στρατό (Μάρτιος-Αύγουστος 2021)

Στα τέλη Φεβρουαρίου 2021 οι δυνάμεις ασφαλείας της Μοζαμβίκης και οι Νοτιοαφρικανοί μισθοφόροι έπληξαν μία στρατιωτική βάση των ισλαμιστών στην περιοχή της Μοσιμπό ντα Πράια. Αυτό το γεγονός δημιούργησε την εντύπωση ότι οι ισλαμιστές θα χρειάζονταν αρκετό χρόνο να ανακάμψουν. Αντίθετα όμως, οι ένοπλες ομάδες τους οργάνωσαν τις επιχειρήσεις τους στον βορρά αντλώντας δυνάμεις από τις βάσεις τους στην Τανζανία και άρχισαν να εξαπολύουν επιδρομές

Ισλαμιστές κατά τη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων στη βόρεια Μοζαμβίκη κατά την περίοδο 2020-21. Οι σημαντικότερες επιτυχίες τους εκείνη την περίοδο ήταν η κατάληψη της πόλης Μοσιμπό ντα Πράια και η επίθεση εναντίον της πόλης Πάλμα.

σε κατοικημένες περιοχές βόρεια της Πάλμα, μίας πόλης περίπου 70.000 κατοίκων στα σύνορα με την Τανζανία.

Στις 24 Μαρτίου 2021 οι ισλαμιστές εξαπέλυσαν στην Πάλμα την ισχυρότερη επίθεσή τους μετά την πτώση της Μοσιμπόα ντα Πράια. Η επίθεση έγινε στοχευμένα στο αεροδρόμιο της πόλης, σε στρατόπεδα, σε τράπεζες και σε αποθήκες τροφίμων που προορίζονταν ως ανθρωπιστική βοήθεια στον άμαχο πληθυσμό. Στις τάξεις των ισλαμιστών βρισκόνταν πολλοί έφηβοι, που είχαν κατηγορηθεί από τους επικεφαλής τους ότι διεξήγαν έναν πόλεμο εναντίον της αδικίας, της κοινωνικής εκμετάλλευσης και της κρατικής διαφθοράς. Κάποιοι από τους επιτιθέμενους φορούσαν αστυνομικές ή στρατιωτικές στολές, γεγονός που προκάλεσε σύγχυση σε ένα μικρό τμήμα του κυβερνητικού στρατού που ήταν εγκατεστημένο στην πόλη και υπέστη σημαντικές απώλειες.

Η επίθεση των ισλαμιστών στην πόλη

Πάλμα ανάγκασε χιλιάδες κατοίκους, σύμφωνα με εκτιμήσεις έως 40.000, να αναζητήσουν προστασία σε άλλες περιοχές του βορρά, που ελέγχονταν από τον κυβερνητικό στρατό, ή να καταφύγουν νοτιότερα, στις εγκαταστάσεις της γαλλικής εταιρίας Total στη χερσόνησο Αφούνγκι. Ένας μικρότερος αριθμός επιχείρησε να περάσει τα σύνορα με την Τανζανία, αλλά οι Αρχές της χώρας δεν επέτρεψαν την είσοδο. Στις 25 Μαρτίου το πρωί οι ισλαμιστές περικύκλωσαν το ξενοδοχείο Amargula Lodge, βόρεια της Πάλμα, στο οποίο είχαν καταφύγει περίπου 200 ξένοι και ντόπιοι εργαζόμενοι. Ένας μικρός αριθμός κατάφερε να διαφύγει με ελικόπτερα που διέθεσε η Dyck Advisory Group, αλλά δεκάδες άλλοι, που είτε επιχείρησαν να διασπάσουν τον κλοιό είτε απήχθησαν από τους ισλαμιστές, μερικές ώρες αργότερα βρέθηκαν νεκροί. Ανάμεσά τους και ξένοι εργαζόμενοι, ευρωπαϊκής καταγωγής.

Οι ισλαμιστές παρέμειναν στην πόλη

Στρατιώτες της Μοζαμβίκης κατά τη διάρκεια στρατιωτικής παρέλασης.

Πάλμα μέχρι τις 28 Μαρτίου και αποχώρησαν έχοντας αποκομίσει ένα πολύ μεγάλο χρηματικό ποσό, που προοριζόταν για τη μισθοδοσία του στρατού, αλλά και μεγάλα αποθέματα της ανθρωπιστικής βοήθειας. Ο στόχος τους ήταν να καταφέρουν ένα αστραπιαίο πλήγμα αποφεύγοντας να εμπλακούν σε μάχη με ισχυρές δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού. Επιπλέον, έστειλαν στην κυβέρνηση αλλά και στην εταιρία Total το μήνυμα ότι η χερσόνησος Αφούνγκι δεν ήταν ασφαλής. Ο κυβερνητικός στρατός ανακατέλαβε την πόλη στις 5 Απριλίου, αλλά οι σποραδικές επιθέσεις των ισλαμιστών συνεχίστηκαν και την επόμενη εβδομάδα.

Η επίθεση στην πόλη Πάλμα αποδείκνυε ότι οι ισλαμιστές είχαν βελτιώσει σημαντικά τις τακτικές μάχης τους όχι μόνο στην ενδοχώρα, όπου εξαπέλυαν συντονισμένες ταυτόχρονες επιθέσεις σε διάφορα σημεία, αλλά και στις παράκτιες περιοχές, χρησιμοποιώντας μικρά κανό ή ιστιοφόρα, που τους επέτρεπαν να εξαπολύουν επιθέσεις κατά μήκος της ακτής ή σε γειτονικά νησιά. Αποδείκνυε επίσης ότι, ακόμη και όταν υφίσταντο απώλειες, είχαν τη δυνατότητα να αναπληρώνουν τις δυνάμεις τους. Εκτός από τους Μουάνι και τους Μάκουα, που αποτελούν την κύρια πηγή των μαχητών τους και είναι συνήθως πρώην ψαράδες, αγρότες, έμποροι ή λαθρέμποροι των παράκτιων περιοχών και άνεργοι νέοι, έχουν συμπεριλάβει στις τάξεις τους και έναν μικρότερο αριθμό από Μακόντε που ήταν απογοητευμένοι μετά την εκδίωξή τους από τα ορυχεία ρουμπινιών το 2017. Όσον για τα ηγετικά στελέχη τους, σημαντική επιρροή φαίνεται ότι έχουν οι Τανζανοί ισλαμιστές, ένας από τους οποίους, σύμφωνα με το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ, είναι ο Αμπού Γιασίρ Χασάν. Οι ισλαμιστές έχουν επεκτεί-

νει τις περιοχές στρατολόγησης μελών τους στις γειτονικές επαρχίες της Νιάσα στα δυτικά και της Ναμπούλα και Ζαμπέζια στα νότια. Επιτυγχάνουν τη στρατολόγηση νέων μαχητών με την παροχή ή την υπόσχεση παροχής χρημάτων αλλά και με τις απαγωγές νεαρών αντρών κατά τη διάρκεια των επιδρομών. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, ο αριθμός των μαχητών τους στα τέλη του 2020 και στις αρχές του 2021 κυμαινόταν από 1.500 μέχρι και 4.000, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που είχαν μη μάχιμους ρόλους.

Οι επιθέσεις των ισλαμιστών σε μεγάλες πόλεις αποδείκνυαν επίσης ότι είχαν διαμορφώσει ένα αποτελεσματικό δίκτυο πληροφοριών. Σύμφωνα με αναφορές των κυβερνητικών δυνάμεων ασφαλείας, οι μαχητές τους είχαν δημιουργήσει συνδέσμους όχι μόνο ανάμεσα στους πολίτες, αλλά και στις ένοπλες δυνάμεις. Η ευκολία με την οποία πραγματοποιούσαν ενέδρες στις δυνάμεις ασφαλείας, οι επιδρομές σε στρατιωτικές βάσεις, η διεϊσδυσή τους σε πόλεις πριν από την έναρξη των επιθέσεων, όπως συνέβη στην Πάλμα, αλλά συχνά και οι επιθέσεις τους σε περιοχές μετά την αναχώρηση των δυνάμεων ασφαλείας δημιουργούσαν βάσιμες υπόνοιες ότι είχαν εκ των προτέρων γνώση για τις κινήσεις των αντιπάλων τους. Μερικές φορές μάλιστα, κατά τη διάρκεια των επιθέσεών τους οι ισλαμιστές φορούσαν στολές των δυνάμεων ασφαλείας, προκαλώντας σύγχυση ως προς την ταυτότητά τους, που γινόταν αντιληπτή μόνο όταν ήταν πολύ αργά. Τέλος, σύμφωνα με πληροφορίες, πρώην μέλη του προσηπικού των δυνάμεων ασφαλείας είχαν αυτομολήσει στις τάξεις των ισλαμιστών.

Η επίθεση των ισλαμιστών στην πόλη Πάλμα αποτέλεσε νέο πλήγμα για την κυβέρνηση της Μοζαμβίκης μετά την

πτώση της Μοσιμπόα, όχι μόνο εξαιτίας του εκτοπισμού χιλιάδων πολιτών, αλλά και λόγω της στοχοποίησης και της δολοφονίας αρκετών ξένων που εργάζονταν στη χώρα. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, μέχρι τις αρχές Ιουνίου του 2021 περίπου 770.000 κάτοικοι είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τις εστίες τους στο Κάμπο Ντελγκάντο, συμπεριλαμβανομένου του 90% περίπου των κατοίκων της πόλης Πάλμα.

Όπως αποδείχθηκε, οι προσπάθειες για αναδιοργάνωση του κυβερνητικού στρατού μετά την κατάληψη της Μοσιμπόα από τους ισλαμιστές δεν ήταν επαρκείς. Σύμφωνα με εκτιμήσεις αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι ο νέος στρατός που συγκροτήθηκε μετά το τέλος του εμφύλιου πολέμου, με τη συμμετοχή και πρώην μελών του κινήματος RENAMO, δεν ήταν προετοιμασμένος για τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου αλλά και στον ανταγωνισμό ανάμεσα στον στρατό και στις επίλεκτες ομάδες της αστυνομίας. Πιο αποτελεσματική υπήρξε μία ειδική μονάδα ταχείας επέμβασης της αστυνομίας, γνωστή ως Unidade de Intervenção Rápida – UIR, η οποία ήταν καλύτερα χρηματοδοτούμενη και εξοπλισμένη από τον στρατό και τις άλλες αστυνομικές μονάδες. Η UIR, μαζί με τους Νοτιοαφρικανούς μισθοφόρους, είχε σημειώσει κάποιες επιτυχίες εναντίον των ισλαμιστών. Το γεγονός όμως ότι ο επικεφαλής της ήταν Μακόντε θεωρήθηκε μία ακόμη έκφραση της κυριαρχίας αυτής της φυλής στις πολιτικές και στρατιωτικές αποφάσεις που αφορούσαν το Κάμπο Ντελγκάντο. Αυτό δημιούργησε εντάσεις με τη διοίκηση του στρατού και προκάλεσε δυσκολίες στην UIR να εξασφαλίσει πυρομαχικά και υποστήριξη διοικητικής μέριμνας από τον εθνικό στρατό, γεγονός που παρακώλυσε σημαντικά τις επιχειρήσεις της. Μετά και την επίθεση στην

πόλη Πάλμα ο πρόεδρος Νιούσι αποφάσισε να εμπλέξει σε μεγαλύτερο βαθμό τις δυνάμεις του στρατού στις πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των ισλαμιστών.

Η επίθεση των ισλαμιστών στην πόλη Πάλμα επέφερε επίσης σημαντικό οικονομικό πλήγμα στην κυβέρνηση, καθώς η εταιρία Total ανακοίνωσε τον δραστικό περιορισμό των δραστηριοτήτων της στη χερσόνησο Αφούνγκι. Ανακοίνωσε επίσης ότι η επανάληψη του οικονομικού σχεδιασμού της στην περιοχή θα μπορούσε να συμβεί υπό την προϋπόθεση ότι η κυβέρνηση θα εξασφάλιζε μία περίμετρο ασφαλείας 25 χιλιομέτρων γύρω από τη χερσόνησο Αφούνγκι, που θα περιλάμβανε και την πόλη Πάλμα.

Από την άλλη πλευρά, η επίθεση των ισλαμιστών στην πόλη Πάλμα κίνησε σε μεγαλύτερο βαθμό τον ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας να προσφέρει υποστήριξη στην κυβέρνηση της Μοζαμβίκης. Οι ΗΠΑ και η Πορτογαλία, η πρώτη αποικιακή δύναμη, ανακοίνωσαν την αποστολή μικρών ομάδων στρατιωτικών συμβούλων που θα αναλάμβαναν την εκπαίδευση των ειδικών δυνάμεων της Μοζαμβίκης. Η Γαλλία, αν και μέσω της Total διατηρεί ισχυρά οικονομικά συμφέροντα στη Μοζαμβίκη, δεν αναμένεται να στείλει χερσαίες δυνάμεις εξαιτίας της εμπλοκής της σε πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον ισλαμιστών στη λεγόμενη περιοχή του Σαχέλ, που περιλαμβάνει τη Μαυριτανία, το Μάλι, τον Νίγηρα και το Τσάντ. Έχει ωστόσο εξετάσει την πιθανότητα για ναυτική συνεργασία με τις Αρχές της Μοζαμβίκης, που θα περιλαμβάνει τη χρησιμοποίηση των γαλλικών εγκαταστάσεων στον Ινδικό ωκεανό. Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση ανακοίνωσε ότι ενέκρινε τη αποστολή μίας στρατιωτικής εκπαιδευτικής αποστολής, της European Union Training Mission in Mozambique – EUTM, η οποία

Νοτιοαφρικανικά στρατιωτικά οχήματα που αποτελούν τμήμα της στρατιωτικής αποστολής της SADC (Κοινότητα Ανάπτυξης της Νότιας Αφρικής) περιπολούν στη βόρεια Μοζαμβίκη το καλοκαίρι του 2021.

προβλεπόταν να αναπτυχθεί στη Μοζαμβίκη από τον Νοέμβριο του 2021.

Η κυβέρνηση της Μοζαμβίκης επίσης, έχοντας παρακάμψει τις αρχικές επιφυλάξεις για την επέμβαση ξένων στρατιωτικών δυνάμεων στο έδαφός της, ζήτησε στρατιωτική βοήθεια από την Κοινότητα Ανάπτυξης της Νότιας Αφρικής (Southern African Development Community – SADC), στην οποία η Μοζαμβίκη είναι μέλος. Η βοήθεια αυτή άρχισε να καταφθάνει από τα μέσα Ιουλίου του 2021. Το ίδιο περίπου διάστημα η Ρουάντα, αν και δεν είναι μέλος της SADC, δέχτηκε ύστερα από διμερή συμφωνία με την κυβέρνηση της Μοζαμβίκης να στείλει 1.000 στρατιώτες της στο Κάμπο Ντελγκάντο. Τα στρατεύματα της Ρουάντα, που έχουν εκπαιδευτεί από Αμερικανούς και Γάλλους (αν και τα τελευταία χρόνια αυτό τον ρόλο έχουν αναλάβει οι Κινέζοι), θεωρούνται αρκετά αποτελεσματικά σε πολεμικές επιχειρήσεις ειδικών δυνάμεων.

Η στρατιωτική υποστήριξη των αφρικανικών κρατών στη Μοζαμβίκη απέδωσε καρπούς και στις 8 Αυγούστου 2021 ανακοινώθηκε η ανακατάληψη της Μοσιμπόνα Πράια από στρατιωτικές δυ-

νάμεις της Μοζαμβίκης και της Ρουάντα. Παρά τα πλήγματα ωστόσο που έχουν υποστεί και τις προσπάθειες της κυβέρνησης να αποκαταστήσει την πολιτική και στρατιωτική της εξουσία στις εμπόλεμες περιοχές, οι ισλαμιστές εξακολουθούν να παραμένουν δραστήριοι εξαπολύοντας επιθέσεις κυρίως σε περιοχές του Κάμπο Ντελγκάντο αλλά και γειτονικών επαρχιών.

Συμπεράσματα και προοπτικές της κρίσης

Αν και δεν είναι εύκολο να εξακριβωθεί ο αριθμός των νεκρών και των εκτοπισμένων εξαιτίας των συγκρούσεων στο Κάμπο Ντελγκάντο, σύμφωνα με αναφορές μέχρι τα τέλη του 2020 οι νεκροί από τις μάχες ξεπερνούσαν τις 3.500 και μέχρι 2 εκατομμύρια κάτοικοι είχαν εκτοπιστεί ή επηρεαστεί αρνητικά από τις συνέπειες της κρίσης. Η Μοζαμβίκη είναι το πρώτο κράτος της Νότιας Αφρικής που αντιμετωπίζει τόσο σοβαρή κρίση από τη δράση μιας ισλαμιστικής οργάνωσης. Αποτελεί όμως και χαρακτηριστικό αφρικανικό παράδειγμα χώρας όπου ένα καθεστωτικό κίνημα που κυβέρνησε για αρκετά χρόνια μετά το τέλος της αποικιοκρατίας

βρέθηκε αντιμέτωπο με την άνοδο και την ένοπλη δράση των ισλαμιστών. Οι ισλαμιστές, εκμεταλλευόμενοι την πολύ μεγάλη αύξηση των πληθυσμών της υποσαχάριας Αφρικής, κυρίως των μουσουλμανικών, και το γεγονός ότι η πληθυσμιακή αύξηση, όπως φαίνεται, δεν συνοδεύτηκε από τις αναγκαίες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, εμφανίζονται ως οι επαναστάτες που μάχονται για τα «δικαία» του λαού.

Το γεγονός ότι η κρίση έχει περιοριστεί στο Κάμπο Ντελγκάντο δείχνει ότι προς το παρόν δεν συνιστά απειλή για τη σταθερότητα της κεντρικής κυβέρνησης και, ευρύτερα, της χώρας. Υποδεικνύει επίσης ότι η ένοπλη εξέγερση των ισλαμιστών, που συνδέεται και με κοινωνικά και πολιτικά αίτια, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με στρατιωτικά μέσα, στον βαθμό που οι συμμετέχοντες σε αυτήν είναι πολίτες της Μοζαμβίκης, αλλά απαιτούνται και οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Η κατάσταση όμως περιπλέκεται από την εμπλοκή των διεθνών ισλαμιστικών τρομοκρατικών οργανώσεων, που προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τις τοπικές κρίσεις σε διάφορα αφρικανικά κράτη προς όφελός τους. Οι επιπτώσεις αυτής της ανησυχητικής επιρροής, κυρίως στον νεανικό αφρικανικό πληθυσμό, είναι σημαντικές, δεδομένου ότι, σύμφωνα με εκτιμήσεις, το 2019 οι νέοι Αφρικανοί κάτω των 25 ετών αντιπροσώπευαν το 60% του συνολικού πληθυσμού της Αφρικής και, όπως εκτιμάται, σε 30 χρόνια θα αποτελούν περίπου το 35% του παγκόσμιου πληθυσμού.

Κατά συνέπεια, για την ανάσχεση των αιτίων που προάγουν την ένοπλη βία και την ισλαμιστική τρομοκρατία απαιτού-

νται ισχυρά κοινωνικά και οικονομικά προγράμματα, που θα συμβάλουν στη σταθερότητα αυτών των περιοχών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Tim Lester, «Jihadi Insurgency in Mozambique Grows in Sophistication and Reach October 2020», <https://www.ctc.usma.edu/jihadi-insurgency-in-mozambique-grows-in-sophistication-and-reach/>.

Tim Lester, «The March 2021 Palma Attack and the Evolving Jihadi Terror Threat to Mozambique, April/May 2021», <https://ctc.usma.edu/the-march-2021-palma-attack-and-the-evolving-jihadi-terror-threat-to-mozambique/>.

Amanda M. Makosso, Auereole Collinet, Islamic State Central Africa Province (ISCAP), 2021: A Threat to Regional Stability and Security, *The Journal of Intelligence, Conflict, and Warfare*, <https://journals.lib.sfu.ca/jicw>.

Newitt Malyn, *A Short History of Mozambique*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 2017.

Azevedo Mario, Ndozie Emmanuel, Joao Tome Mbuia, *Historical Dictionary of Mozambique*, β' έκδ., The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Οξφόρδη, Μέριλαντ, 2003.

The History of Islam in Africa, επιμ. Nehemia Levtzion και Randall L. Pouwels, Ohio University Press, 2000.

Terrorism in Africa-New Trends and Frontiers, Institute for African Studies of the Russian Academy of Sciences, University of Haifa, 2021.

Stemming the Insurrection in Mozambique's Cabo Delgado, Africa Report No 303, 11 Ιουνίου 2021, International Crisis Group, Βρυξέλλες, Βέλγιο.

<http://atrocitieswatch.org/mozambique-updates-april-2022/>.

https://en.wikipedia.org/wiki/Insurgency_in_Cabo_Delgado.

Ο Ξενοφών Θ. Χαλάτσης είναι ιστορικός ερευνητής.

Ο ΛΕΟΠΟΛΔΟΣ ΤΟΥ ΣΑΞ-ΚΟΜΠΟΥΡΓΚ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΘΡΟΝΟΣ

ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΕΠΙΣΗΜΗ επίσκεψη του βασιλιά των Βέλγων Φίλιππου στη χώρα μας προσφέρει την ευκαιρία αναφοράς (άλλωστε ο εορτασμός των διακοσίων χρόνων από την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 συνηγορεί προς τούτο) των λόγων που οδήγησαν τον μεγάλο πρόγονό του Λεοπόλδο,

πρίγκιπα του Σαξ-Κόμπουργκ (1790-1865), να αρνηθεί το ελληνικό στέμμα, που του πρόσφεραν το 1830 οι τρεις Προστάτιδες Δυνάμεις – Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία.

Το ιστορικό αυτό γεγονός έχει εν συντομία ως εξής:

Με την υπογραφή της Συνθήκης της Αδριανούπολης στις 2/14 Σεπτεμβρίου

Ο Λεοπόλδος, πρίγκιπας του Σαξ-Κόμπουργκ (1790-1865), αρνήθηκε το 1830 το ελληνικό στέμμα που του πρόσφεραν η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία. Έργο του Σάμιουελ Ρέινολντς (Βασιλική Συλλογή Βελγίου). ΔΕΞΙΑ: Ο Λεοπόλδος, με επιστολή του προς τον Ιωάννη Καποδίστρια, τον οποίο γνώριζε καιρό, τον ρωτούσε με ποιους όρους εκλεγόμενος κανείς ηγεμόνας της Ελλάδας έπρεπε να αποδεχθεί τη εκλογή.

Ο υπουργός Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Τζορτζ Χάμιλτον Γκόρντον, 4ος κόμης του Άμπερντιν (1784-1860). Έργο του Τζορτζ Πάτριτζ (Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων).

1829 δημιουργήθηκε μια νέα κατάσταση των ευρωπαϊκών πραγμάτων, που συνείχετο ώστε να μεταβληθούν οι ιδέες σχετικά με την πολιτική αποκατάσταση της Ελλάδας, μια και μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι αποτέλεσε την ουσιαστική αφετηρία για την ίδρυση των ανεξάρτητων κρατών της Βαλκανικής.

Έτσι, στις 3 Φεβρουαρίου του 1830, στο πλαίσιο της υπογραφής στο Λονδίνο, από τις Προστάτιδες Δυνάμεις, των τριών πρωτοκόλλων με τα οποία διακηρυσσόταν πανηγυρικά η πολιτική ανεξαρτησία της χώρας μας, ο πρίγκιπας Λεοπόλδος οριζόταν, με πρωτόκολλο, «Αρχων-Ηγεμών της Ελλάδος».

Η επιλογή αυτή οφειλόταν κυρίως σε πρωτοβουλία της Αγγλίας, στην κυβέρνηση της οποίας οι υπόλοιπες δύο Δυνάμεις εμπιστεύθηκαν τον σχετικό χειρισμό.

Η εκ μέρους του αποδοχή του ελληνικού στέμματος συνοδεύτηκε από τις αξιώσεις που πρόβαλε αναφορικά με την

ευρύτητα των ορίων της Ελλάδας. Ειδικότερα επέμενε για την ανάγκη προστασίας των κατοίκων της Κρήτης και της Σάμου από τη βία και την αυθαιρεσία των οθωμανικών Αρχών, για ασφαλέστερα όρια προς βορρά, χρηματικά βοηθήματα και ασφαλή εγγύηση των τριών Δυνάμεων υπέρ του νέου κράτους, καθώς και για υπόσχεση βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης.

Είναι αξιοσημείωτο ότι, ήδη από την εποχή του πρωτοκόλλου της 10/22 Μαρτίου 1829, το οποίο απέβλεπε, αορίστως, στην εκλογή κληρονομικού ηγεμόνα για τη χώρα μας, ο Λεοπόλδος, με επιστολή του προς τον Ιωάννη Καποδίστρια, τον οποίον γνώριζε από το 1813, όταν και οι δύο διατελούσαν σε ρωσική υπηρεσία (ο ένας στο Υπουργείο Εξωτερικών και ο άλλος στον ρωσικό στρατό), τον ρωτούσε με ποιους όρους εκλεγόμενος κανείς ηγεμόνας της Ελλάδας έπρεπε να αποδεχθεί την εκλογή.

Για το θέμα αυτό επανήλθε με την από 16/28 Φεβρουαρίου 1830 άλλη επιστολή του προς τον Καποδίστρια, και μάλιστα πριν υποβάλει τους προαναφερθέντες όρους του. Ο Καποδίστριας, με σειρά επιστολών του, συνιστούσε στον Λεοπόλδο, αφού ο τελευταίος είχε ήδη αποδεχθεί το ελληνικό στέμμα, να έρθει το ταχύτερο στην Ελλάδα, περιέγραφε όμως την κατάσταση της χώρας μας με τόσο μελανά χρώματα, ώστε όχι μόνο δεν ενθάρρυνε, αλλά, αντίθετα, αποθάρρυνε τον υποψήφιο βασιλιά.

Η απόρριψη από τις Δυνάμεις των όρων που πρόβαλλε ο Λεοπόλδος για να αποδεχθεί οριστικά το ελληνικό στέμμα τον ώθησε, με την από 9/21 Μαΐου 1830 επιστολή του, να αποποιηθεί ρητά τον ελληνικό θρόνο.

Το γεγονός αυτό προκάλεσε αγανάκτηση στους Συμμάχους και δικαιολογημένα απογοήτευση στους Έλληνες. Όταν ήρθε στη δημοσιότητα το έγγραφο της παραίτησής του, προκλήθηκε σφοδρή συζήτηση στο αγγλικό Κοινοβούλιο, με βαριές μομφές κατά του λόρδου Άμπερντιν, και αυτό γιατί ο ρόλος του Τζορτζ Χάμιλτον-Γκόρντον, τέταρτου κόμη του Άμπερντιν, τότε υπουργού Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας στην κυβέρνηση του νικητή του Βατερλό δούκα του Ουέλιγκτον, του επονομαζόμενου Σιδηρού Δούκα, ήταν καταλυτικός και ολέθριος για τα ελληνικά συμφέροντα, αφού διατύπωνε την άποψη ότι το νέο ελληνικό κράτος δεν έπρεπε να επεκταθεί εδαφικά πέρα από την Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες, ισχυριζόμενος ότι σε αντίθετη περίπτωση θα αδικούνταν η Τουρκία.

Έχοντας να αντιμετωπίσει μια τέτοια κατάσταση ο Λεοπόλδος, με νεότερο εμπιστευτικό υπόμνημά του προς τις Δυνάμεις, είχε προβάλει την άποψη ότι το νέο κράτος ήταν αδύνατον να είναι βιώσιμο, εφόσον στα όριά του δεν συμπε-

Ο ηγέτης των ουίγων (φιλελευθέρων) Χένρι-Τζον Τεμπλ, 3ος υποκόμης του Πάλμερστον (1784-1865), συνέβαλε σημαντικά στη ρύθμιση του ελληνικού ζητήματος στα τέλη Αυγούστου του 1832.

ριλαμβάνονταν, πέρα από την Ακαρνανία, την Αιτωλία και τη Φθιώτιδα, η Χίος, η Σάμος, τα Ψαρά, η Αστυπάλαια, η Κάσος και η Κρήτη.

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι οι Ουίγοι (φιλελεύθεροι) κατέκριναν την αγγλική κυβέρνηση για την εν γένει διαχείριση του ελληνικού ζητήματος, ενώ ο ηγέτης τους, Χένρι Τζον Τεμπλ, τρίτος υποκόμης του Πάλμερστον, αγόρευσε υπέρ της ευρύτητας των συνόρων της Ελλάδας, τονίζοντας ότι η παραχώρηση της Κρήτης δεν θα αποτελούσε ζημία για την Τουρκία, στη θέση στην οποία βρισκόταν τότε, αλλά θα ενίσχυε σοβαρά την Ελλάδα και θα απέβαινε εκέγγυο ειρήνης στη σταδιοδρομία του νέου κράτους, που έπρεπε να καταστεί ικανό να υπερασπίζεται την ανεξαρτησία του για το συμφέρον και της ίδιας της Ευρώπης.

Μένοντας στην παραίτηση του Λεο-

πόλδου, θεωρώ άξια μνείας την έβδομη παράγραφο της, που έχει ως εξής: «Ο υπογεγραμμένος θεωρεί ως πράγμα ασυμβίβαστο με τον χαρακτήρα του και με τα αισθήματά του να υποχρεωθεί ώστε να ασκήσει, τρόπον τινά, την ηγεμονίαν ενός λαού νομίζοντος τον ίδιο ως αίτιο της ελαττώσεως των ορίων του, της εγκαταλείψεως των συναγωνιστών αδελφών του και της αποξενώσεως από τις γαίες και τις εστίες, από τις οποίες έως τώρα οι Τούρκοι δεν μπόρεσαν ποτέ να τους βγάλουν παρά με πρόσκαιρες επιδρομές». Κλείνοντας κατέληγε ως εξής: «Δεν μπορούσα να εκπληρώσω τα καθήκοντα που μου ανετέθησαν [...] αφού ο περιορισμός τους [εννοεί την απόρριψη των όρων που έθεσε] δεν άρμοζε ούτε προς την ιδίαν μου τιμήν, ούτε προς όφελος της Ελλάδος, ούτε προς τα γενικά συμφέροντα της Ευρώπης».

Γενικά εκτιμάται ότι η παραίτησή του από τον ελληνικό θρόνο αποτέλεσε παράλληλα και καταγγελία της αθέμιτης παρέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων στην πολιτειακή συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους.

Όσο για τον ρόλο που έπαιξε ο Ιωάννης Καποδίστριας στην τελική απόφαση του πρίγκιπα Λεοπόλδου να αποποιηθεί τον ελληνικό θρόνο, έχουν διατυπωθεί διστάμενες απόψεις. Πάντως οι πρέσβεις των τριών Δυνάμεων ζήτησαν το 1829 από τον Καποδίστρια τη γνώμη του για το ποιο πρόσωπο θεωρούσε κατάλληλο για τον ελληνικό θρόνο. Αυτός απάντησε ανεπιφύλακτα ότι, στην περίπτωση αυτή, ο πιο κατάλληλος ήταν ο Λεοπόλδος του σαξονικού Κοβούργου.

Είναι βέβαιο ότι ο Καποδίστριας διέκειτο αρνητικά προς την έξωθεν επιβολή

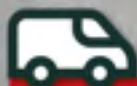

Ολόσωμο πορτρέτο του Λεοπόλδου από τον Τζορτζ Ντάου (Βασιλική Συλλογή Βελγίου).

κυρίαρχου ηγεμόνα, χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του ελληνικού λαού. Όμως ακριβώς αυτό ζητούσε, με έναν από τους όρους του, και ο Λεοπόλδος προκειμένου να αποδεχθεί το ελληνικό στέμμα.

Η συνέχεια της ζωής του Γερμανού πρίγκιπα υπήρξε εντυπωσιακή, αφού το 1831 ανακηρύχθηκε βασιλιάς των Βέλγων. Εξασφάλισε την ανεξαρτησία της νέας χώρας του από τις ολλανδικές επιθέσεις, καθώς ο βασιλιάς των Κάτω Χωρών, Γουλιέλμος Α΄, δεν αναγνώριζε την ανεξαρτησία των αποσχισθεισών από το βασίλειό του περιοχών της Βαλλωνίας και της Φλάνδρας (που συγκρότησαν το νέο κράτος του Βελγίου), και αναδείχθηκε σε σημαντικό παράγοντα της ευρωπαϊκής πολιτικής σκηνής, επονομαζόμενος «Νέστορας της Ευρώπης».

Ο Ιωάννης Κ. Θεοδωρόπουλος είναι δικηγόρος, πτυχιούχος του Ινστιτούτου Ανωτάτων Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου.

Άμεση παράδοση
σε όλη την Ελλάδα

baumarket.gr

Το επίσημο eshop της Μαθιός Πυρίμαχα

210 55 80 120-1

Οι κορυφαίοι μαφιόζοι της εγκληματικής οργάνωσης Chicago Outfit με τον Αλ Καπόνε στο κέντρο.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΜΑΦΙΑ

ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Το Σικάγο, το Ντιτρόιτ, η Φιλαδέλφεια και η Νέα Υόρκη ήταν οι πόλεις όπου η μαφία, ή αλλιώς «ο όχλος», εδραίωσε την κυριαρχία της. Σε αυτές ακριβώς τις περιοχές, και υπό τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικράτησαν κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, γεννήθηκε και η περιώνυμη ελληνική μαφία. Ο όρος αυτός αναφέρεται σε συγκεκριμένες ελληνοαμερικανικές ομάδες του οργανωμένου εγκλήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, που οι σχέσεις τους ποικίλλουν ως προς την έκταση των διασυνδέσεών τους με ομάδες της ελληνικής μαφίας στην Ευρώπη ή και στην Ελ-

Ο Έλληνας αρχιμαφιόζος Άλεξ Γκας. ΔΕΞΙΑ: Ο Σπύρος Βελέντζας, που ηγήθηκε της ελληνικής μαφίας στην Αστόρια.

λάδα. Οι Έλληνες μέλη του οργανωμένου εγκλήματος ήταν πάντοτε καλοί στη συνεργασία με άλλες εθνοτικές ομάδες, κάτι που μπορεί μερικές φορές να τους έδωσε το πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων οργανώσεων.

Οι «οικογένειες»

Οι πρώτες εγκληματικές οργανώσεις υπό τη μορφή της ιεραρχημένης μαφίας στις Ηνωμένες Πολιτείες άρχισαν να δρουν στα τέλη του 19ου αιώνα (η ιταλική λέξη mafia προέρχεται από την αραβική mahjās, που σημαίνει «υπερηφανεύομαι επιθετικά»). Η πιο γνωστή ήταν η Κόζα Νόστρα, η οποία είχε ιδρυθεί στη Σικελία στα μέσα του ίδιου αιώνα (στα ιταλικά la cosa nostra σημαίνει «το δικό μας πράγμα»). Κατά την περίοδο του Μεσοπολέ-

μου (1918-1939) σχεδόν η κάθε εθνοτική ομάδα είχε το δικό της συνδικάτο του εγκλήματος. Αρχικά η κάθε μία εξ αυτών δραστηριοποιείτο στις ομόφυλές τις γκετοποιημένες γειτονιές, απ' όπου και «στρατολογούσε» τα μέλη της. Όσες από τις συμμορίες εδραίωναν την εξουσία τους σε τοπικό επίπεδο, άρχιζαν να επεκτείνουν τον έλεγχό τους ενδοπολιτειακά και στη συνέχεια διαπολιτειακά. Παραδοσιακά οι βόρειες πολιτείες ήταν το λίκνο αυτών των συνδικάτων του οργανωμέ-

Ο αρχιγκάνγκστερ Σαλβατόρε Τζιανκάννα ηγήθηκε της Chicago Outfit τη δεκαετία του 1950 και οι θεωρίες συνωμοσίας τον συνδέουν με το σχέδιο δολοφονίας του Φιντέλ Κάστρο μέχρι και τη δολοφονία του προέδρου Κένεντι. ΚΑΤΩ: Ο Βίτο Γενοβέζε, που ηγήθηκε της ομώνυμης μαφιόζικης οικογένειας από το 1957 μέχρι το 1969.

νου εγκλήματος. Η αιτία γι' αυτό το φαινόμενο ήταν η έντονη αστυφιλία των ταχέως αναπτυσσόμενων πόλεων. Μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους οι φτωχοί μετανάστες όλης της γης αναζητούσαν ένα καλύτερο μέλλον στα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα, δημιουργώντας τα περιθωριοποιημένα εθνοτικά γκέτο, όπου η μικροεγκληματικότητα μακρομέρευε. Έτσι, σύντομα οι φιλόδοξοι παραβατικοί μετανάστες έκαναν καριέρα ως νοσοί και αρχιμαφιόζοι.

Οι ισχυρότερες εγκληματικές οργανώσεις Ελληνοαμερικανών ήταν αυτές του Ελληνικού Όχλου της Φιλαδέλφειας (Philadelphia Greek Mob), της οικογένειας Βελέντζα στη Νέα Υόρκη, του Γκας Άλεξ στο Σικάγο, των Λακωνικών-Καναδικών Συνδικάτων των οικογενειών Βοϊδονικόλα, Γεωργακόπουλου και Λεουτσάκου, καθώς και του Στεφανόπουλου στο Ντιτρόιτ. Σταδιακά οι περισσότερες από τις παραπάνω εγκληματικές οργανώσεις συνεργάστηκαν ή ενσωματώθηκαν με τα «πολυεθνικά» συνδικάτα των αρχιμαφιόζων, οπότε μειώθηκε σημαντικά η ισχύς τους. Σήμερα υπάρχουν δύο μικρές ελληνικές ομάδες οργανωμένου εγκλήματος (στη Νέα Υόρκη και στη Φιλαδέλφεια), οι οποίες ουσιαστικά εργάζονται για τις ιταλικές οικογένειες μαφιόζων.

Ο πιο επιδέξιος απατεώνας του Σικάγο

Στο Σικάγο έδρευε η ισχυρότερη αμερικανική εγκληματική οργάνωση του Μεσοπολέμου, η Chicago Outfit, αρχηγός της οποίας διετέλεσε και ο περιβόητος γκάνγκστερ Αλ Καπόνε κατά τα έτη 1925-1931. Ο Γκας Άλεξ (1916-1998) ήταν ένας Ελληνοαμερικανός δεύτερης γενιάς, με καταγωγή από το Αλεποχώρι Αχαΐας. Ο πατέρας του διατηρούσε ένα μικρό εστιατόριο στην Τσάινα Τάουν του Σικάγο,

όπου σύχναζαν πολλά μέλη του όχλου τόσο του Καπόνε, όσο και του διαδόχου του, Φρανκ Νίτι (1931-1943).

Σύντομα στο πρόσωπο του νεαρού Γκας οι μαφιόζοι διέκριναν έναν αδίστακτο εγκληματία, που ήταν γεννημένος για να ενταχθεί στον όχλο του Σικάγο. Έτσι, ένας από τους συνεργάτες του Καπόνε, ο Τζέικ Γκούζικ πλησίασε τον Γκας και τον έθεσε υπό την προστασία του. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1930 ο ούτε είκοσι ετών ακόμα Γκας ήταν ύποπτος για πέντε ανθρωποκτονίες. Ο Γκούζικ διέτασε τη δολοφονία όσων δεν υπέκυπταν στους εκβιασμούς του και ο Γκας εκτελούσε τις διαταγές.

Σύντομα ο νεαρός Ελληνοαμερικανός κέρδισε την εμπιστοσύνη του Γκούζικ, οπότε στα μέσα της δεκαετίας του 1940 ανέλαβε το πόστο της δωροδοκίας των πολιτικών και των πολιτειακών αξιωματούχων της πόλης. Συνάμα απέκτησε τον έλεγχο των παράνομων λεσχών τυχερών παιχνιδιών και πορνείας της πόλης. Οι επιχειρήσεις του Γκας απέφεραν στο συνδικάτο περίπου ένα εκατομμύριο δολάρια τον μήνα. Όχι άδικα λοιπόν χαρακτηρίστηκε ως ένας από τους πιο πονηρούς και επιδέξιους απατεώνες του Chicago Outfit.

Για περισσότερες από τρεις δεκαετίες ο Γκας υπήρξε ο εγκέφαλος μιας σειράς αδικημάτων, με κυριότερο τον χρηματισμό κρατικών υπαλλήλων. Γι' αυτό τον λόγο βρέθηκε 39 φορές ανακρινόμενος από την αρμόδια επιτροπή της Γερουσίας των Ηνωμένων Πολιτειών. Όμως πάντοτε φρόντιζε να καλύπτει τα ίχνη του. Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 οι αμερικανικές διωκτικές Αρχές είχαν βάσιμες υποψίες ότι ο Γκας ήταν ο μεταφορέας χρημάτων της Outfit προς τις ελβετικές τράπεζες. Εκείνος βέβαια ισχυριζόταν ότι επρόκειτο για ταξίδια αναψυχής, καθώς ήταν λάτρης του σκι. Αξίζει να ση-

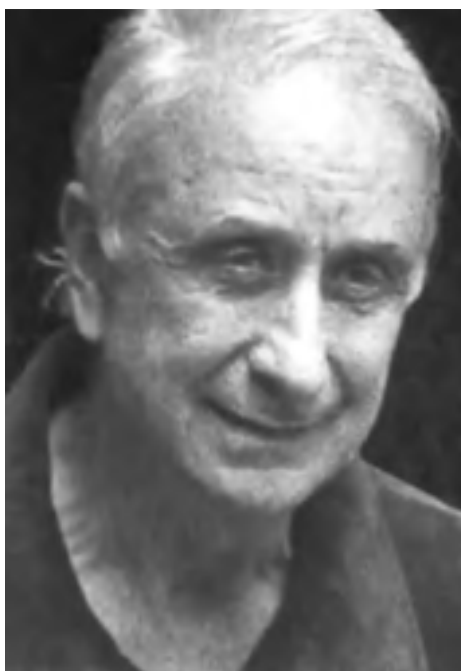

Ο Τζέικ Γκούζικ, μέντορας του μαφιόζου Άλεξ Γκας, που ηγήθηκε του ελληνικού όχλου του Σικάγο. ΚΑΤΩ: Ο αρχηγόκαστερ Τζόνι Γκότι, που ηγήθηκε της μαφιόζικης οικογένειας Γκαμπίνιο και διατηρούσε στενή συνεργασία με τον Βελέντζα.

μειωθεί ότι οι μόνοι Αμερικανοί κορυφαίοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι που υποστήριξαν τον Γκας σε αυτή την υπόθεση προέρχονταν από την πολιτεία του Ιλινόις και ήταν ο γερουσιαστής Έβερετ Ντίρκσεν και ο βουλευτής Ουίλιαμ Ντόσον.

Από τη μέρα που ο Γκας εντάχθηκε στη Chicago Outfit μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, δέκα διαφορετικοί αρχιμαφιόζοι ηγήθηκαν της οργάνωσης αυτής. Εκείνος όμως όχι μόνο παρέμενε στη θέση του, αλλά αποκτούσε ολοένα και μεγαλύτερη ισχύ. Τελικά, μόλις το 1992 ο εβδομηνταεξάχρονος πλέον Γκας καταδικάστηκε για πρώτη φορά, όταν το ομοσπονδιακό δικαστήριο τον έκρινε ένοχο για το αδίκημα του εκβιασμού. Καταδικάστηκε σε 15 χρόνια και 8 μήνες φυλάκιση και του επιβλήθηκε πρόστιμο των 823.000 δολαρίων. Λίγους μήνες

αργότερα το FBI κατάφερε να πείσει τον στενό συνεργάτη του, Λέοναρντ Πάτρικ, να φορέσει ένα κρυφό μικρόφωνο, ώστε να καταγραφεί η συζήτησή του με τον Γκας όταν θα τον επισκεπτόταν στην ομοσπονδιακή φυλακή του Λέξινγκτον στο Κεντάκι. Πράγματι, μεταξύ άλλων, ο Γκας ηχογραφήθηκε να λέει: «Στα καζίνο του Λας Βέγκας δεν μπορείς να κερδίσεις, καταλαβαίνεις. Πήραμε τα σημανέτα ποσοστά όλα υπέρ μας. Όσο περισσότερο ένα κορόιδο μένει, όσο περισσότερο παίζει, τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει να χάσει. Δεν αφήνω κανέναν γύρω μου να παίζει. Μερικές χιλιάδες εντάξει, αλλά όχι τζόγο». Όταν ο έγκλειστος Γκας πληροφορήθηκε την προδοσία του συνεργάτη του, δεν άντεξε. Απεβίωσε από καρδιακή προσβολή σε ηλικία 82 ετών (24 Ιουλίου 1998). Μέχρι σήμερα ο Γκας παραμένει ο μοναδικός μη ιταλι-

Ο επικεφαλής του ελληνικού όχλου της Φιλαδέλφειας Τσελσάις «Στιβ» Μπούρας, που δολοφονήθηκε από τη Chicago Outfit. ΔΕΞΙΑ: Ο μαφιόζος Ρέι Μαρτοράνο, στενός συνεργάτης του Μπούρα και, όπως αποδείχθηκε, πρωταγωνιστής στη δολοφονία του.

κής καταγωγής μαφιόζος που ανήλθε σε τόσο υψηλό αξίωμα της Chicago Outfit.

Ο Ελληνικός Όχλος της Φιλαδέλφειας

Τη δεκαετία του 1950 ο Στιβ Κοντογιάννης συγκρότησε μία μαφιόζικη οργάνωση που δραστηριοποιούνταν στη νότια Ελλάδα. Οι βασικές ενασχολήσεις της ήταν το εμπόριο όπλων και οι εκβιασμοί, σε συνεργασία με τις αντίστοιχες εγκληματικές ομάδες των οικογενειών Καρακώστα και Ευθυριάδη στη βόρεια Ελλάδα. Όλοι αυτοί είχαν οργανώσει ένα δίκτυο που είχε σχέσεις με τη βουλγαρική και τη γιουγκοσλαβική μαφία. Τη δεκαετία του 1960 οι παραπάνω βορειοελλαδίτικες οικογένειες έχασαν την ισχύ τους, οπότε ο Κοντογιάννης αποφάσισε να μεταφέρει τις δραστηριότητές του στη Φιλαδέλφεια των Ηνωμένων Πολιτειών. Εκεί η οικογένεια Κοντογιάννη, υπό την ονομασία Ελληνικός Όχλος της Φιλαδέλφειας, συνεργάστηκε με διάφορες εγκληματικές οργανώσεις, όπως η ιρλανδική K&A Gang, που προέβαινε κυρίως σε ληστείες τραπεζών και εμπόριο ναρκωτικών, η ελληνική οικογένεια Βελέντζα στη Νέα Υόρκη, που δραστηριοποιούνταν κυρίως στην τοκογλυφία, στους εκβιασμούς και στον παράνομο τζόγο, η ιταλική οικογένεια Σκάρφο, που επιδιόταν σε εκβιασμούς και εμπόριο ναρκωτικών, και άλλες. Ωστόσο ο στενότερος συνεργάτης και προστάτης του Ελληνικού Όχλου της Φιλαδέλφειας ήταν η Chicago Outfit.

Το 1976 ο Κοντογιάννης συνελήφθη με την κατηγορία του φόνου και καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη. Τότε νέος αρχηγός της ελληνικής μαφίας της Φιλαδέλφειας ανέλαβε ο έμπιστος υπαρχηγός του, ο επίσης Πελοποννήσιος Τσελσάις «Στιβ» Μπούρας (1931-1981). Ο Μπούρας είχε μεταναστεύσει στις Ηνωμένες Πολιτείες τη δεκαετία του 1960

(όπως και ο Κοντογιάννης) και σχεδόν αμέσως είχε ενταχθεί στον Ελληνικό Όχλο. Η δράση του απέφερε τεράστια κέρδη στην ελληνική μαφία, κυρίως από το εμπόριο ναρκωτικών, την τοκογλυφία, τους εκβιασμούς και τον παράνομο τζόγο.

Το 1981 ο Μπούρας ένωσε τόσο δυνατός, που θέλησε να ανεξαρτητοποιηθεί από τους Ιταλούς. Έτσι, σταμάτησε να πληρώνει τον καθιερωμένο φόρο προστασίας. Όμως ο αρχινοός Σκάρφο δεν ήταν διατεθειμένος να ανεχτεί κάτι τέτοιο. Το βράδυ της 27ης Μαΐου 1981, ενώ ο Μπούρας δειπνούσε στο ελληνικό εστιατόριο Venetis της Φιλαδέλφεια μαζί με τη σύντροφό του, Τζάνετ Κάρο, τον στενό του συνεργάτη Ρέι Μαρτοράνο και τον ραδιοφωνικό παραγωγό Τζέρι Μπλάβατ, έπεσε θύμα δολοφονικής επίθεσης. Δύο μασκοφόροι άντρες της ιταλικής μαφίας άδειασαν τα πιστόλια τους πάνω στον πεννητάχρονο Μπούρα και την πεννηταετράχρονη σύντροφό του, Τζάνετ, ενώ οι δύο φίλοι του τραυματίστηκαν ελαφρά. Είναι σχεδόν σίγουρο ότι πίσω από τη δολοφονία κρυβόταν ο Σκάρφο. Αυτό όμως δεν αποδείχθηκε ποτέ. Επίσης στην υπόθεση είχε εμπλακεί και ο Μαρτοράνο, γιατί, σύμφωνα με αυτόπτες μάρτυρες, ο ένας δράστης του έκανε νόημα να απομακρυνθεί πριν πυροβολήσει. Αρκετά χρόνια αργότερα διαπιστώθηκε ότι ο ένας από τους δύο δράστες ήταν ο γιος του Μαρτοράνο, ο οποίος ενήργησε κατ' εντολή του πατέρα Μαρτοράνο.

Η δολοφονία του Μπούρα έλαβε χώρα μόλις μία μέρα μετά τη δολοφονία ενός άλλου Έλληνα μαφιόζου, του Χάρι Πέτρος. Αυτός ήταν ο πρεσβύτερος «πνευματικός» καθοδηγητής του Ελληνικού Όχλου της Φιλαδέλφειας, ελέγχοντας το δίκτυο διακίνησης κοκαΐνης της κομητείας Νταλαγουέρ της Πενσυλβάνιας.

νια. Η εκτέλεση των δύο παραπάνω ανδρών σηματοδότησε την έναρξη ενός πολέμου των μαφιών, που διήρκεσε όλη τη δεκαετία του 1980. Το ζητούμενο ήταν ο έλεγχος των καζίνο στο Ατλάντικ Σίτι του Νιου Τζέρσεϊ. Η ελληνική μαφία δεν κατάφερε να βγει νικήτρια από αυτόν. Αντίθετα, αποδυναμώθηκε ακόμη περισσότερο τη δεκαετία του 1990.

Το 1994 διώχθηκε ποινικά ο δικηγόρος της Κόζα Νόστρα Ρόμπερτ Σιμόν, ο οποίος εμπλεκόταν σε κύκλωμα διακίνησης κοκαΐνης. Η έρευνα έφερε στο φως ότι το εγκληματικό αυτό δίκτυο είχε οργανωθεί από Έλληνες μαφιόζους που δρούσαν στην Ουάσιγκτον, στη Βαλτιμόρη και στη Φιλαδέλφεια. Το γεγονός είναι ότι εκείνη τη χρονική περίοδο οι εγκληματικές οργανώσεις αλληλοσπαράσσονταν χωρίς προηγούμενο. Κατά τα έτη 1980-1984 σημειώθηκαν τουλάχιστον 20 δολοφονίες αρχικάνγκστερ και των διαδόχων τους. Όσον αφορά τον άμεσα εμπλεκόμενο στη δολοφονία του Μπούρα, τον Μαρτοράνο, αυτός συνελήφθη και φυλακίστηκε το 1982. Όμως αποφυλακίστηκε το 1999 και θέλησε να πάρει πίσω τον έλεγχο της οργάνωσής του. Τελικά στις 17 Ιανουαρίου 2002 ο εβδομηντατετράχρονος Μαρτοράνο πυροβολήθηκε από αγνώστους μέσα στο αυτοκίνητό του και υπέκυψε στα τραύματά του 20 μέρες αργότερα.

Ο Έλληνας κυρίαρχος της Αστόρια

Η Αστόρια είναι μία έθνικ περιοχή της Νέας Υόρκης, στην οποία πρωταγωνιστεί το ελληνικό στοιχείο. Οι αμερικανοποιημένες ελληνικές ταβέρνες, τα πολυπολιτισμικά μπαρ και τα παραδοσιακά καφενεία βρίθουν. Πίσω από αυτή τη εικόνα που δημιουργήσαν οι μετανάστες από νοσταλγία για την πατρίδα, μεγαλούργησαν εγκληματικές οργανώσεις με κύριο αντικείμενο τον παράνομο τζόγο. Τη δε-

καετία του 1980 κυρίαρχος αυτών των δραστηριοτήτων ήταν η εγκληματική οργάνωση που είχε δημιουργήσει η ελληνικής καταγωγής οικογένεια Βελέντζα.

Το 1949 ο δεκατετράχρονος Σπύρος Βελέντζας έφτασε με την οικογένειά του στη Βοστόνη, όπου ο πατέρας άνοιξε εστιατόριο. Σε λιγότερο από έναν χρόνο το κατάστημα πωλήθηκε και η οικογένεια εγκαταστάθηκε στην Αστόρια, όπου άνοιξε νέο εστιατόριο. Ο Σπύρος όμως είχε άλλα σχέδια. Προσέγγισε τον ηγέτη της ελληνικής μαφίας, τον Μανιάτη Πίτερ Κουράκο (γνωστό με το ψευδώνυμο Pete the Greek) και με την υποστήριξή του άνοιξε καφενείο στο οποίο στέγασε μία παράνομη χαρτοπαικτική λέσχη και μπαρμπουτιέρα.

Σύντομα ο Βελέντζας κέρδισε την εμπιστοσύνη του Κουράκου και έγινε ο προσωπικός οδηγός του. Μέσω του Έλληνα αρχικάνγκστερ ήρθε σε επαφή με τους Ιταλούς αρχιμαφιόζους της Νέας Υόρκης, που είχαν συγκροτήσει την εγκληματική οργάνωση Πέντε Οικογένειες (Μπονάνο, Κολόμπο, Γκαμπίνιο, Γενοβέζε και Λουτσέζε). Τα κέρδη από την παράνομη λέσχη του Βελέντζα ήταν τόσο μεγάλα, που προκάλεσαν το ενδιαφέρον των Πέντε Οικογενειών. Έτσι, ο αρχιμαφιόζος Λουτσέζε τον ανάγκασε να του δίνει μέρος των κερδών του, εν είδει προστασίας. Η θετική πλευρά αυτής της εξέλιξης ήταν ότι πλέον ο Βελέντζας θα μπορούσε να δρα υπό τις ευλογίες των πανίσχυρων Πέντε.

Τη δεκαετία του 1970 ο Κουράκος πέθανε και για αρκετό καιρό η ελληνική μαφία της Αστόρια έμεινε ακέφαλη. Τελικά τα ηνία ανέλαβε ο Βελέντζας, αφού πρώτα έδωσε την έγκρισή του ο Λουτσέζε. Έκτοτε ο Βελέντζας έγινε γνωστός στον υπόκοσμο με το παρατσούκλι Σακαφλιάς.

Το 1977 ανέπτυξε στενή συνεργασία

Ο ηγέτης της ελληνικής μαφίας στην Αστόρια Πίτερ Κουράκος (γνωστός με το ψευδώνυμο Pete the Greek).

με τον Τζόνι Γκότι, που μόλις είχε αποφυλακιστεί. Στο μέλλον ο Γκότι ηγήθηκε της οικογένειας Γκαμπίνιο, αφού πρώτα δολοφόνησε τον διάδοχό της Πολ Καστελάνο (1985). Έχοντας ως προστάτη τον πανίσχυρο Γκότι, ο Βελέντζας ασχολήθηκε και με την τοκογλυφία, το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, το λαθρεμπόριο καυσίμων και τους εκβιασμούς. Πλέον χαρακτηριζόταν ως «το αφεντικό της Αστόρια».

Η ανοδική πορεία του Βελέντζα δημιούργησε έριδες ακόμη και μεταξύ των μελών της συμμορίας του, από τους οποίους ο ισχυρότερος ήταν ο στενός συνεργάτης του, Πιτ Κιόντο (γνωστός ως Χοντρός Πιτ). Ένα περιστατικό που έλαβε μεγάλη δημοσιότητα και συνδέθηκε με τον Βελέντζα, ενώ πίσω από την υπόθεση κρυβόταν ο Χοντρός Πιτ, ήταν η δολοφονία του ληστή κοσμημάτων Σαρέ-

τσο Νάλο (γνωστού με το ψευδώνυμο Σάμι ο Αραβας). Ο Βελέντζας είχε δώσει ραντεβού με τον Νάλο σε ένα ταξιδιωτικό γραφείο στην Αστόρια, αλλά την τελευταία στιγμή το ακύρωσε. Ο Νάλο, που βρισκόταν ήδη στο σημείο της συνάντησης, έπεσε θύμα δολοφονικής επίθεσης. Λίγο πριν ξεψυχήσει κατάφερε να ψελλίσει στους αστυνομικούς ότι «ο Σπύρος [ο Βελέντζας] το έκανε».

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχε διαδοθεί λανθασμένα η φήμη ότι ο Χοντρός Πιτ ήταν πληροφοριοδότης του FBI, οπότε οι αρχιμαφιόζοι διέταξαν την εκτέλεσή του. Πράγματι, κατά τη διάρκεια μιας συμπλοκής δέχτηκε 12 σφαίρες, αλλά κατάφερε να επιζήσει. Τότε συνειδητοποίησε ότι ο μόνος τρόπος για να παραμείνει ζωντανός και να σώσει την οικογένειά του ήταν να συνεργαστεί με τις αστυνομικές Αρχές και να τεθεί σε πρόγραμμα προστασίας μαρτύρων. Ο Χοντρός Πιτ γνώριζε πολλά και αποκάλυψε τη δράση της ιταλικής μαφίας στη Νέα Υόρκη.

Φυσικά οι καταθέσεις του Χοντρού Πιτ έκαψαν και τον Βελέντζα, ο οποίος αντιμετώπισε ποινές έως και 20 χρόνων φυλάκισης για τα αδικήματα της τοκογλυφίας, του παράνομου τζόγου και της φοροδιαφυγής. Συνάμα κατηγορήθηκε και για τη δολοφονία του Νάλο, κάτι το οποίο αρνήθηκε ισχυριζόμενος ότι ο Χοντρός Πιτ ήταν ο ένοχος. Τελικά ο Βελέντζας αποδέχθηκε όλα τα αδικήματα που του είχαν αποδοθεί, εκτός από τη δολοφονία του Νάλο. Έτσι, η ποινή του μειώθηκε από τα 20 στα 8 χρόνια φυλάκισης, ενώ θα πραγματοποιούνταν δίκη για τη δολοφονία του Νάλο. Ο Βελέντζας έλπιζε ότι θα έβρισκε αποδεικτικά στοιχεία για την αθωότητά του, αλλά δεν τα κατάφερε. Καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη, όπως και οι στενοί του συνεργάτες Δρακούλης και Πολυτσιάδης, ενώ ο

Ο «αυτοκράτορας του πορνό» Μάικλ Θέβις. ΔΕΞΙΑ: Η αφίσα του FBI με το πρόσωπο και τα στοιχεία του Θέβις όταν είχε συμπεριληφθεί στη λίστα των 10 πιο επικίνδυνων καταζητούμενων στις Ηνωμένες Πολιτείες.

νεότερος αδελφός του, Τζίμης, αθώωθηκε. Μέχρι σήμερα ο Βελέντζας παραμένει κρατούμενος στο Ομοσπονδιακό Συγκρότημα Φυλακών του Άλεγγουτ της Πενσυλβάνια, ισχυριζόμενος ότι δεν είχε καμία ανάμιξη στη δολοφονία του Νάλο.

Ο αυτοκράτορας του πορνό

Στις 25 Φεβρουαρίου 1935 στην πρωτεύουσα Ράλεϊ της Βόρειας Καρολίνα γεννήθηκε ο δεύτερης γενιάς Ελληνοαμερικανός Μάικλ Τζορτζ Θέβις (1932-2013). Οι γονείς του χώρισαν νωρίς, οπότε εκείνος μεγάλωσε με τους μετανάστες παππούδες του. Έζησε σε ένα πάμφτωχο περιβάλλον και το παιδικό του όνειρο ήταν να γίνει ιερέας. Στην εφηβεία τα πράγματα άλλαξαν. Ζήλευε τους συνομηλικούς του που έπαιζαν ανέμελα στη γειτονιά, ενώ εκείνος έπρεπε να αγωνίζεται για τα απολύτως απαραίτητα. Έτσι, έκανε μία απόπειρα ένοπλης ληστείας, για την οποία καταδικάστηκε σε ολιγόμηνη φυλάκιση.

Τότε εγκατέλειψε το όνειρο της ιεροσύνης.

Στη συνέχεια πήγε στην Ατλάντα, όπου ολοκλήρωσε τη φοίτησή του στο σχολείο, εργαζόμενος τα βράδια ως περιπτεράς για να κερδίζει 50 δολάρια την εβδομάδα. Εκεί γνώρισε την πωλήτρια και κατά 3 χρόνια νεότερή του Τζόαν, την οποία παντρεύτηκε. Μαζί απέκτησαν πέντε παιδιά.

Ο Μάικλ δεν ήταν ωραίος άντρας, αλλά είχε έναν τρόπο να μαγνητίζει τους συνομιλητές του και να τους πείθει για ό,τι είχε στο μυαλό του. Το ίδιο συνέβη και με το αφεντικό του. Το έπεισε να ανοίξει ένα ακόμη περιπτερο, τοποθετώντας τον ίδιο διαχειριστή. Εργάστηκε σκληρά και μέχρι το 1955 ήταν ιδιοκτήτης τριών περιπτέρων.

Μέχρι και τη δεκαετία του 1950 οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν μία από τις πιο συντηρητικές χώρες του δυτικού κόσμου. Ακριβώς αυτή τη σεμνοτυφία εκμεταλλεύτηκε ο νεαρός Μάικλ, γνωρί-

ζοντας ότι ο καθημερινός Αμερικανός πολίτης διψούσε για το άσεμνο θέαμα, ακόμη και αν αυτό ήταν παράνομο. Έτσι, το 1956 αποφάσισε να κυκλοφορήσει τα αντρικού ενδιαφέροντος περιοδικά *The Dude* και *Gent* (είχε προηγηθεί ο Χιου Χέφνερ με το *Playboy* το 1953). Ακολούθως, το 1960 δημοσίευσε έναν οδηγό με τις παραλίες γυμνιστών στις Ηνωμένες Πολιτείες, πωλώντας δεκάδες εκατομμύρια αντίτυπα, ενώ ίδρυσε την εταιρία διανομής Peachtree News, με την οποία κυκλοφόρησε το πρώτο πορνό βιβλίο του, *A teacher confesses to sex in the classroom*.

Το 1967 βρέθηκε στη Νέα Υόρκη, όπου για πρώτη φορά αντίκρισε μία μηχανή προβολής reep (όπως το View Master, όπου εναλλάσσεται η προβολή διαφόρων σλάιντς, με τη διαφορά ότι τα επαγγελματικά reep λειτουργούσαν με κέρμα, όπως τα τζουκ μποξ). Τα μηχανήματα αυτά είχαν κυκλοφορήσει στην αγορά από τη δεκαετία του 1940, προβάλλοντας κυρίως κινούμενα σχέδια. Ο Θέβις παρατήρησε το πάθος των Αμερικανών για τις μηχανές reep και σκέφτηκε ότι μια αντίστοιχη συσκευή με πορνό θέαμα θα έκανε πάταγο. Πράγματι, όταν επέστρεψε στην Ατλάντα, συνεργάστηκε με τον ιδιοφυή κλειδαρά Ρότζερ Άντερχιλ και κατασκεύασε μία βελτιωμένη μηχανή προβολής. Έτσι, το 1969 οι συσκευές reep show του Θέβις κυκλοφόρησαν σε πανεθνικό επίπεδο, κατακλύζοντας την αγορά. Τα κέρδη του ήταν τεράστια.

Παράλληλα ο Θέβις προσπαθούσε να δημιουργήσει ένα καλό πρόσωπο στην κοινωνία. Ήθελε να καταστεί δημοφιλής στην αμερικανική κοινωνία όχι ως έμπορος πορνό θεαμάτων, αλλά σαν ένας αξιοπρεπής επιχειρηματίας. Έτσι, υπηρέτησε ως επίτροπος του ορθόδοξου ναού της ενορίας του, δώρισε μεγάλα χρηματικά ποσά στις τοπικές φιλανθρω-

Ο πανέξυπνος κλειδαράς Ρότζερ Άντερχιλ, που αναβάθμισε τις μηχανές reep και συνεργάστηκε με τον Θέβις ώσπου μετατράπηκε σε θανάσιμο εχθρό του.

πικές οργανώσεις, επένδυσε σε πλήθος εμπορικές επιχειρήσεις, ανέλαβε την παραγωγή ταινιών κουνγκ φου, και λοιπά. Βέβαια, ως γνήσιος Έλληνας, δεν θα μπορούσε να μην αποκτήσει και το δικό του εστιατόριο.

Ωστόσο στον γάμο του επήλθε η ρήξη. Αν και παρέμεινε κάτω από την ίδια στέγη με τη γυναίκα του, ο Θέβις συνήψε εξωσυζυγική σχέση με τη δασκάλα χορού Τζάνετ Έβανς. Το ίδιο διάστημα δημοσιεύθηκε έρευνα της αστυνομίας της Ατλάντα σύμφωνα με την οποία ο Θέβις συνδεόταν με μέλη των μαφιόζικων οικογενειών Ντε Καβαλκάντι και Κολόμπο. Αυτό το δημοσίευμα λειτούργησε μάλλον θετικά για τον Θέβις, αφού κανείς πλέον δεν αρνιόταν τη συνεργασία μαζί του, φοβούμενος την Κόζα Νόστρα.

Όταν στο προσκήνιο εμφανίστηκαν οι πρώτοι ανταγωνιστές, ο Θέβις προσπάθησε να τους εξοντώσει, όπως τον Νατ Μπέιλεν, του οποίου πυρπόλησε τη

βιοτεχνία. Ωστόσο δεν αρκέστηκε σε αυτό. Στις 13 Νοεμβρίου 1970 διέπραξε την πρώτη δολοφονία. Έβγαλε από τη μέση τον παλιό του υπάλληλο Κεν Χάνα, ο οποίος είχε πουλήσει κρυφά τα σχέδια των μηχανών reep σε ανταγωνιστική εταιρία. Συνεργός στην εξαφάνιση του πτώματος ήταν ο Άντερχιλ. Σιγά σιγά ο Θέβις μετατράπηκε σε έναν αδίστακτο δολοφόνο, που έβλεπε παντού εχθρούς, ακόμη και εκεί που δεν υπήρχαν. Κάθε βδομάδα περνούσε τους υπαλλήλους του από ανιχνευτή ψεύδους, καθημερινά άλλαζε τηλεφωνική συσκευή στο γραφείο του, νομίζοντας ότι το FBI είχε τοποθετήσει κορίδι, και σε καίριες θέσεις της εταιρίας του τοποθέτησε μόνο συγγενείς του. Μεταξύ αυτών ήταν και ο ανιψιός του Μαν Τσάντλερ, ο οποίος αναβάθμισε τις μηχανές reep.

Το 1972 ο Θέβις ολοκλήρωσε την κατασκευή του νέου του σπιτιού, της έπαυλης Lion's Gate, που ήταν σε ελισαβετιανό στιλ και αποτελούνταν από 30 δωμάτια. Ήταν το μεγαλύτερο σπίτι που χτίστηκε στο Λος Άντζελες εκείνη τη χρονιά. Πλέον ο Θέβις αποκαλούνταν αυτοκράτορας του πορνό. Σύντομα απέκτησε και δεύτερη ερωμένη, τη δεκαοχτάχρονη Πατρίτσια Μακλίν, που εργαζόταν ως σερβιτόρα στο εστιατόριό του. Όσο για τον γάμο του, δεν υπέγραφε το διαζύγιο με την Τζόαν, σκεπτόμενος ότι σε περίπτωση δικαστικής του δίωξης, οι συντηρητικοί ένορκοι θα ήταν ακόμη πιο καχύποπτοι απέναντί του εάν παρουσιάζοταν ως διαζευγμένος και μοιχός.

Όταν το πτώμα του Χάνα ανακαλύφθηκε από την αστυνομία και η Δίωξη Οικονομικού Εγκλήματος άρχισε να συγκεντρώνει ολόένα και περισσότερα στοιχεία για την εταιρία Cinematics των Θέβις και Άντερχιλ, ο δεύτερος φοβήθηκε και πούλησε το μεριδίό του στον πρώτο. Ωστόσο σύντομα ζήτησε να επανέλ-

θει στην ενεργό δράση, αλλά ο Θέβις αρνήθηκε.

Τον Σεπτέμβριο του 1973 ο Θέβις διέταξε τη δολοφονία ενός άλλου πρώην υπαλλήλου του, του Τζίμι Μείς, που πλέον είχε γίνει ανταγωνιστής του. Η εκτέλεση της διαταγής ανατέθηκε στον Άντερχιλ, ο οποίος τοποθέτησε βόμβα στο αυτοκίνητο του Μείς. Το πιο ανατριχιαστικό ήταν ότι μετά την έκρηξη ο Άντερχιλ μάζεψε τα υπολείμματα του θύματος και τα πρόσφερε στον Θέβις σαν λάφυρο, μετατρέποντάς τα σε βιβλιοστάτη. Παρ' όλα αυτά, δεν κέρδισε την εμπιστοσύνη του Θέβις, οπότε άρχισε να ασχολείται με κλοπές και διαρρήξεις. Συνελήφθη όμως εξαιτίας ενός τυχαίου γεγονότος και στη φυλακή αναγκάστηκε να συνεργαστεί με τον νεαρό πράκτορα του FBI Πολ Κινγκ προκειμένου να μειωθεί η ποινή του. Ο Θέβις αντιλήφθηκε ότι πλησίαζε και η δική του ώρα, οπότε προσπάθησε να εξωραΐσει ακόμη περισσότερο τη δημόσια εικόνα του προσφέροντας εκατομμύρια δολάρια σε φιλανθρωπικούς σκοπούς.

Τελικά το 1974 συνελήφθη και καταδικάστηκε σε 8 χρόνια φυλάκισης για τα αδικήματα της παράνομης διακίνησης πορνογραφικού υλικού και του εμπρησμού της αποθήκης του Μπέιλεν. Το 1976 άνδρες του FBI με επικεφαλής τον Κινγκ εισέβαλαν στις κεντρικές αποθήκες της Cinematics και κατάσχσαν χιλιάδες ταινίες με πορνογραφικό υλικό. Μέσα στο χρηματοκιβώτιο του Θέβις βρέθηκε μία λίστα με τις προτεραιότητες του «αυτοκράτορα», πρώτη από τις οποίες ήταν η εκτέλεση του «προδότη Άντερχιλ». Σημειωτέον ότι δεν ανακαλύφθηκε κανένα στοιχείο που να τον συνδέει με την Κόζα Νόστρα.

Το 1978 ο Θέβις μεταφέρθηκε από τις φυλακές του Μιζούρι σε αυτές του Κεντάκι για να δικαστεί ξανά για διαφορε-

Ένα από τα εκατοντάδες καταστήματα ενηλίκων με μηχανές peep show του Θέβις.

τικά αδικήματα. Εκεί ο Θέβις έλαβε ασυνήθιστα προνόμια, που του επέτρεψαν να οργανώσει την απόδρασή του. Πράγματι, λίγες μέρες αργότερα δραπέτευσε, έχοντας δωροδοκήσει τους δεσμοφύλακες. Εν τω μεταξύ η σύζυγός του Τζόαν υπέγραψε το διαζυγίό τους και ο Άντερχιλ κατέθεσε εναντίον του για τους φόβους του Μείς και του Χάνα.

Εκείνη που παρέμεινε πιστή στον Θέβις ήταν η πρώτη ερωμένη του, η Τζάνετ, με την οποία σχεδίασαν το κοινό μέλλον τους. Το παράνομο ζεύγος έφτιαξε πλαστές ταυτότητες και άρχισε να ταξιδεύει από πολιτεία σε πολιτεία. Ο Άντερχιλ αποφυλακίστηκε υπό όρους και εντάχθηκε στο πρόγραμμα προστασίας μαρτύρων του FBI, ενώ μήνυσε τον Θέβις απαιτώντας αποζημίωση 8.300.000 δολαρίων. Ο Θέβις, μαθαίνοντας τα νέα αυτά, κατακλύστηκε από αισθήματα μίσους και ακύρωσε όλο το σχέδιο διαφυγής του στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το μόνο που τον ενδιέφερε πλέον ήταν να βρει τον Άντερχιλ. Πράγματι, τον εντόπισε σε ένα κτήμα να διαπραγματεύεται

την πώληση ενός ακινήτου με τον υποψήφιο αγοραστή Ισαάκ Γκαλάντι. Ο Θέβις πυροβόλησε με κυνηγετικό όπλο πρώτα τον Γκαλάντι, διαλύοντάς του το πρόσωπο, και δευτερόλεπτα αργότερα τον Άντερχιλ, που σωριάστηκε στο έδαφος με τραύματα στο στήθος και στον λαιμό. Όταν έφτασε η αστυνομία, ο Άντερχιλ ήταν ακόμα ζωντανός, αλλά δεν μπορούσε να μιλήσει. Με νοήματα κατάφερε να πει στον πράκτορα του FBI Κινγκ ότι ο δολοφόνος του ήταν ο Θέβις. Αμέσως μετά ξεψύχησε.

Ο Θέβις εντάχθηκε πλέον στη λίστα του FBI με τους δέκα πιο καταζητούμενους εγκληματίες των Ηνωμένων Πολιτειών και δύο εβδομάδες αργότερα, το μεσημέρι της 9ης Νοεμβρίου 1978, συνελήφθη μαζί με την ερωμένη του σε τράπεζα του Κονέκτικατ ενώ προσπαθούσε να κάνει ανάληψη 30.000 δολαρίων από τον λογαριασμό του. Στη δίκη που ακολούθησε ο Θέβις αρνήθηκε κάθε κατηγορία περί ανάμιξής του στις δολοφονίες του Μείς, του Χάνα, του Άντερχιλ και του Γκαλάντι, καθώς και τις παράνο-

μες επιχειρηματικές δραστηριότητές του, τους εκβιασμούς και τους εμπρησμούς. Στη δίκη εξετάστηκαν 300 μάρτυρες, μεταξύ των οποίων και ένας ψυχολόγος που διαπίστωσε ότι επρόκειτο για έναν «ψυχικά ανισόρροπο και παρανοϊκό άνθρωπο». Ο Θέβις, η Τζάνετ Έβανς και ο συνεργάτης τους Μπαρτ Χουντ κρίθηκαν ένοχοι για τη διπλή δολοφονία του Αντερχιλ και του Γκαλάντι. Η ποινή ήταν ισόβια κάθειρξη. Μόλις ο Θέβις φυλακίστηκε, επικοινωνήσε με τον πρώην δήμαρχο της Ατλάντα Άντριου Γιανγκ, που πρόσφατα είχε διοριστεί πρέσβης των Ηνωμένων Πολιτειών στα Ηνωμένα Έθνη. Το αίτημά του ήταν η μεταφορά του σε καλύτερη φυλακή, πράγμα που έγινε.

Το 1992 η Τζάνετ Έβανς αποφυλακίστηκε. Την ίδια χρονιά ο πράκτορας του FBI Κινγκ συνταξιοδοτήθηκε. Αρκετά χρόνια αργότερα, ως ιδιωτικός ντεντέκτιβ πια, πρωταγωνίστησε στη σύλληψη

του πλουσιότερου απατεώνα στην αμερικανική ιστορία, του Μπέρνι Μάντοφ, που ηγούνταν μίας εταιρείας πυραμίδων (σκάνδαλο Μάντοφ, Ιούνιος 2009). Λίγο μετά την αποφυλάκιση της Τζάνετ η έπαυλη Lion's Gate πέρασε στην ιδιοκτησία της τραγουδίστριας Γουίτνεϊ Χιούστον.

Ο Θέβις πέθανε σε ηλικία 81 ετών, από καρδιακή και αναπνευστική ανεπάρκεια, στη φυλακή της Μινεσότα στις 20 Νοεμβρίου του 2013. Μία από τις ύστατες επαφές του με τον ελεύθερο κόσμο ήταν με τον ανιψιό του Μαν Τσάντλερ, στον οποίο είπε: «Γιε μου, κέρδισε όσο περισσότερα χρήματα μπορείς, αλλά μην περάσεις τη γραμμή. Εγώ πέρασα τη γραμμή».

Γέας, ο εκτελεστής χαφιέδων

Ο ελληνικής καταγωγής Φώτης (Φρέντι) Γέας γεννήθηκε στο Σπρίνγκφιλντ της Μασαχουσέτης στις 4 Απριλίου 1967. Από

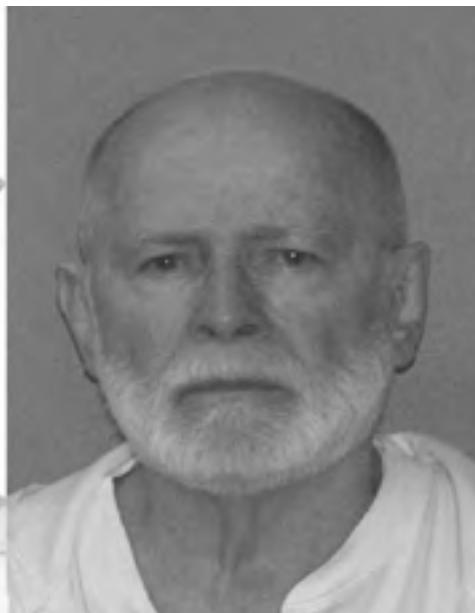
Οι εκτελεστές αδελφοί Φρέντι και Τάι Γέας.

νεαρή ηλικία εκείνος και ο αδελφός του Τάι (Τόμας) ήταν ο φόβος και ο τρόμος της κοινότητάς τους λόγω της βίαιης συμπεριφοράς τους. Στον βαθύ κόσμο της παρανομίας εισήλθαν όταν εντάχθηκαν στην ομάδα του μαφιόζου Άντονι Αριλότα. Ήδη μέχρι το 2000 τα αδέρφια Γέας είχαν καταδικαστεί για ξυλοδαρμούς και ληστείες, αλλά είχαν καταφέρει να μείνουν εκτός φυλακής με εξαγορά της ποινής τους. Το 2003, όταν ο Αριλότα ανήλθε στην ιεραρχία της οργάνωσης των Γενοβέζε, ανέθεσε στους αδελφούς Γέας μία διπλή δολοφονία, κατ' εντολή της ίδιας της ηγεσίας της οικογένειας. Τα θύματα ήταν ο αρχινοός Άντολφ Μπρούνο και ο κουιιάδος τού Αριλότα, Γκάρνι Γουέστερμαν. Την ίδια χρονιά ο Γέας συμμετείχε και στην ανεπιτυχή προσπάθεια εξόντωσης του ισχυρού άνδρα των κατασκευαστών στο Μπρονξ Φρανκ Νταμπάντο.

Το 2009 ο Φρέντι συνελήφθη. Δύο χρόνια αργότερα έλαβε χώρα η δίκη του,

στην οποία ο κύριος μάρτυρας κατηγορίας ήταν ο Αριλότα. Τότε ο Φρέντι έχασε τη γη κάτω από τα πόδια του. Το αφεντικό του, που ήταν και έμπιστος συνεργάτης του, τον είχε προδώσει. Η πράξη αυτή ήταν ασυγχώρητη για τον Ελληνοαμερικανό εκτελεστή. Ήταν άνθρωπος που, όπως αποδείκνυε με τον βίο του, συγχωρούσε τους πάντες, αλλά σε καμία περίπτωση δεν χαριζόταν στους χαφιέδες και σε όσους κακοποιούσαν γυναίκες. Ο ίδιος ωστόσο ποτέ δεν ομολόγησε τις πράξεις του, ούτε αποκάλυψε το παραμικρό για τη δράση της μαφίας. Έτσι, καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη (το ίδιο συνέβη και με τον αδελφό του Τάι).

Την ίδια χρονιά που καταδικάστηκε ο Γέας, ο διαβόητος γκάνγκστερ της Βοστώνης Τζέιμς Γουάιτ Μπάλτζερ έπεσε στα χέρια της αστυνομίας. Αυτός ήταν επικεφαλής συμμορίας μαφιόζων που κατά τα έτη 1973-1985 δρούσε ανεξέλεγκτα, γιατί συνεργαζόταν με το FBI. Όταν

Ο διαβόητος γκάνγκστερ της Βοστώνης Τζέιμς «Γουάιτ» Μπάλτζερ, που δολοφονήθηκε άγρια μέσα στο κελί του από τον Φρέντι Γέας, σε νεαρή και σε προχωρημένη ηλικία.

τα χρόνια πέρασαν και έπαψε να είναι χρήσιμος, έμεινε χωρίς την προστασία των Αρχών και συνελήφθη. Τελικά καταδικάστηκε δύο φορές σε ισόβια κάθειρξη για τη συμμετοχή του σε 11 ανθρωποκτονίες, μεταξύ των οποίων και γυναικών. Επιπλέον εμπλεκόταν σε υποθέσεις εκβιασμών, ξεπλύματος βρώμικου χρήματος, εμπορίου όπλων, και λοιπά.

Η συνεργασία με την αστυνομία και η δολοφονία γυναικών ήταν υπεραρκετά για να αναλάβει δράση ο Γέας. Έτσι, στις 29 Οκτωβρίου 2018, και αφού είχε μεταφερθεί σε δύο διαφορετικές φυλακές, ο Μπάλτζερ κατέληξε σε αυτή του Χάτζελτον στη Δυτική Βιρτζίνια. Εκεί κρατούνταν και ο Γέας. Το πρωινό της επομένης ο 89 ετών Μπάλτζερ βρέθηκε νεκρός μέσα στο κελί του, πάνω στο αναπηρικό καροτσάκι του. Είχε ξυλοκοπηθεί σε τέτοιο βαθμό, που σχεδόν είχαν βγει τα μάτια του και είχε κοπεί η γλώσσα του. Το χάραμα της μέρας εκείνης ο Γέας μαζί με έναν συγκρατούμενό του είχαν μπει στο κελί του Μπάλτζερ και τον είχαν κανονίσει.

Είναι στη φύση του ανθρώπου να ρέπει προς το κακό και αν βρεθεί στις κατάλληλες συνθήκες μπορεί να μετατραπεί στο πιο άγριο θηρίο του πλανήτη. Είναι πολύ εύκολος ο εθισμός στην παραβατικότητα, η οποία απέχει μόλις ένα μικρό βήμα από την εγκληματικότητα. Όταν περάσει κάποιος αυτό το κατώφλι, δεν υπάρχει επιστροφή. Κανείς από τους ανθρώπους του υποκόσμου δεν είχε ήσυχο τέλος. Οι περισσότεροι δολοφονήθηκαν, ενώ άλλοι κατέληξαν ανελεύθεροι μέσα σε ένα κελί ή, στην καλύτερη περίπτωση, πέθαναν

κυνηγημένοι από τις Αρχές, τους ανταγωνιστές ή τις ερινύες τους.

Ο διαβόητος Άλεξ Γκας, που χλεύαζε όσους εξαπατούσε στα καζίνο, πέθανε προδομένος από τον στενό συνεργάτη του μέσα στη φυλακή. Παρομοίως ο Κοντογιάννης πέθανε και αυτός μέσα στη φυλακή, ενώ ο Μπούρας δολοφονήθηκε από τον πιο έμπιστο φίλο του. Ο Βελέντζας εξαπάτησε, εκβίασε και τρομοκράτησε δεκάδες ανθρώπους, αλλά μέχρι σήμερα παραμένει στη φυλακή για έναν φόνο που δεν έκανε. Ο Γέας είναι η περίπτωση του ψυχασθενούς που δεν έχει σε καμία υπόληψη την ανθρώπινη ζωή, αλλά λειτουργεί με βάση ένα δικό του σύστημα αξιών. Δολοφόνος ήταν ως ελεύθερος άνθρωπος, δολοφόνος παρέμεινε και φυλακισμένος. Ο Θέβις, πάλι, ήταν ο εγκληματίας που μάλλον αντιλήφθηκε τα εγκλήματά του. Γι' αυτό στα απομνημονεύματά του καταλήγει με τη φράση: «Φαίνεται ότι πάντα πληγώνεις αυτούς που αγαπάς περισσότερο».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Lubasch, «Mob Murder is Recounted By Organizer», *The New York Times*, 22 Μαΐου 1992, σ. 4.
- «Man Tied to Mafia Guilty on 10 Counts», *The New York Times*, 20 Ιουνίου 1992, σ. 29.
- «Philadelphia's Underworld War», *The New York Times*, 31 Μαΐου 1981, σ. 1.
- J. Binder, *The Chicago Outfit*, Arcadia Publishing, Σικάγο, 2003.
- S. & C. Giancana, *Double Cross: The Explosive, Inside Story of the Mobster Who Controlled America*, Warner Books, Νέα Υόρκη, 1992.
- W. Roemer, *Accardo: The Genuine Godfather*, Ivy Books, HB, 1996.

Ο Λευτέρης Καντζίνος είναι συγγραφέας, ιστορικός ερευνητής.

ΤΟ 1821 ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΚΑΙ Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Στις 3 Μαΐου 1837 ο βασιλιάς Όθων εγκαινίασε το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η κοινή γνώμη δεξιώθηκε θερμά το πρώτο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου και το επένδυσε με ιδιαίτερα υψηλό συμβολικό κύρος. Το χρέος που ανατέθηκε σε καθηγητές και φοιτητές ήταν, παράλληλα με τη στελέχωση της κρατικής μηχανής, η παγίωση και διάδοση της εθνικής ιδεολογίας στα ευρύτερα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας.

Η ΠΟΛΥ μικρή χρονική απόσταση μεταξύ του τέλους της Επανάστασης και της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Αθηνών δημιουργούσε μια ιδιόζουσα κατάσταση. Τα περισσότερα μέλη του προσωπικού του νεοσύστατου ιδρύματος είχαν εμπλακεί με άμεσο ή έμμεσο τρόπο στην προσπάθεια απελευθέρωσης του έθνους. Ακόμη και οι πρώτοι φοιτητές είχαν βιώσει τον Αγώνα στην παιδική τους ηλικία. Λογικό λοιπόν ήταν το Πανεπιστήμιο να εξελιχθεί σε έναν από τους σημαντικότερους φορείς διάχυσης της ιστορίας του 1821.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1839, το 1840 και το 1841 οι φοιτητές θεώρησαν τις επετειακές τελετές της έναρξης του

Αγώνα από το ίδρυμα ως υποτονικές με αποτέλεσμα να διοργανώσουν τους δικούς τους εορτασμούς. Τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του Πανεπιστημίου ωστόσο η περίοδος του Αγώνα απουσίαζε από τα προγράμματα διδασκαλίας της Φιλοσοφικής Σχολής.

Ο καθηγητής Γενικής Ιστορίας Θεόδωρος Μανούσης επισήμανε το πρώιμο ενός τέτοιου εγχειρήματος. Η άποψή του αυτή τον οδήγησε μάλιστα στη διατύπωση επιφυλάξεων για την ενσωμάτωση του 1821 στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου του 1853. Ωστόσο ήταν εμφανές πως η ταύτιση της νεοελληνικής κοινωνίας με το άμεσο ένδοξο παρελθόν δη-

μιουργούσε την επιθυμία για τη διδασκαλία της περιόδου. Όταν ο Μανούσης, κατά τη διάρκεια των μαθημάτων του, αναφερόταν στην πτώση της Κωνσταντινούπολης τα δάκρυα του ακροατηρίου «έτρεχον κρουνηδόν», διαβάζουμε στη νεκρολογία του καθηγητή, στο φύλλο της εφημερίδας *Αθηνά* της 5ης Νοεμβρίου 1858. Όταν όμως, στο τέλος της διάλεξης, έκανε λόγο για την 25η Μαρτίου 1821, «... η χαρά, τα δάκρυα και ο πάταγος των χειροκροτήσεων εξεδήλου τον ενθουσιασμόν της ψυχής». Πολύ γρήγορα το Πανεπιστήμιο Αθηνών ταυτίστηκε με αυτό τον ενθουσιασμό και ανέλαβε την ευθύνη χάραξης της εθνικής γραμμής. Χαρακτηριστική ήταν η οικονομική συνδρομή του ιδρύματος στην έκδοση των πέντε τόμων της *Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους* του Παπαρρηγόπουλου. Ο τελευταίος διορίστηκε, ως έκτακτος καθηγητής Ιστορίας, στο Πανεπιστήμιο το 1851. Ο διορισμός του εγκαινίασε μια μακρά

περίοδο συμπόρευσης της ιστορίας με τα αλυτρωτικά οράματα του Ελληνισμού. Απαραίτητη ήταν η γνώση της εθνικής ιστορίας ως πηγή έμπνευσης για το εθνικό μέλλον, το οποίο τη δεκαετία του 1860 κινδύνευε από τους αναδυόμενους βαλκανικούς εθνικισμούς.

Ο Παπαρρηγόπουλος ήταν ο άνθρωπος ο οποίος είχε επιχειρήσει με πειστικό τρόπο την ανατροπή της θεωρίας του Γιάκομπ Φ. Φαλμεράυερ. Ο Γερμανός ιστορικός υποστήριξε, με το έργο του *Ιστορία της χερσονήσου του Μορέως κατά τον Μεσαίωνα*, ότι ο αρχαίος ελληνικός κόσμος είχε αφανιστεί, εξαιτίας των εκτεταμένων σλαβικών εισβολών στον ελληνικό χώρο τον 6ο αιώνα μ.Χ. Η θεωρία αυτή έκοβε το νήμα σύνδεσης των Νεοελλήνων με τους αρχαίους προγόνους. Οι λίγοι επιζώντες ντόπιοι αναμείχτηκαν με τους εισβολείς.

Ο Παπαρρηγόπουλος στο έργο του *Περί της εποικήσεως σλαβικών τινών φυ-*

Η οικία Κλεάνθη-Σάουμπερτ, επί της οδού Θόλου στην Πλάκα, στέγασε από το 1837 έως το 1841 το «Οθώνειο Πανεπιστήμιο», το πρώτο Πανεπιστήμιο της Ελλάδας.

λώνεις την Πελοπόννησο (1843) διατύπωσε την άποψη ότι οι Σλάβοι κατήλθαν στον ελληνικό χώρο με ειρηνικές διαθέσεις. Η εγκατάστασή τους σήμανε και τη σταδιακή αφομοίωσή τους από τους ντόπιους κατοίκους. Η πλήρης ωστόσο αποδόμηση της θεωρίας του Φαλμερά-υερ απαιτούσε και μια δεύτερη απόδειξη. Νικητής ο Ελληνισμός από αυτή τη δοκιμασία, συνέχισε την πορεία του μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Η άποψη αυτή έθετε ως δεδομένο ότι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν ελληνική. Αυτό όμως δεν γινόταν δεκτό ούτε από τους Ευρωπαίους ούτε από τους Έλληνες διαφωτιστές. Το χάσμα που δημιουργείτο μεταξύ αρχαίας και σύγχρονης εποχής έπρεπε να καλυφθεί. Ο τρόπος ήταν ένας: η απόδειξη της ελληνικότητας του Βυζαντίου.

Ο Έλληνας ιστορικός έκανε λόγο για μια ελληνική ιστορία χωρίς ασυνέχειες, τόσο στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από των αρχαιότατων χρόνων, μέχρι της σήμερον* (1853) όσο και στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1860-1875). Κατά τη γνώμη του, το Βυζάντιο εθεωρείτο ήδη ελληνικό κράτος από το έτος κατάλυσης της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (476 μ.Χ.). Κατά συνέπεια, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος δικαιούνταν να εμφανίζεται ως «κληρονόμος» μιας μεσαιωνικής ελληνικής αυτοκρατορίας, διάρκειας σχεδόν 1.000 ετών, και να διεκδικεί ξανά ηγετικό ρόλο στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Εκτός από το Βυζάντιο ο Παπαρρηγόπουλος ενέταξε στην ελληνική ιστορία και τα βασίλεια της αρχαίας Μακεδονίας.

Με αυτό τον τρόπο παρουσίασε ένα έθνος σε μια αδιάσπαστη ιστορική διαδρομή 3.000 ετών. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδρομής η Θεία Πρόνοια καθοδηγούσε τους Έλληνες προς την εκπλήρωση των ιστορικών αποστολών τους. Έτσι η αρχαία Ελλάδα έθεσε τα θεμέλια

του δυτικού πολιτισμού. Το Βυζάντιο προστάτευσε επί 10 αιώνες τη χριστιανοσύνη και την Ευρώπη από τις επιδρομές των βαρβαρικών λαών. Ο Νέος Ελληνισμός προοριζόταν να «προεδρεύσει εις την αναβίωσιν της Ανατολής. Ιδού το μέλλον». Με αυτά τα λόγια ο θεμελιωτής της εθνικής ιστοριογραφίας υποδείκνυε το δικαίωμα του έθνους να «εκπληρώσεται ευχάς των πατέρων αυτού (δηλαδή των επαναστατών του 1821) και τα βουλεύματα της Θείας Πρόνοιας». Το δικαίωμα μάλιστα αυτό, επισήμαινε ο Παπαρρηγόπουλος, οι Έλληνες θα το διεκδικούσαν από τους Βούλγαρους και τους Σέρβους, οι οποίοι έγγειραν (με τη σειρά τους) αξιώσεις στην περιοχή της Μακεδονίας και της Θράκης.

Το έργο του Παπαρρηγόπουλου αποτέλεσε το θεωρητικό δόγμα του ελληνικού αλυτρωτισμού. Ο Ελληνισμός, κατά τη διάρκεια της τρισχιλιετούς πορείας

Ο βασιλιάς Όθων εγκαίνιασε το Πανεπιστήμιο στις 3 Μαΐου 1937.

του, ανέλαβε και εκτέλεσε πολλές ιστορικές αποστολές (δημιουργός και πομπός πολιτισμού, προστάτης της χριστιανοσύνης). Υπό την καθοδήγηση της Θείας Πρόνοιας, αλλά με δική του βούληση, βαδίζει προς την εκπλήρωση της τελικής του αποστολής, της δημιουργίας μιας εθνικής κρατικής οντότητας. Η τελευταία θα διέθετε εκτεταμένα εδαφικά όρια και ενότητα όπως το Βυζάντιο και θα ήταν ανεξάρτητη όπως οι πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας.

Το 1821 λοιπόν θεωρήθηκε η αρχή της διαδικασίας δημιουργίας αυτού του μεγάλου κράτους. Ο Ελληνισμός «*διατελεί έτι εν αρχή της αποστολής του*», εφόσον η «*επανάστασις, η αρξάμενη επ' ελπίσι μεγάλοις περιέστη εις αποτελέσματα μικρά*». Για να φτάσει βέβαια το έθνος στην Επανάσταση διατήρησε, κατά την Τουρκοκρατία, αλώβητα κάποια χαρακτηριστι-

κά όπως η γλώσσα (κυρίως), η θρησκεία, η ευφυΐα, η αγάπη προς την παιδεία και οι θεσμοί αυτοδιοίκησης. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την αμάθεια των Τούρκων, το ανυπότακτο των κατοίκων της Μάνης, της Πίνδου, του Ολύμπου, του Πηλίου και των Αγράφων, κυρίως όμως την προστασία Φαναριωτών, προκρίτων, κλεφταρματολών και κλήρου, επέτρεψαν στο έθνος να επιβιώσει. Χαρακτηριστικό είναι πως ο Παπαρρηγόπουλος άφηγε πίσω του τις διαφοροποιήσεις και τα ίδια συμφέροντα των ηγετικών κοινωνικών τάξεων των υποδούλων και τις προέβαλλε ενωμένες επ' ωφελεία του έθνους. Η αιματηρή καταστολή πρότερων εξεγέρσεων ακόμη (π.χ. Ορλωφικά), αντί να «*αναβάλωσι την αναγέννησιν του έθνους*», το έφεραν πιο κοντά στον Αγώνα. Ο τελευταίος, ήταν ευλογημένος και καθοδηγούμενος από τη Θεία Πρό-

Ο Θεόδωρος Μανούσης (1793-1858) υπήρξε ο πρώτος καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. ΔΕΞΙΑ: Ο καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γεώργιος Κρέμος (1839-1926).

νοια. Η τελευταία βέβαια, ενίοτε, τιμωρούσε και τους Έλληνες για τα σοβαρά στρατηγικά τους σφάλματα.

Ο Παπαρρηγόπουλος, με το έργο του, ανέδειξε μια συνολική ιστορία του ελληνικού έθνους. Μια ιστορία η οποία δεν επικεντρωνόταν μόνο στην πολιτιστική υπεροχή του Ελληνισμού αλλά και στα πολιτικά εκείνα χαρακτηριστικά που θα του επέτρεπαν να διεκδικήσει (εκ νέου) τον ηγετικό γεωπολιτικό του ρόλο στην Ανατολή. Το 1821 λοιπόν άνοιγε τον δρόμο γι' αυτή την επιστροφή των Ελλήνων στον πρωταγωνιστικό τους ιστορικό ρόλο.

Το μεγαλύτερο μέρος της διδασκαλίας του Παπαρρηγόπουλου πάντως αφορούσε την αρχαία ελληνική και βυζαντινή

ιστορία, ενώ ήταν πολύ μικρότερη η παρουσία της νεότερης ελληνικής ιστορίας, έως μάλλον και την Επανάσταση του 1821. Έξι χρόνια μετά τον διορισμό Παπαρρηγόπουλου ο καθηγητής Αθανάσιος Ρουσόπουλος πρότεινε την αυτοτελή διδασκαλία της ιστορίας του Αγώνα.

Πέρα από τις απόπειρες διδασκαλίας της περιόδου το Πανεπιστήμιο ενέταξε το 1821 στον χώρο, με κινήσεις υψηλού συμβολισμού. Το 1871, με αφορμή τους εορτασμούς των 50 χρόνων από την Επανάσταση, προέβη στα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του Γρηγορίου Ε', στα Προπύλαια. Ακολούθησαν τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του Ρήγα Φεραίου την επόμενη χρονιά. Το 1875 προστέθηκε και ο ανδριάντας του Αδαμάντιου

Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος (1815-1891), διορίστηκε, ως έκτακτος καθηγητής Ιστορίας, στο Πανεπιστήμιο το 1851. Ο διορισμός του εγκαίνιασε μια μακρά περίοδο συμπόρευσης της ιστορίας με τα αυτρωτικά οράματα του ελληνισμού της νεοελληνικής κοινωνίας ΔΕΞΙΑ: Ο αυστριακός πολιτικός και ιστορικός Γιάκομπ Φίλιπ Φαλμεράυερ (1790-1861), γνωστός για τις περιηγητικές αφηγήσεις του και τις θεωρίες του σχετικά με τη φυλετική καταγωγή των Νεοελλήνων.

Το κτήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών όπου μεταστεγάστηκε το 1841 το «Οθώνειο Πανεπιστήμιο». Διατήρησε την ονομασία «Οθώνειο» μέχρι το 1862, οπότε ο Όθων αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ελλάδα. Στις 20 Οκτωβρίου 1862 το ίδρυμα μετονομάστηκε σε Εθνικόν Πανεπιστήμιον.

Κοραή. Η «αφύσικη» αυτή συγκατοίκηση του ποιμενάρχη της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τους δύο κυριότερους εκπρόσωπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού υπογράμμιζε τη, με κάθε μεγαλοπρέπεια, ένταξη του 1821 στην επίσημη ελληνική ιστορία. Στους επίσημους λόγους αποφεύχθηκε κάθε αναφορά στη διάσταση εκκλησιαστικών κύκλων και Διαφωτιστών, όπως επίσης και στη στάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου απέναντι στους επαναστάτες. Ο πρύτανης Ευθύμιος Καστόρχης, αντίθετα, έστρεψε τα βλέμματα των φοιτητών στο μέλλον. Οι τελευταίοι όφειλαν να συμπληρώσουν το ημιτελές έργο των τιμώμενων ηρώων και να αποκαταστήσουν την πατρίδα.

Το 1875 ο καθηγητής Σωκράτης Τσιβανόπουλος ενσωμάτωσε στη διδασκαλία του την περίοδο της Τουρκοκρατίας έως το 1821, παρότι αναγνώριζε τη

πρωτοκαθεδρία της αρχαίας ιστορίας. Ένδεκα χρόνια αργότερα ο Δ. Πατσόπουλος εξελέγη καθηγητής της μεσαιωνικής και νεότερης ιστορίας. Πέραν της διδασκαλίας συνέγραψε και ένα σχολικό εγχειρίδιο (*Εγχειρίδιον της Γενικής Ιστορίας. Προς χρήσιν των γυμνασίων Μέρος Γ΄. Ιστορία των νέων και νεωτάτων χρόνων*). Η Επανάσταση του 1821 εξιστορείτο σε δώδεκα σελίδες. Σ' αυτό η περίοδος της Τουρκοκρατίας παρουσιαζόταν ως μια διαρκής προετοιμασία για τον Αγώνα. Παράλληλα προβαλλόταν ο ηρωισμός των επαναστατών, υποβαθμιζόταν η σημασία των εμφυλίων πολέμων και γινόταν λόγος για την «κακοδαιμονία της φυλής».

Το πανεπιστημιακό έτος 1899-1900 αποτέλεσε ορόσημο για την αυτόνομη διδασκαλία του 1821. Ο καθηγητής Γεώργιος Κρέμος δίδαξε μάθημα με τίτλο:

Ο ιστορικός, πολιτικός και καθηγητής Πανεπιστημίου Παύλος Καρολίδης (1849-1930). ΔΕΞΙΑ: Ο Κωνσταντίνος Ράδος (1862-1931) καθηγητής στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών υπήρξε ο πρώτος στην Ελλάδα που δημιούργησε τον κλάδο της ναυτικής Ιστορίας, την οποία και δίδαξε.

«Μεγάλη Ελληνική Επανάσταση». Ενδεικτική της σημασίας που απέδιδε στον Αγώνα ήταν ο χαρακτηρισμός του ως το «δραματικώτερον [γεγονός] της ιστορίας των νεωτάτων χρόνων» μετά τη Γαλλική Επανάσταση. Χαρακτηριστική επίσης ήταν η σύνδεση του ηρωισμού των επαναστατών με τα πολεμικά κατορθώματα των αρχαίων Ελλήνων. Οι πρώτοι «*ανέμνησαν την οικουμένην ότι τα τέκνα των πάλαι ηρώων του Μαραθώνος, των Θερμοπυλών, της Σαλαμίνας, των Πλαταιών και της Μυκάλης είναι ομοίως άξιοι ηροδοτείου γραφίδος*». Εκτός από τη διδασκαλία της Επανάστασης ο Κρέμος εμπλούτισε τη γνώση για την περίοδο με τη δημοσίευση πολλών ανέκδοτων πηγών.

Αυτόνομα δίδαξε την Ελληνική Επανάσταση και ο καθηγητής Παύλος Καρολίδης. Παράλληλα αφιέρωσε έναν από

τους τρεις τόμους του έργου του (*Ιστορία του 19ου αιώνα*) στο 1821. Ο λόγος ήταν ότι θεωρούσε τον Αγώνα γεγονός πανευρωπαϊκής και παγκόσμιας διάστασης. Κατά τη γνώμη του η Ελληνική Επανάσταση συνετέλεσε τα μέγιστα στη διάλυση της Ιερής Συμμαχίας και έδειξε τον δρόμο της εθνικής αυτοδιάθεσης στους υπόδουλους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Σημαντικό ενδιαφέρον για τον Αγώνα έδειξε και ο καθηγητής Σπυρίδων Λάμπρος. Ήταν αυτός που προσέδωσε επιστημονικό χαρακτήρα στην ελληνική ιστοριογραφία, πάντα σε συνάρτηση με τη Μεγάλη Ιδέα. Ο Ηπειρώτης πανεπιστημιακός θεωρούσε πως το σχήμα της αδιάσπαστης τρισχιλιετούς εθνικής ιστορίας μπορούσε να αναδειχθεί και να καθιερωθεί ως αναμφισβήτητο μόνο

Η Σύγκλητος του Εθνικού Πανεπιστημίου Αθηνών αποφάσισε το 1869 να ανεγερθεί ανδριάντας του Ρήγα Φεραίου. Το έργο φιλοτέχνησε ο Ιωάννης Κόσσοσ και χρηματοδότησε ο εθνικός ευεργέτης Γεώργιος Αβέρωφ. Τα αποκαλυπτήριά του έγιναν την 16η Ιουνίου 1871, παρουσία της βασίλισσας Όλγας. ΔΕΞΙΑ: Ο ανδριάντας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου Ε΄ στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών, έργο του Γεωργίου Φυτάλη. Τη δαπάνη του ανέλαβε ο εθνικός ευεργέτης Γεώργιος Αβέρωφ. Τα αποκαλυπτήριά του έγιναν την 25η Μαρτίου 1872.

από τις πρωτογενείς πηγές. Σ' αυτές λοιπόν έστρεψε την έρευνά του. Υπήρξε μάλιστα ένας εκ των ιδρυτών της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος. Δραστηριοποιήθηκε επίσης όσον αφορά τη δημιουργία των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Εκπόνησε ακόμη και κατάλογο των πηγών της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, των σχετικών με τον Αγώνα. Παράλληλα συνέταξε, με τη βοήθεια των φοιτητών του, τη βιβλιογραφία της Επανάστασης. Τη δεκαετία του 1890 επίσης ξεκίνησαν οι οργανωμένες επισκέψεις φοιτητών σε τοποθεσίες συνδεδεμένες με το 1821.

Η στροφή του ενδιαφέροντος των Ελλήνων ιστορικών για το 1821, την πε-

ρίοδο εκείνη, συνδεόταν με την άποψη των υπέρμαχων της Μεγάλης Ιδέας περί ημιτελούς Επανάστασης. Από τα πανεπιστημιακά έδρανα πλέον ο Αγώνας θα υπενθύμιζε διαρκώς την ανάγκη νέας εξόρμησης προς πραγματοποίηση των αλυτρωτικών οραμάτων του Ελληνισμού. Η διδασκαλία του 1821 σταδιακά απέκτησε βαρύνουσα σημασία σε όλα τα μαθήματα νεότερης ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας.

Το ενδιαφέρον βέβαια για την περίοδο δεν ήταν όψιμο. Για το νεαρό βασίλειο άλλωστε η Επανάσταση ήταν το πιο πρόσφατο ένδοξο γεγονός και αιτία της δημιουργίας του. Ήδη από το 1834 ο Παναγιώτης Σούτσος, σύμβουλος του υπουργ-

Τελετή στέψης των ανδριάντων από φοιτητές στα Προπύλαια, τη δεκαετία του 1920.

γού Εσωτερικών Ιωάννη Κωλέττη, πρότεινε την τέλεση αθλητικών αγώνων προς τιμήν του Αγώνα. Οι αγώνες θα ακολουθούσαν τα αρχαία ελληνικά πρότυπα και θα διεξάγονταν σε περιοχές συνδεδεμένες με την Επανάσταση όπως το Μεσολόγγι και η Ύδρα. Η πρόταση του Σούτσου έμεινε στα χαρτιά. Ήταν όμως μια απόδειξη του ζωνηρού ενδιαφέροντος για την ένταξη του 1821 στην επίσημη συλλογική μνήμη.

Στις 20 Απριλίου 1835 έλαβε χώρα η μετακομιδή των οστών του Καραϊσκάκη από τη Σαλαμίνα και η τοποθέτησή τους στο μνημείο του Φαλήρου. Ο βασιλιάς Όθωνας, σε μια κίνηση υψηλού συμβολισμού, έβγαλε από το στήθος του το παράσημο του Μεγαλόσταυρου του Σωτήρος και το εναπόθεσε στα οστά του Έλληνα οπλαρχηγού. Τον επόμενο χρόνο, επί τη ευκαιρία των γάμων του Όθωνα με την Αμαλία, κόπηκε τιμητικό μετάλλιο. Σ' αυτό απεικονιζόταν η ορκωμοσία των αγωνιστών στην Αγία Λαύρα. Στις 15 Μαρτίου 1838 επίσης θεσπίστηκε, με βασιλικό διάταγμα, η 25η Μαρτίου ως ημέρα εθνικής εορτής. Τα παραπάνω

γεγονότα ήταν ενδεικτικά της ενσωμάτωσης του Αγώνα στην επίσημη δημόσια μνήμη. Το 1857 η Βουλή των Ελλήνων δημοσίευσε τον πρώτο τόμο της σειράς *Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, ενώ από τις αρχές της δεκαετίας του 1860 η διδασκαλία του 1821 εισήχθη στη σχολική εκπαίδευση. Μεταξύ 1871-1875, η ανέγερση των ανδριάντων των Γρηγορίου Ε', Ρήγα, Κοραή στα Προπύλαια (όπως προαναφέρθηκε) κατέστησε το 1821 ορατό στον δημόσιο χώρο. Φυσικά δεν πρέπει να λησμονείται η λαμπρή τελετή της μετακομιδής των λειψάνων του Γρηγορίου Ε' από την Οδησό στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1871.

Οι τιμές δεν περιλάμβαναν μόνο τους νεκρούς ήρωες αλλά και τους ζωντανούς. Το 1867 ο βασιλιάς Γεώργιος Α', κατά τη διάρκεια των εορταστικών εκδηλώσεων για την επέτειο της 25ης Μαρτίου, συνοδευόταν από τον Γενναίο Κολοκοτρώνη. Με τον τρόπο αυτό συνέδεε τον εαυτό του και το στέμμα με τους αγώνες του έθνους.

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για τη διαμόρφωση της δημόσιας ιστορικής μνή-

Ο Σπυρίδων Λάμπρος (1851-1919), το 1890 έγινε τακτικός καθηγητής της ελληνικής Ιστορίας και της Παλαιογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

μης διαδραμάτισε η «Εκθεσις Μνημείων του Ιερού Αγώνος». Εγκαινιάστηκε στις 25 Μαρτίου 1884 και ήταν προϊόν συνεργασίας της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας και του φιλολογικού συλλόγου «Παρνασσός». Επρόκειτο για μια έκθεση κειμηλίων του 1821. Υπεύθυνος της επιλογής τους ήταν ο Παπαρρηγόπουλος. Η σύνδεση, οικείων κατά τ' άλλα, αντικειμένων (γι' αυτό άλλωστε τα περισσότερα στερούνταν λεζαντών) με την Επανάσταση τους προσέδωσε μια «μαγική» διάσταση. Το αθηναϊκό κοινό και ο Τύπος της εποχής αγάγιασαν την εκδήλωση. Η επιτυχία της έκθεσης αποτέλεσε το έναυσμα για την ίδρυση του μουσείου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας. Έντεκα χρόνια αργότερα έλαβε χώρα η συγκρότηση του ιστορικού αρχείου της Εθνικής Βιβλιοθήκης το οποίο εμπεριείχε πολύ σημαντικά ντοκουμέντα, σχετικά με την Επανάσταση.

Είναι άξιο αναφοράς ότι οι προαναφερθέντες καθηγητές (Παπαρρηγόπουλος, Λάμπρος, Καρολίδης, Βερναρδάκης,

Κρέμος, Παπαδόπουλος) δεν περιορίστηκαν στην υπενθύμιση της ιστορικής αποστολής του Ελληνισμού μόνο από την πανεπιστημιακή έδρα. Με τη σημερινή έννοια του όρου είναι δυνατό να τους αποδώσουμε τον τίτλο των δημόσιων ιστορικών. Παρέδιδαν δημόσια μαθήματα ελληνικής ιστορίας, έδιναν διαλέξεις, έγραφαν βιβλία και άρθρα, εξέδιδαν και οι ίδιοι περιοδικά και εφημερίδες, συμμετείχαν σε δημόσιες τελετές, σωματεία, συλλόγους και κριτικές επιτροπές, διοργάνωναν εκθέσεις, πρωτοστάτησαν στην ίδρυση θεσμικών φορέων με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομίας, ανέλαβαν ηγετικό ρόλο σε εθνικούς συλλόγους και οργανώσεις, κατέλαβαν υψηλές δημόσιες θέσεις. Ο Σπυρίδων Λάμπρος υπήρξε σημαίνον μέλος της εθνικιστικής «Εθνικής Εταιρείας». Επιπλέον ανέλαβε το αξίωμα του υπουργού Παιδείας και του υπηρεσιακού πρωθυπουργού. Ο Παπαρρηγόπουλος, από την πλευρά του, συνεργάστηκε με την κυβέρνηση (την περίοδο 1883-1885)

για τον προσδιορισμό των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων. Παράλληλα ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία, τόσο ως αρθρογράφος όσο και ως εκδότης.

Με την πολυσχιδή τους δραστηριότητα οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών υπενθύμιζαν καθημερινά στους πολίτες του ελληνικού βασιλείου την ανάγκη εφόδου προς απελευθέρωση των «αλύτρωτων πατρίδων». Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1875 διοργανώθηκε για πρώτη φορά στρατιωτική παρέλαση ως κεντρικό μέρος των εορταστικών εκδηλώσεων της επετείου της 25ης Μαρτίου. Τον επόμενο χρόνο συμμετείχαν και οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, οργανωμένοι στο στρατιωτικό σώμα της Πανεπιστημιακής Φάλαγγας. Στρατιώτες και φοιτητές αποκτούσαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην επέτειο ως οι μελλοντικές ελπίδες για την πραγματοποίηση των αλυτρωτικών οραμάτων. Ο ίδιος ο Λάμπρος άλλωστε «αναρτούσε» τη σημαία της πατρίδας τόσο στο γραφείο του ιστορικού όσο και στη σκηνή του στρατοπέδου. Η ιστορία αποτελούσε την κινητήριου δύναμη της εθνικής ιδεολογίας, ιδιαίτερα την περίοδο εκείνη που οι βαλκανικοί εθνικισμοί αναδεικνύονταν σε σοβαρό κίνδυνο για τη Μεγάλη Ιδέα.

Προκειμένου όμως η ιστορία να επιτελέσει τον εθνικό της σκοπό, έπρεπε να διδάσκει «μετά προφανών συγκινήσεων». Ο ομιλών όφειλε να ενεργοποιήσει τους ακροατές και να τους εμπλέξει συναισθηματικά με τα ιστορούμενα. Στα αυτιά των τελευταίων έπρεπε να αντηχεί «η βοή των μαχών και ο επινίκιος αλαλαγμός των ελευθερωτών της πατρίδος». Η εξιστόρηση ηρωικών και δραματικών στιγμών του Αγώνα είχε ιδιαίτερη απή-

χηση σε ένα κοινό το οποίο αποτελείτο από τους τελευταίους εκπροσώπους της περιόδου και από τους άμεσους απογόνους τους. «*Τριακόσιοι νέοι μετά προφανών συγκινήσεων ηκρώντό μου εν τω πανεπιστημίω αφηγουμένου τα κατά την πτώσιν της μεγαλομάρτυρος νήσου*» υπογράμιζε το 1875 ο Κ. Παπαρρηγόπουλος, αναφερόμενος στην εξιστόρηση της καταστροφής των Ψαρών.

Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα η διδασκαλία του Αγώνα είχε ήδη καθιερωθεί (όπως προαναφέρθηκε) μεταξύ των μαθημάτων του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο Κ. Ράδος, κατά τη διάρκεια της πανεπιστημιακής του σταδιοδρομίας (1917-1924), δίδαξε, μεταξύ άλλων, Επανάσταση του 1821. Παράλληλα τα μέλη του ιδρύματος διαδραμάτιζαν κομβικό ρόλο στις επετειακές τελετές, τις σχετικές με την περίοδο. Τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα το ενδιαφέρον για την Επανάσταση ήταν τόσο έντονο ώστε, παρά την ανάδειξη σημαντικών τεκμηρίων για τη Φραγκοκρατία και την Τουρκοκρατία, οι περίοδοι αυτοί αντιμετωπίστηκαν απλώς ως παθητικές ή προπαρασκευαστικές του Αγώνα. Το 1907 εκδόθηκε το πόνημα του Γ. Σκληρού με τίτλο *Το κοινωνικόν μας ζήτημα*. Σε αυτό ο συγγραφέας παρουσίαζε μια Επανάσταση με αστικά-αντιφεουδαρικά χαρακτηριστικά, αντί της καθιερωμένης εθνικοαπελευθερωτικής διάστασης. Σε μια κοινωνία που, τα επόμενα χρόνια, βίωνε την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, με τους Βαλκανικούς Πολέμους, τη Συνθήκη των Σεβρών και την αποβίβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, οι απόψεις του Σκληρού δεν έτυχαν αποδοχής.

Ο Νίκος Παννόπουλος είναι ιστορικός.

2 Στη Βεγγάζη εκδίδεται κοινή διακήρυξη των προέδρων Σαντάτ (της Αιγύπτου) και Καντάφι (της Λιβύης) στην οποία δηλώνουν την πρόθεσή τους να ενεργοποιήσουν πολιτική ένωση των κρατών τους την 1η Σεπτεμβρίου. Σύμφωνα με τους Times του Λονδίνου, οι ενδείξεις ότι αυτή η ένωση θα αποδειχθεί πιο επιτυχημένη από ανάλογα εγχειρήματα του παρελθόντος είναι ισχνές.

3 Απεργία των λιμενεργατών που κηρύχθηκε στις 28 Ιουλίου προκαλεί κατάσταση έκτακτης ανάγκης στη Μ. Βρετανία, όπου η κυβέρνηση υποχρεώνεται να αναλάβει έκτακτες εξουσίες. Μετά από δύο ημέρες τίθεται σε λειτουργία «αερογέφυρα της τομάτας», για τη μεταφορά νωπών οπωροκηπευτικών από τη νήσο Γκέρνσεϋ της Μάγχης.

| Ο Γιάννης Παπαϊωάννου, ένας από της σημαντικότερους εκπροσώπους του ρεμπέτικου τραγουδιού, σκοτώνεται σε ηλικία 59 ετών σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα. Κατά την επιστροφή του στο εξοχικό του στη Σαλαμίνα, από το νυχτερινό κέντρο στο οποίο εργαζόταν, ο Παπαϊωάννου αποκοιμήθηκε στο τιμόνι του αυτοκινήτου του, το οποίο προσέκρουσε στις 5.30 το πρωί σε κολώνα της ΔΕΗ στο Πέραμα. Ο Παπαϊωάννου υπήρξε δημιουργός γνωστών λαϊκών επιτυχιών, όπως ο «Καπετάν Ανδρέας Ζέππος», ενώ το 1953 ήταν ο πρώτος λαϊκός συνθέτης που έδωσε συναυλίες στις ΗΠΑ για τους Ελληνοαμερικανούς.

4 Ο δικτάτορας της Ουγκάντας, στρατηγός Ίντι Αμίν, δηλώνει ότι η χώρα του θα απελάσει 30.000 Ασιάτες, κατόχους βρετανικών διαβατηρίων, σε διάστημα τριών μηνών.

| Στη διάρκεια καταδρομικής επιχείρησης στην Τερνέστη, Παλαιστίνιοι κομμάντος της οργάνωσης «Μαύρος Σεπτέμβρης» ανατινάζουν μεγάλες δεξαμενές πετρελαίου. Στη συνέχεια η ίδια οργάνωση αναλαμβάνει την ευθύνη της έκρηξης στο ισραηλινό φορτηγό «Μπατ Τιράν» και της βύθισής του κοντά στη Ζάκυνθο μετά από δύο ημέρες,

16 Βασιλιάς Χασάν Β΄

22 «Σκυλίσια μέρα» (αφίσα)

ως αποτέλεσμα της οποίας οι δυτικές ακτές της Πελοποννήσου απειλούνται από το φορτίο του των 6.000 φιαλών με οξύ.

5 Ο Κόλπος της Ελευσίνας κατακλύζεται σε έκταση τριών χιλιομέτρων από τόνους νεκρών ψαριών, γεγονός που αποκαλύπτει την περιβαλλοντική καταστροφή του, όπως και της παρακείμενης παραλιακής περιοχής της Νέας Περάμου και των Μεγάρων.

11 Ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη μεγάλη επίθεση των Βιετκόνγκ και του Βορείου Βιετνάμ, στο Παρίσι ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Χένρυ Κίσινγκερ και ο Βορειοβιετναμέζος ομόλογός του Λε Ντουκ Θο καταλήγουν σε μια πρώτη μορφή συμφωνίας για τη λήξη του πολέμου.

| Πεθαίνει σε ηλικία 73 ετών στο Νιού Χέιβεν του Κονέκτικατ ο νοτιοαφρικανικής καταγωγής Αμερικανός ιολόγος Μαξ Τάιλερ, ο οποίος το 1951 είχε τιμηθεί με το βραβείο Νόμπελ Ιατρικής για την ανακάλυψη του εμβολίου του κίτρινου πυρετού.

14 Ανατολικογερμανικό αεροπλάνο τύπου Ίλιούσιν εκρήγνυται λίγο μετά την απογείωσή του από το αεροδρόμιο Σαίνφελντ του Ανατολικού Βερολίνου, με αποτέλεσμα τον θάνατο των 156 επιβαιόντων.

16 Κατά την επιστροφή του βασιλιά του Μαρόκου Χασάν Β΄ από τη Γαλλία, το αεροσκάφος του δέχεται επίθεση από μαχητικά της Μαροκινής Αεροπορίας. Ο βασιλιάς διασώζεται, αλλά ο έμπιστός του στρα-

τηγός Μοχάμεντ Ουφκίρ (υπουργός Εθνικής Άμυνας και αρχηγός του Επιτελείου), συλλαμβάνεται και εκτελείται ως ιθύνων νους του αποτυχημένου πραξικοπήματος. Επρόκειτο για τη δεύτερη δολοφονική απόπειρα εναντίον του Χασάν σε διάστημα 13 μηνών.

19 Το ελληνικό σούπερ τάνκερ «Τεξανίτα» — συγκρούεται στη διάρκεια πυκνής ομίχλης ανοικτά του ακρωτηρίου Αγκούλχας (στα νότια παράλια της Νότιας Αφρικής) με το επίσης σούπερ τάνκερ Oswego Guardian. Παρότι το «Τεξανίτα» ήταν άδειο, η σύγκρουση προκάλεσε ανάφλεξη των αερίων στις δεξαμενές του, με αποτέλεσμα την πρόκληση ισχυρότατης έκρηξης (που ακούστηκε σε απόσταση 101 χλμ. στο εσωτερικό της Ν. Αφρικής), τη βύθισή του σε τέσσερα λεπτά και τον θάνατο 47 από τα 50 μέλη του πληρώματός του. Παράλληλα προκλήθηκε διαρροή 10.000 τόνων πετρελαίου. Επρόκειτο για τη σοβαρότερη σύγκρουση τάνκερ μέχρι τότε, η ευθύνη για την οποία αποδόθηκε εξίσου και στους δύο κυβερνήτες.

21 Το συνέδριο του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος στο Μαϊάμι επικυρώνει την υποψηφιότητα του προέδρου Νίξον για τις επικείμενες προεδρικές εκλογές. Παράλληλα εγκρίνεται η υποψηφιότητα του Ελληνοαμερικανού Σπύρου Άγκνιου για την αντιπροεδρία.

22 Δύο ένοπλοι ληστές κρατούν ομήρους επί 14 ώρες στο Μπρούκλιν επτά υπαλλήλους της τράπεζας Chase Manhattan. Κατά την αναχώρησή τους με τους ομήρους (μετά από συμφωνία με την Αστυνομία), ο ένας πυροβολείται θανάσιμα και ο άλλος συλλαμβάνεται. Η συγκεκριμένη ιστορία αποτυπώθηκε κινηματογραφικά στην επιτυχημένη ταινία του Σίντνεϋ Λούμετ, «Σκυλίσια Μέρα», με πρωταγωνιστή τον Αλ Πατσίνο.

24 Στην Πάφο ξεσπούν σοβαρά επεισόδια όταν ένα εξαγριωμένο πλήθος επιχειρεί να λυντσάρει τον αρχιμανδρίτη Ιωάννη Μαλλουρή, βοηθό του μητροπολίτη Πάφου Γενναδίου, μέλους της τριανδρίας των μη-

Ναύαρχος Κουζάκα

Φράνσις Τσίτσεστερ

τροπολιτών που αντιπολιτεύονται ανοικτά τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Ακολουθούν πολύωρες αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ αστυνομικών, πολιτών και κληρικών, με κατάληξη επτά τραυματίες.

| Πεθαίνει σε ηλικία 83 ετών ο Ιάπωνας αντιναύαρχος Τζινίτσι Κουζάκα. Στην αρχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν διοικητής της Αυτοκρατορικής Ναυτικής Ακαδημίας. Στα τέλη του 1942 ανέλαβε την ανώτατη διοίκηση των ιαπωνικών ναυτικών δυνάμεων στα νησιά του Σολομώντα (με έδρα τη Ραμπαουλ), αποτυγχάνοντας όμως να αναχαιτίσει τη Συμμαχική προέλαση στη Νέα Γουινέα και την Γκουανταλκανάλ.

25 Λίγο πριν από τις 6.00 το πρωί εκτελείται στο πεδίο βολής της Σχολής Εφέδρων Αξιωματικών, κοντά στο Ηράκλειο, ο Βασίλης Λυμπέρης, ο οποίος στις 5 Ιανουαρίου είχε κάψει την εν διαστάσει σύζυγό του, την πεθερά του και τα δυο ανήλικα παιδιά τους στο σπίτι τους, στο Χαλάνδρι. Ο Λυμπέρης υπήρξε ο τελευταίος θανατοποινίτης που εκτελέστηκε στην Ελλάδα.

26 Πεθαίνει από καρκίνο, στο Πλύμουθ, σε ηλικία 71 ετών, ο σερ Φράνσις Τσίτσεστερ. Το 1966-67 είχε καταρρίψει το παγκόσμιο ρεκόρ για τον ταχύτερο διάπλου της Γης με ιστιοπλοϊκό σκάφος, με μοναδικό επιβάτη τον ίδιο, σε 226 ημέρες.

Πλήρης ανακατασκευή κεφαλιού γυναίκας από την Εποχή του Χαλκού

Το κεφάλι μιας γυναίκας που έζησε στην Κεντρική Ευρώπη πριν από σχεδόν 4.000 χρόνια κατάφεραν να ανακατασκευάσουν ψηφιακά οι αρχαιολόγοι, χρησιμοποιώντας στοιχεία από το DNA που βρέθηκε στον σκελετό της. Σύμφωνα με τη χρονολόγηση που έγινε σε νεκροταφείο της πρώιμης εποχής του Χαλκού στην περιοχή της σημερινής Βοημίας, όπου βρέθηκαν τα οστά της, η γυναίκα που έζησε μεταξύ του 1880 και του 1750 π.Χ. Είχε καστανά μάτια και μαλλιά και ανοιχτόχρωμο δέρμα, ενώ ήταν ενταφιασμένη με πέντε χάλκινα βραχιόλια, δύο χρυσά σκουλαρίκια, ένα κολιέ με περισσότερες από 400 κεχριμπαρένιες χάντρες και τρεις χάλκινες βελόνες ραπτικής, εξαιρετικά δείγματα του πολιτισμού των Unetice, μιας ομάδας λαών της Κεντρικής Ευρώπης εκείνης της περιόδου. «Μολονότι δεν γνωρίζουμε την ταυτότητα της γυναίκας, σίγουρα ήταν πολύ εύπορη» δήλωσε ο αρχαιολόγος του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ακαδημίας Επιστημών της Τσεχικής Δημοκρατίας, Μιχάλ Ερνέ.

Στην περιοχή βρέθηκαν συνολικά 27 τάφοι, που περιείχαν αξιόλογα ευρήματα, συμπεριλαμβανομένων περίπου 900 κεχριμπαρένιων αντικειμένων. Το κεκριμπά-

ρι προερχόταν από την Βαλτική, κάτι που αποδεικνύει ότι οι Unetice αποτελούσαν μέρος ενός εκτεταμένου εμπορικού δικτύου στην Ευρώπη εκείνη την εποχή.

Επανενώθηκαν τμήματα σπάνιου ξίφους των Βίκινγκ

Δύο κομμάτια εξαιρετικά περίτεχνου ξίφους των Βίκινγκ που είχαν χωριστεί για περίπου 1.200 χρόνια ενώθηκαν ξανά, εξακολουθώντας να ταιριάζουν απόλυτα μεταξύ τους. Τα κομμάτια ανακαλύφθηκαν με διαφορά ενός έτους από ερασιτέχνες κυνηγούς θησαυρών στο Στάβαγκερ, κατά μήκος των δυτικών ακτών της Νορβηγίας. Το ξίφος ανήκει σε «σπάνιο τύπο, γνωστό στη Σκανδιναβία αλλά βρίσκεται επίσης στη Δυτική και την Ανατολική Ευρώπη» δήλωσε στο *Live Science* η αρχαιολόγος στο Πανεπιστήμιο του Όσλο, Αν Ζανέτ Γκλόρσταντ. Η λεπίδα λείπει, αλλά η λαβή είναι πλούσια διακοσμημένη με περίπλοκα σκαλισμάτα και χρυσές και ασημένιες λεπτομέρειες, ενώ σε κάθε άκρο της υπάρχει το σχήμα ενός ζώου άγνωστης ταυτότητας. Με βάση τη διακόσμησή του, η Γκλόρσταντ θεωρεί ότι ενδεχομένως είχε σφυρηλατηθεί στη Φραγκική Αυτοκρατορία ή στην Αγγλία γύρω στο 800 μ.Χ., χωρίς να αποκλείει την κατασκευή του από κάποιον Νορβηγό σιδηρουργό που αντέγραψε φράγκικα όπλα.

Μολονότι είναι γνωστό ότι η περιοχή είχε ιδιαίτερη σημασία για τους Βίκινγκ, η ανακάλυψη ενός τόσο σπάνιου ευρήματος

ήταν για τους ερευνητές απροσδόκητη. Όταν το ξίφος αποκατασταθεί και συντηρηθεί, θα εκτεθεί στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Στάβανγκερ.

Γουότεργκεϊτ: 50 χρόνια μετά, όλοι θυμήθηκαν τον Γουίλς

Μισός αιώνας συμπληρώθηκε φέτος από το *Γουότεργκεϊτ*, το μεγαλύτερο σκάνδαλο διαφθοράς στην ιστορία των ΗΠΑ, που οδήγησε τον ρεπουμπλικάνο πρόεδρο Ρίτσαρντ Νίξον σε παραίτηση δύο χρόνια αργότερα. Με αφορμή την επέτειο, πολλοί αρθρογράφοι θυμήθηκαν ένα «άγνωστο» πρόσωπο, από το οποίο ωστόσο ξεκίνησε η αποκάλυψη του σκανδάλου. Πρόκειται για τον Αφροαμερικανό Φρανκ Γουίλς, νυκτερινό φύλακα του κτηριακού συγκροτήματος *Γουότεργκεϊτ* στην Ουάσινγκτον, όπου στεγάζονταν τα γραφεία Εθνικής Επιτροπής των Δημοκρατικών, εν όψει των προεδρικών εκλογών του ίδιου έτους. Λίγο μετά τα μεσάνυχτα της 16ης προς τη 17η Ιουνίου 1972, ο Γουίλς έκανε την τακτική επιθεώρησή του, όταν παρατήρησε ότι στην πόρτα μίας σκάλας την κλειδαριά κάλυπτε μια κολλητική ταινία. Υπέθεσε ότι την είχε τοποθετήσει το συνεργείο συντήρησης, την ξεκόλλησε και απομακρύνθηκε. Όταν μετά από μία ώρα επέστρεψε στο ίδιο σημείο διαπίστωσε ότι στην κλειδαριά υπήρχε και πάλι κολλημένη μια ταινία. Ο ίδιος έγραψε σε ένα σημείωμα, που σήμερα βρίσκεται στα Εθνικά Αρχεία των ΗΠΑ: «1:47 π.μ, βρέθηκε ταινία στις πόρτες. Κάλεσα την αστυνομία να επιθεωρήσει τον χώρο». Αστυνομικοί με πολιτικά, που έφτασαν χωρίς καθυστέρηση, βρήκαν τα γραφεία των Δημοκρατικών, στον 6ο όροφο του κτηρίου, παραβιασμένα και λεηλατημένα, ενώ στο εσωτερικό τους βρισκόταν πέντε άτομα που συνελήφθησαν αμέσως. Σύντομα διαπιστώθηκε ότι οι άντρες αυτοί σχετιζόνταν με επιχειρήσεις της CIA στην Κούβα, ενώ αργότερα μέσω

πειστηρίων «συνδέθηκαν» και με την προεκλογική εκστρατεία του Νίξον.

Το 1973, ο Γουίλς παραιτήθηκε από τη εργασία του, καθώς διεκδίκησε αύξηση (αμειβόταν με μόλις 80 δολάρια την εβδομάδα) και τα επόμενα χρόνια δυσκολεύεται να επιβιώσει μαζί με τη μητέρα του, έχοντας ως βοήθημα μόνο ένα μικρό προνοιακό επίδομα. Το 1979 καταδικάστηκε για κλοπή καταστημάτων και του επιβλήθηκε πρόστιμο, ενώ τέσσερα χρόνια αργότερα καταδικάστηκε σε έναν χρόνο φυλάκιση για την κλοπή ενός ζευγαριού αθλητικών παπουτσιών. Το 2000 πέθανε άπορος από καρκίνο στον εγκέφαλο, σε ηλικία 52 ετών. Μολονότι για πολλές δεκαετίες το όνομα και ο ρόλος του σπάνια αναφερόταν σε επετειακά αφιερώματα για το *Γουότεργκεϊτ*, σήμερα ολοένα και περισσότεροι αποδέχονται ότι αν δεν υπήρχε αυτός το σκάνδαλο δεν θα είχε αποκαλυφθεί.

Σημειώνεται, τέλος, ότι ο Γουίλς είχε ερμηνεύσει τον εαυτό του και σε μια σύντομη σκηνή της βραβευμένης ταινίας του Άλαν Πάκουλα *Όλοι οι άνθρωποι του προέδρου* (1976).

Άγγελος Χανιώτης

Η εποχή των κατακτήσεων

Ο ελληνικός κόσμος από τον Αλέξανδρο στον Αδριανό 336 – 138 μ. Χ.

Μετάφραση: Μαρία Γ. Ευθυμίου

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2021, σελ.: 648,

τιμή: 30,00 €

Τι είναι η ελληνιστική εποχή; Γιατί πρέπει να την μελετάμε; Είναι δικαιολογημένο να διευρύνουμε μια εποχή, που παραδοσιακά τελειώνει το 30 π. Χ., συνεξετάζοντάς την με τα πρώτα 150 χρόνια της αυτοκρατορικής περιόδου και ορίζοντάς την ως «μακρά ελληνιστική εποχή»; Η «μακρά ελληνιστική εποχή» μας φέρνει αντιμέτωπους με

αντιθέσεις και αντιφάσεις: την προσήλωση σε παραδόσεις από τη μια πλευρά και τις τεχνολογικές επαναστάσεις από την άλλη, όπως η επινόηση του μηχανισμού των Αντικυθήρων, την αντίθεση ανάμεσα στο ορθολογικό και το υπερβατικό, τη μοναρχία και τη λαϊκή συμμετοχή, τον μικρόκοσμο των πόλεων και την οικουμένη των βασιλείων και της αυτοκρατορίας, το τοπικό και το παγκόσμιο. Σ' αυτή την περίοδο βρίσκονται οι ρίζες του χριστιανισμού. Και φυσικά, αυτή η περίοδος προσφέρει ερεθίσματα και στους οξυδερκείς παρατηρητές του σημερινού κόσμου.

Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, η ελληνιστική Ιστορία γραφόταν κυρίως με βάση τις αφηγήσεις των αρχαίων ιστορικών —ιδιαίτερα του Πολυβίου, του Διόδωρου και του Αππιανού—, τις πληροφορίες που παρέχει ο γεωγράφος Στράβων, τους Βίους του Πλουτάρχου και μερικές άλλες γραμματειακές πηγές. Η μελέτη του ελληνικού κόσμου υπό τη ρωμαϊκή κυριαρχία δεν ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη, με εξαίρεση τη λογοτεχνία και την τέχνη. Τα πράγματα άλλαξαν κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, με την πρόοδο της αρχαιολογικής έρευνας, ιδίως στη Μακεδονία, τη Μικρά Ασία και την Κεντρική Ασία, τη δημοσίευση επιγραφών και τη μελέτη παπύρων και νομισμάτων. Νέες γραπτές πηγές —επιγραφές και πάπυροι— προστίθενται συνεχώς στο γνωστό πηγαίο υλικό, άλλοτε δίνοντας απαντήσεις σε παλαιά ερωτήματα κι άλλοτε φέρνοντάς μας αντιμέτωπους με νέα.

Ο Άγγελος Χανιώτης –καθηγητής Αρχαίας Ιστο-

ρίας και Κλασικών Σπουδών στο Institute of Advanced Study στο Πρίνστον–, στο βιβλίο του *Η Εποχή των Κατακτήσεων* παρουσιάζει τις κύριες ιστορικές εξελίξεις στην πολιτική, την κοινωνία και τη θρησκεία στις περιοχές όπου οι Έλληνες έζησαν μετά την κλασική περίοδο. Καλύπτει δύο ιστορικές περιόδους: την ελληνιστική εποχή, η οποία ξεκινάει συμβατικά με τις εκστρατείες ή τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τελειώνει με τον θάνατο της Κλεοπάτρας (334 ή 323-330 π.Χ.), και την πρώιμη αυτοκρατορική εποχή, από την εγκαθίδρυση μοναρχικού πολιτεύματος από τον Αύγουστο (27 π.Χ.) έως τον θάνατο του Αδριανού (138 μ.Χ.). Όπως εξηγεί ο ίδιος στην Εισαγωγή του, η από κοινού πραγμάτευση αυτών των δύο περιόδων συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση των κοινωνικών και πολιτιστικών εξελίξεων.

Ο τίτλος του παραπέμπει κυριολεκτικά στις στρατιωτικές κατακτήσεις, που είναι τα κύρια σημεία καμπής σε αυτή την περίοδο, αλλά και μεταφορικά στις κατακτήσεις στον τομέα του πολιτισμού, στην άνευ προηγουμένου επέκταση της γνώσης, των τεχνικών δεξιοτήτων και των πνευματικών οριζόντων των ελληνικών και ελληνόφωνων περιοχών από την εποχή του Αλεξάνδρου και μετά. Στο βιβλίο του ο Χανιώτης εξηγεί πώς η «μακρά ελληνιστική εποχή» άλλαξε τη θέση των Ελλήνων στην οικουμένη, καθιστώντας την Ιστορία τους αναπόσπαστο κομμάτι της «παγκόσμιας» Ιστορίας της αρχαιότητας.

Κυριακή Πετράκου

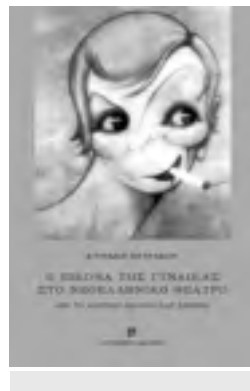
Η εικόνα της γυναίκας στο νεοελληνικό θέατρο

Εκδ. Αιγόκερως, 2022, σελ.: 504, τιμή: 23,30 €

Οι ηθοποιοί έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πρόσληψη της δραματουργίας από το κοινό, αλλά, προκειμένου για το ελληνικό, και στη συγγραφή και εξέλιξη του, ιδίως στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου και τις πρώτες του 20ού αιώνα. Ο θαυμασμός για τις πρωταγωνίστριες-θιασάρχισσες που έγιναν αληθινές βεντέτες δημιούργησε προσδοκίες στους λόγιους του προ-περασμένου αιώνα ότι θα συντελούσαν στην αναγέννηση της θεατρικής τέχνης στην Ελλάδα. Συντέλεσαν όντως στην ανάπτυξη της εγκώριας δραματουργίας αλλά και της κριτικής. Είναι γεγονός ότι οι βεντέτες του 19ου αιώνα, η Πιπίνα Βονασέρα, η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου και η Αικατερίνη Βερώνη, κατάφεραν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον του κοινού, του Τύπου και της διανόησης, προκαλώντας σχόλια, συζητήσεις, έντονα συναισθήματα και προβληματισμούς σχετικά με την πορεία του θεάτρου. Στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα, ακόμη πιο αποφασιστικό ρόλο στη διάδραση με τη δραματογραφία έπαιξαν η Μαρίκα Κοτοπούλη και η Κυβέλη, που με τους θιάσους τους στράφηκαν και έστρεψαν την ελληνική δραματουργία στον μοντερνισμό.

Το βιβλίο της Κυριακής Πετράκου –ομότιμης καθηγήτριας θεατρολογίας του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ–, αφορά αποκλειστικά το δράμα. Αλλωστε η εικόνα της γυναίκας ως θεατρικού προσώπου, είναι κάτι που την έχει απασχολήσει στη θεατρολογική πορεία της.

Για πολλούς αιώνες οι γυναίκες ήταν σχεδόν άορατες στην Ιστορία, ενώ, όταν άρχισε να συγκεντρώνεται σχετικό πληροφοριακό υλικό, αποδεικνύεται ότι ούτε ανενεργές, ούτε απούσες ήταν από τα ιστορικά γεγονότα. Στην Ιστορία του πολιτισμού ή κοινωνική τάξη πραγμάτων υπήρξε πατριαρχική και οι γυναίκες όλων των τάξεων, σε όλους τους πολιτισμούς και όλες τις εποχές κατά κανόνα –πλην κάποιων ειδικών εξαιρέσεων– βρισκόταν σε υποδεέστερη θέση. Δεν είναι παράξενο ότι κάποιοι είδους φεμινιστική διαμαρτυρία στο θέατρο συναντάται από καταβολής, π.χ. στη *Μήδεια* του Ευριπίδη. Συνεπώς, μια φεμινιστική και έμφυλη προοπτική στη σημερινή εποχή είναι αναπόφευκτη. Σε έναν βαθμό είναι αναπόφευκτη και στο νεοελληνικό θέατρο, αν ληφθεί υπόψη πως και αυτό αρχίζει με ένα γυναικείο όνομα και μια γυναικεία εξέγερση: *Ερωφίλη* του Γεωργίου Χορτάτση. Αν ο Χορτάτσης είναι ο πατέρας ή ο γενάρχης του νεοελληνικού θεάτρου, η *Ερωφίλη* είναι η μητέρα του.

Ως τα τέλη του 20ού αιώνα, στο νεοελληνικό θέατρο, η γυναίκα παρόλη τη χειραφέτηση, εξακολουθούσε να αυτοκαθορίζεται μέσα από τον κοινωνικό ρόλο και τον ανδροκεντρικό προσανατολισμό της. Ενώ στον διεθνή χώρο ο φεμινισμός από πολλές πλευρές του είχε βρει τη θεατρική του έκφραση, αφηφώντας την ανδροκρατική αντίδραση και διαμορφώνοντας τον δικό του λόγο, στον ελληνικό οι μελετητές συνάγουν ότι οι γυναίκες συγγραφείς δεν έχουν ουσιαστικά απομακρυνθεί από το αντρικό μοντέλο θεώρησης και ανατρεπτική οπτική τους παραμένει ζητούμενο. Την τελευταία εικοσαετία υπήρξε εξέλιξη, ιδίως από νεότερους συγγραφείς της γενιάς του '90 και εφεξής και οι θεατρικές γυναίκες άλλαξαν και παρουσιάζονται στη δραματουργία δίχως (εμφανείς) έμφυλες διαφορές από τα αντρικά θεατρικά πρόσωπα.

Η Ιστορία των θεατρικών γυναικών περιέχει πολλές περιπτώσεις γυναικείας υποταγής όσο και εξέγερσης. Συχνά είναι κύριος άξονας και συχνότερα δευτερεύων. Οι συγγραφείς τους είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό άντρες, πλην των τελευταίων δεκαετιών της σύγχρονης εποχής, οπότε το μήνυμα περιέχει στην καλύτερη περίπτωση μια μετρημένη προοδευτικότητα. Σε πολλές περιπτώσεις όμως η εικόνα μιλάει από μόνη της, ερμήνην τρόπον τινά του συγγραφέα. Αυτές τις εικόνες η Κυριακή Πετράκου παρουσιάζει και αναλύει με πρωτότυπη και πολύπλευρη θεωρητική προσέγγιση. Δεν θέτει ερωτήματα για να τα απαντήσει καταλεπτώς, αλλά για να ανοίξει μια σειρά από κρίσιμα ζητήματα, συνοψίζοντας τις συζητήσεις, τις αναζητήσεις και τις αμφισβητήσεις αιώνων. Ένα βιβλίο που συναρπάζει τη σκέψη και του πιο απαιτητικού αναγνώστη.

Ανδρέας Κ. Μπουρούτης

Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη

Η ιταλική στάση και οι Εβραίοι μαθητές του Ουμπέρτο Πρίμο

εκδ. Αλεξάνδρεια, 2020, σελ. 264, τιμή: 18,00 €

Η νεότερη Ιστορία της Θεσσαλονίκης συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την παρουσία της εβραϊκής κοινότητας από το 1492. Πριν από το ξέσπασμα του πολέμου ζούσαν στη Θεσσαλονίκη περισσότεροι από 50.000 Εβραίοι. Η ιταλική παρουσία στην πόλη ήταν διαρκής χάρη στην επαφή των Ιταλών με αρκετούς Εβραίους που είχαν διατηρήσει την ιταλική υπηκοότητα. Η μακρόχρονη αυτή σχέση κλονίστηκε το 1938 με την εφαρμογή στην Ιταλία των φυλετικών-ρατσιστικών νόμων που εξοβέλιζαν τους Εβραίους από τη δημόσια ζωή.

Η στάση των Ιταλών απέναντι στους Εβραίους της Θεσσαλονίκης δεν έχει ακόμα μελετηθεί επαρκώς. Αυτό μπορεί να οφείλεται στη συνθηκολόγηση του Σεπτεμβρίου του 1943, που απάλλαξε από τον ρόλο του θύτη, ή στο ότι όσο καιρό ανήκαν στον Άξονα, δεν συμμετείχαν οι ίδιοι στη βαρβαρότητα που χαρακτήριζε τους ναζί. Χωρίς να σημαίνει ότι ήταν και ήρωες αυτού του πολέμου, στη Θεσσαλονίκη ωστόσο διέσωσαν τους περισσότερους Εβραίους ιταλικής υπηκοότητας, αλλά και ορισμένους άλλους Εβραίους που ζήτησαν την προστασία τους.

Στη Θεσσαλονίκη υπήρχε μια μικρή παροικία ευκατάστατων Ιταλών Εβραίων, οι οποίοι, αν κατόρθωναν να διαφύγουν, θα εγκατέλειπαν τις περιουσίες τους, που θα κατάσχονταν από τους Ιταλούς διπλωμάτες ως περιουσία του ιταλικού κράτους. Αυτό βέβαια δεν έγινε, γιατί οι εβραϊκές περιουσίες κατασχέθηκαν αμέσως από τους ναζί.

Ο Ανδρέας Μπουρούτης στο πρώτο μέρος του βιβλίου του εξετάζει τη σχέση των Ιταλών με ένα μέρος της εβραϊκής κοινότητας τα χρόνια μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου. Το χρονικό του διωγμού των Εβραίων της Θεσσαλονίκης από τους ναζί και του εκτοπισμού τους στο Άουσβιτς από τον Μάρτιο του 1943 παρουσιάζεται με αναφορές κυρίως από τα ιταλικά αρχεία, ενώ αναλύονται οι αμφίσημες ενέργειες των Ιταλών διπλωματών για

τη διάσωση ορισμένων από αυτούς. Η διαδικασία μεταφοράς στην Αθήνα και προσωρινής διάσωσης περίπου 350 Εβραίων, μερικοί εκ των οποίων απέκτησαν την τελευταία στιγμή την ιταλική υπηκοότητα, εξετάζεται υπό το πρίσμα νέων στοιχείων. Υπάρχουν άραγε «ήρωες» σε αυτή την ιστορία, όπως ο πρόξενος Ζαμπόνι, ή υπάρχουν σκιές στις ενέργειές τους; Μπορούν μερικές «καλές» πράξεις να σβήσουν είκοσι χρόνια φασισμού αλλά και στοχοποίησης των Εβραίων;

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου περιγράφει τις ιστορίες δέκα Εβραίων μαθητών της Θεσσαλονίκης και ενός «Δίκαιου των Εθνών», του δικηγόρου Δημήτρη Σπηλιάκου. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής η φοίτηση Εβραίων μαθητών στα ιταλικά σχολεία, όπως το γυμνάσιο-λύκειο Ουμπέρτο Πρίμο, είχε απαγορευτεί από τους Ιταλούς. Μόνο ελάχιστοι κατόρθωσαν να συμμετάσχουν ως «ιδιωτικώς εκπαιδευθέντες» στις απολυτήριες εξετάσεις του 1941 και του 1942. Κάποια από τα παιδιά ακολούθησαν την κοινή μοίρα των Εβραίων και κάθηκαν στα κρεματόρια του Άουσβιτς-Μπίρκεναου. Ένα από αυτά κατάφερε να επιζήσει και η μαρτυρία του είναι συγκλονιστική. Μαζί με τις ιστορίες αυτές αναδεικνύεται η αυταπάρηση ορισμένων Ελλήνων χριστιανών, που με κίνδυνο τη ζωή τους αποφάσισαν να βοηθήσουν και να σώσουν Εβραίους συμπολίτες τους από τον αφανισμό. Η Ιστορία του δικηγόρου Δημήτρη Σπηλιάκου αντιπροσωπεύει αυτούς τους σπουδαίους ανθρώπους.

Στίαν Μπρούμαρκ

Επαναπατρισμοί

Η Μικρασιατική Καταστροφή και η ανταλλαγή των πληθυσμών μέσα από τα μάτια ενός Νορβηγού

Μετάφραση:Κρυστάλλη Γλυνιαδάκη

εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2021, σελ.: 292, τιμή: 21,00 €

Τον Οκτώβριο του 1922, η Τουρκία και οι Σύμμαχοι υπέγραψαν συνθήκη ανακαυχής που αντικαθιστούσε τη συνθήκη του Μούδρου. Οι ειρηνευτικές συνομιλίες έλαβαν χώρα στη Λωζάνη. Η νέα συμφωνία θα αντικαθιστούσε την –ταπεινωτική για τους Τούρκους– συνθήκη των Σεβρών. Εκτός από την αποκατάσταση των αδικιών που, σύμφωνα με τους Τούρκους, είχαν διαπραχθεί εις βάρος της Τουρκίας μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι διαπραγματεύσεις έπρεπε να αποφασίσουν τι θα κάνουν με τα «απομεινάρια» της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε αυτό το πλαίσιο προέκυψε η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών. Η κατάσταση των προσφύγων δεν ήταν στις προτεραιότητες των Συμμάχων. Οι Βρετανοί ενδιαφέρονταν κυρίως για τα πετρέλαια της Μοσούλης. Παρόλα αυτά χάρη στον Υπάτο Αρμοστή της Κοινωνίας των Εθνών για τους Πρόσφυγες –και κάτοχο του Νομπέλ Ειρήνης– Νορβηγό εξερευνητή και διπλωμάτη Φρίντγιουφ Νάνσεν, υποχρεώθηκαν ν’ αποφασίσουν τι θα απογίνει με τους Έλληνες που διέφευγαν από την Τουρκία προς την Ελλάδα. Ο Νάνσεν αγαπούσε τον ελληνικό πολιτισμό, και η ανταλλαγή των πληθυσμών ήταν δική του πρόταση: την σκέφτηκε χάριν της Ελλάδας.

Η συνθήκη ανταλλαγής των πληθυσμών υπεγράφη από τις δύο κυβερνήσεις, των Αθηνών και της Άγκυρας, τον Ιανουάριο του 1923, δηλαδή πριν την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης. Η συμφωνία ανταλλαγής των πληθυσμών δεν προέβλεπε ανταλλαγή με βάση τη φυλή, την εθνικότητα ή τη γλώσσα, αλλά με βάση τη θρησκεία. Παρότι αποτέλεσμα των εθνικιστικών ρευμάτων της εποχής, η τελική συμφωνία ανταλλαγής έδινε λίγη έμφαση στην εθνικότητα των πληθυσμών και περισσότερο στη θρησκεία τους.

Το βιβλίο του Νορβηγού δημοσιογράφου και συγγραφέα Στίαν Μπρούμαρκ διερευνά τις συνέπειες της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών

μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, μιας ιδέας που σιγά σιγά, οργάνωσε κι εκτέλεσε ο Φρίντγιουφ Νάνσεν. Μέσα από δεκάδες συνεντεύξεις και εκτεταμένη βιβλιογραφική έρευνα ψηλαφεί το τραύμα που εξακολουθούν να αισθάνονται σήμερα Έλληνες και Τούρκοι ως αποτέλεσμα της βίαιης μετακίνησης 1,6 εκατομμυρίων ανθρώπων από τη μία μεριά του Αιγαίου στην άλλη. Ταξιδεύει στην Ελλάδα και την Τουρκία, επισκέπτεται την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, το Αϊβαλί, την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τη Χαλκιδική, τη Μυτιλήνη, σε μια προσπάθεια να δει το ανθρώπινο κόστος που προσπάθησε να μετριάσει πριν από εκατό ολόκληρα χρόνια ο συμπατριώτης του Νάνσεν. Δεν ασχολείται με την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών του 1823, αλλά με τις συνέπειές της στην Ελλάδα και την Τουρκία του σήμερα. Με μια ευρύτερη έννοια παρουσιάζει τις σχέσεις των δύο χωρών με τις μειονότητες τους και το πώς οι μειονότητες αυτές έχουν υπάρξει κατά καιρούς θύματα διωγμών, καταπίεσης ή απέλασης.

Ο Μπρούμαρκ ασχολείται με την Ιστορία, ασχολείται όμως περισσότερο με το παρόν και το μέλλον: Πώς βλέπουν οι Έλληνες τους Τούρκους και οι Τούρκοι τους Έλληνες; Και τι ρόλο μπορεί να παίξει στη συνύπαρξη των δύο λαών το αμοιβαίο προσφυγικό τραύμα; Η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας υπήρξε ένα μείζον πολιτικό γεγονός κι ο αντίκτυπος της γίνεται αισθητός μέχρι και σήμερα.

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ

- Κορυφαίος νεοέλληνας ζωγράφος
- Είδος πρωτεϊνών με λίγες θερμίδες - Σύζυγος του Τζον Λένον
- Γιος του Ποσειδώνα και της Μέδουσας - Ιταλικό άρθρο
- Παραδοσιακός οικισμός της ανατολικής Μάνης με πυργόσπιτα
- Αρχικά στρατιωτικού συμφώνου - Ρεύμα του είναι ο σουφισμός
- Ασθένεια των πνευμόνων - Αναφέρεται ως κόρη του Ασκληπιού και της Ηπιόνης
- Τσίλι ... κάρνε, διάσημη μεξικάνικη συνταγή - Κέντρο άμεσης βοήθειας (αρχικά)
- Αβλαβής, άθικτος (με άρθρο) - Μαστιχοχώρι της Χίου
- Νιου ..., οικονομικό πρόγραμμα του προέδρου Ρούσβελτ (μία γραφή) - Εφοριακά αρχικά
- Κατάληξη αρσενικών επιθέτων - Αρχικά ομοσπονδίας νοσοκομειακών γιατρών
- Άχρωμο αλκοολούχο ποτό των νήσων του Αιγαίου - Παραθαλάσσιο χωριό της Κεφαλονιάς

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2						■			
3							■		
4								■	
5				■					
6					■				
7			■					■	
8					■				
9	■					■			
10		■						■	
11					■				

ΚΑΘΕΤΑ

- Ψαριανός πυρπολητής ήρωας του 1821
- Φυτό διώκτης της γρουσουζιάς - Ιρλανδός νομπελίστας
- Γνωστή η εποχή τους (γεν.)
- Μη ευχάριστος, άκομπος - ... Πελτιέ, Ινδιάνα ακτιβίστρια για τους υδάτινους πόρους
- Ναυτικό επιφώνημα ρυθμού - Πρώτος της πρόεδρος ήταν ο Κονδυλάκης (με άρθρο)
- Το όνομα του πρωτοπυγμάχου Λίστον που ταπείνωσε ο Κάσιους Κλέι (με άρθρο) - Τα χωρίζει το μι
- Με το μίντια υποδηλώνει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης - Βυζαντινή νότα
- Αρχικά του νοκ άουτ - Σ' αυτή την ομάδα γλωσσών ανήκουν τα ουκρανικά
- Ο θεός του ουρανού στη μυθολογία των Ετρούσκων - Προτρέπει - Μόριο
- Δημοσιογράφος- εκδότης της συμρναϊκής εφημερίδας «Αμάλθεια»

ΛΥΣΗ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ: •1. ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ •2. ΡΟΥΜΠΑΤΗΣ •3. ΜΙΝΑ-ΡΕΙ •4. ΑΜΗΝΟΡΡΟΙΑ •5. ΝΑΣ-ΝΟΩΝ •6. ΣΝΙΚ-ΣΣ-ΣΤ •7. ΑΙΚ-ΗΠΑ •8. ΕΠ-ΟΑΙΣΙΟΣ •9. ΡΕΟΥΣΑ-ΤΛ •10. ΓΛΑΡΟΝΗΣΙΑ •11. ΚΕΠΙΣ-ΚΑΝΤ ΚΑΘΕΤΑ: •1. ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓΚ •2. ΝΟΙΜΑΝ-ΠΕΛΕ •3. ΤΥΝΗΣΙΑ-ΟΑΠ •4. ΙΜΑΝ-ΚΙΟΥΡΙ •5. ΣΠ-ΟΝ-ΚΑΣΟΣ •6. ΘΑΡΡΟΣ-ΙΑΝ •7. ΕΤΕΡΩΣΗΣ-ΗΚ •8. ΝΗΙΟΝ-ΠΙΤΣΑ •9. ΗΣ-ΣΑΟΛΙΝ •10. ΣΑΝΤ-ΑΤ

GIOCHI PREZIOSI

© 2006 Giochi Preziosi S.p.A. All rights reserved.

NANCY

Τι παίζουμε σήμερα!

Giochi Preziosi Hellas

Αγρινίου 14, Πεύκη, 151 21, Τηλ.: 210 61.00.381-2, Fax: 210 61.00.383

info@giochipreziosi.gr, www.gptoys.gr

THE new pink

NEA

Καλοκαιρινή δροσιά x3!

my
DELIVERY

ORDER
www.gregorys.gr

f
gregorys.gr

Instagram
gregorysgr

Download app!

Γρηγόρης